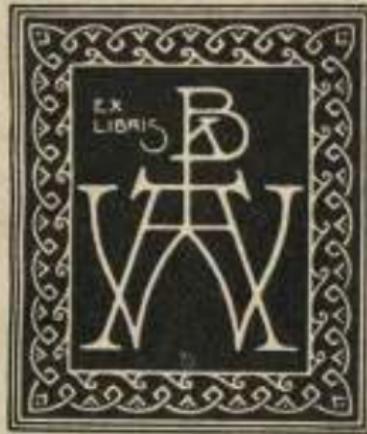
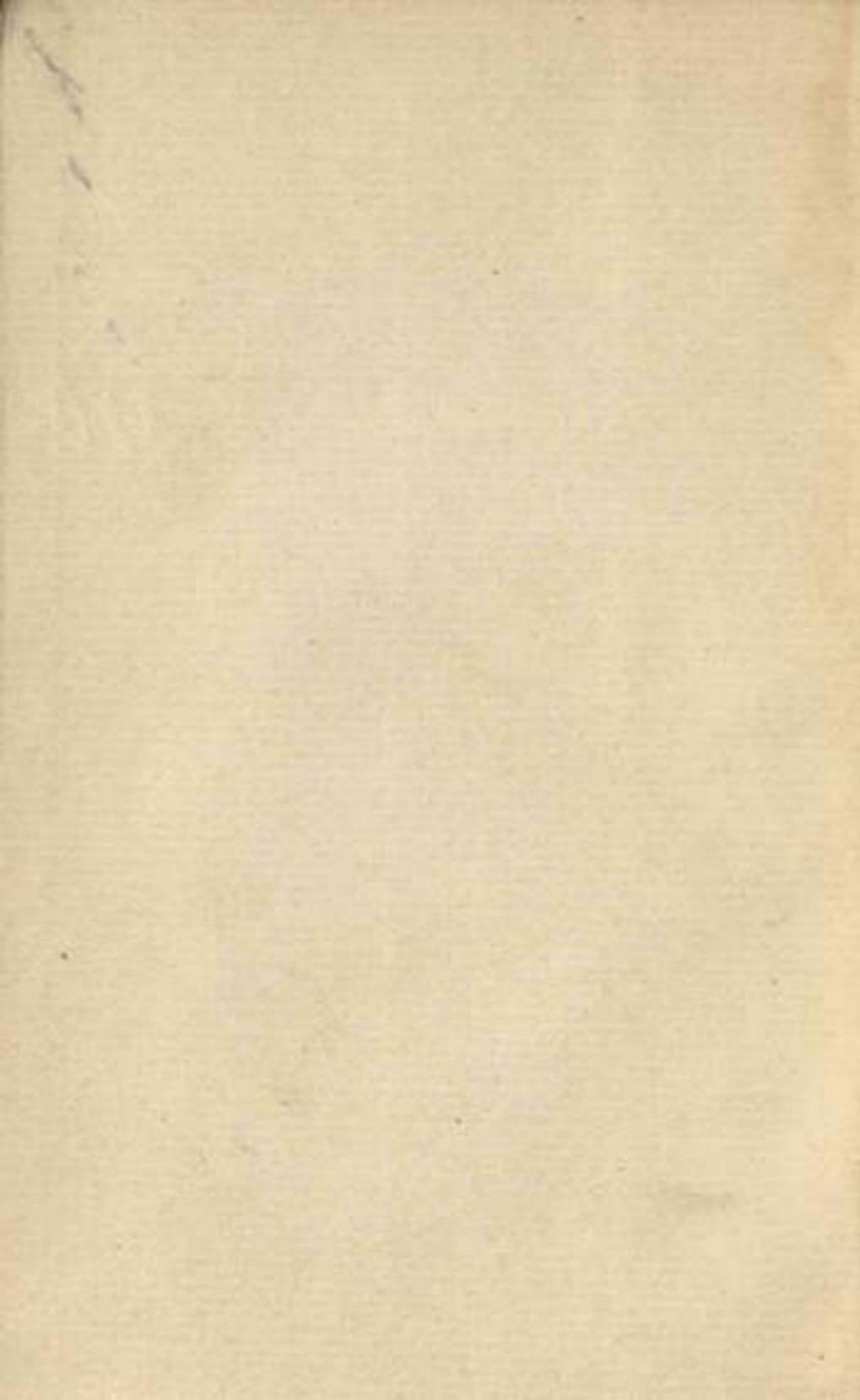

WARBURG INSTITUTE
FHH 380

F
h
k
380

444
h h h
**FAUSTI SOCINI
IISCCELLANEA:** 380

*Hoc est,
scripta Theologica, seu Tracta-
tus breves de diversis
materiis,*

*Quorum seriem sequens pagina
monstrat.*

*RACCOLSE,
Typis Sebastiani Sternacii,
Anno 1611.*

Hoc opusculo continentur h[ab]it tractatuum

1. Adversis semijudaizantes.
2. Epistola tres Martini Seidelii de Messia
& ad eas F. Socini responsio.
3. Contra Chiliaetas, de regno Christi ter-
reno per annos mille.
4. Disputatio brevissima de Christi carnis
adversus Mennonitas.
5. Ad objectiones Cutreni responsio.
6. Ioannis Niemojevii epistolæ duæ, De
Sacrificio & Invocatione Christi. E
ad eas Fausti Socini responsio.
7. De Ecclesia & Invocatione Christi ex
epistolis F. Socini ad quendam.

UNIVERSITY LIBRARY
HAMBURG
1855

I.

Adversus Semijudaizantes.

Miseris omnino conditione si omnes esse videntur, qui cum Hebrei genere non sint, nec porrò legem Mosis per omnia servent, Iesum tamen Nazarenum pro Servatore suo agnoscere recusant, id est, ei fidem habere, eiq; obedire sub spe aeternæ salutis planè renuunt, dicentes eum non esse illum Messiam, sive Regem, qui a Deo per Prophetas promissus fuerat. Quam enim spem (quæso) isti habere possunt, quamvis religionem sequi, quæ Deo illos charos & gratos efficiat? Nam si dixerint se sperare omnia ea, quæ Deus in Mosis lege promisit; Primum animadvertisendum est, Deum in ea lege nihil apertè promisisse, nisi iis, qui ex Abrahamo, Isaaco, & Iacobo nati essent. Deinde promissiones eas instantium esse factas, quis totam eam legem servassent. Si igitur aliquis est, qui nō modò ex patribus illis Hebrei originem non habeat; verum etiam unum tantum Mosaicæ legis partem sibi servandam eligat, quantumvis maximam atq; præcipuum ejusdem legis, præceptis quibusdam interim omnino spretis, nulla profectio causa est, cur iste vel quidquam, tanquam divinæ legis per Mosen datæ studiosus, à Deo sperare queat, vel se Dei cultorem esse affirmare audeat. Itaq; etiam si, qui legem Mosis servaverint, licet ex Israele, seu Iacobo oriundi non sint, ea omnia se consecuturos

4 Adversus semijudaizantes.

sperare possent, quæ in ipsa Mosis lege promissa sunt: non tamen ut quidam opinantur, istis satù eſſet de-
calogum, id eſt, decem illa præcepta, quæ omnium
prima, & ſeorsim ab aliis ſub Moſe ſunt data, ſibi
præſtanda deligere, & quædam alia præterea, que
cum natura magis conſentire videantur, ex illis, que
ālicō per eundem Moſen fuerant adjuncta. Non
magis enim horum, quam aliorum præceptorum in
ea lege Deus auctor eſt, nec minù ſe vindicem, atq;
ultorem profeſſus eſt eorum, qui præcepta quædam
non ſervāſſent, que cum natura minimè conſenti-
unt, quam eorum, qui ea, que conſentire cum ipſa
videntur, violāſſent. De omnibus enim præceptū per
Moſen datū dictū eſt, Num: 15. quod, ſi quis prudens
ſciens, unum ex illis violāſſet, excindenda eſſet ani-
ma illius ē Dei populo: & Gen: cap: 17. de circum-
cione idem nominatim dictum fuerat, quam ta-
men certum eſt, non eſſe ex illis præceptis, que cum
natura aliquid commune habeant. Et ſanè, quod ad
circumcidionem attinet, quemadmodum Paſtus A-
postolus ait, Chriſtum nihil illi profuturum, qui o-
mnino circumcidere volant, dicendum eſt, Moſen, &
quicquid ad ejus legem ſpectat, nihil profuturum
iis, qui non circumciduntur, præſertim cū etiam
ante Moſen hoc præceptum Patribus à Deo datum
fuifſet, idq; ſæderi nomine inter ſe & illos appella-
rum, cuius conſervatio etiam ante Mosis legem tā-
ti apud Deum erat, ut Moſen etiam iſum occidere
voluerit, eò quod filium ſuum conſtituto tempore
circumcidere omiſſet. Verum ſingamus licere uni-

enīq; pro arbitratu ex Mosis lege eam partem retinere, quæ fibi retinenda videbitur, reliquam verò spernere, & intermit tamen ea omnia nihilominus sperare, quæ Mosis legem servantibus promissa sunt, quo tamen nihil absurdius ex cogitari potest. Fingamus, inquam, istud unicuiq; licere, ecquid tandem consecuturus est is, qui ejusmodi fuerit? quidnam promittit Moses Dei nomine iu, qui legem per se datam servaverint? Certè (dicant quicquid veline Iudei) nihil unquam promisit Moses præter hujus vitæ bona, eamq; felicitatem, quæ ex iis potissimum, quæ extra nos sunt, in hac vita contingere potest, quemadmodum universam ejus legem perscrutantib; cui libet aperte constabit. Quanquam satis est, eos locos inspicere, in quibus nominatim, & ex professo promissa recensentur iis facta, qui Dei mandata illa conservaverint; quales præcipui sunt Exod: 23. Levit: 26. Deut: 7. & 28. in quibus nulla prorsus bonorum futuræ vitæ, sive aliqua ratione vitæ ipsius futuræ factæ est mentio. Iam verò hujus tantum vitæ bona, quid queso sunt, etiam si omnia simul unisoli obveniant? Annon ad ostendendum, ea nihil propemodum esse, id satis est, quod aliquando tandem, vel potius & re ipsa, & multò magis ea possidentis opinione, quam celerrimè cessatura sint, & finem habitura? Morte enim adveniente, quæ perpetuū nobis imminet, omnia prorsus desicere necesse est. Satis superq; rem sic se habere, ut diximus, bona videlicet hujus vitæ, aut certè ea hujus vitæ bona, quæ Moses promisit, parvi omnino esse aestimanda, Iudei

ipſi nobis declarant, qui omnes, prater quosdam paucos, nihil intentatum relinquent ut futuræ vita bona, ipsamq; vitam æternam, ſibi aliquo modo promiſſam fuſſe, & alii oſtendant, & ſibi ipſis perſuadeant. Quia in re dupliſ ratione ſe irridendos præbent. Primum, quia ad id probandum ſepiſſime iis teſtimoniū utuntur, que nihil ad rem faciunt, nec ibi extant, ubi promiſſiones diuinæ enumerantur. Deinde, quia neceſſe habent myſticas, ſive allegoricas interpretationes ad ea, pro ſue ſententiæ confirmatione, adhibere: cum tamē ipſi, ubi de prediſtionib; futuri Mefſie apud Prophetas, deq; ejus regno per eosdem promiſſo agitur, ejusmodi interpretationes nullo prorsus pacto admittunt; immo ſi quis eas adhibere velit, eum planè ludibrio habent, & riſu prorsus excipient. Ut igitur ad proposi- tum revertamur, miseri omnino ri eſſe videntur, qui, cum Iudei naturā non ſint, nec Iudaicam tamē religionem amplectuntur, Iefu Nazareni religionem ſpernunt, vel potius abſiciunt: que ut un- dique perfectiſſima eſt, ſic futuræ vita bona, ipsamq; æternam vitam, & perfectiſſimam felicitatem ſuis cultoribus apertere promittit, ejusq; rei non levia argumenta omnibus proponit. Nam quod ajunt, Ieſum Nazarenum non eſſe vel fuſſe Mefſiam illum à Deo promiſum, quia ſcilicet, in Iefu Nazareno ea conſpecta non fuerint, que de Mefſia illo Prophetæ predixerant: hic, antequam aliud dicatur, viden- dum eſt, an iſti credant, aut concedant, ea vera eſſe, que de Iefu Nazareno a pluribus ſcripta ſunt, qui vel ipſi

Adversus semijudaizantes.

vel ipsi iis, quæ narrant, interfuerunt, aut certe se intersuisse profitentur, aut saltem ea etate vixerunt, & cum iis consuetudinem habuerunt, qui Iesu Nazareni familiarissimi fuerunt. Si ea vera esse non credunt, nec concedunt, quomodo possunt ipsi constituere, Iesum Nazarenū ea non habuisse, quæ de Messia illo prædicta fuerunt? Aut quomodo quicquam de Iesu Nazareno penitus affirmare possunt, nisi prius constituant, quibus scriptoribus de eo narrantibus standum sit; cum tot seculis ante ille extiterit? Quibus autem scriptoribus standum esse constituent, nisi iis stare velint, qui tunc temporis fuerunt, & quæ scribunt, se vel vidisse, vel ab alii, qui viderunt, accepisse aperte aut testantur ipsis, aut ab iis, qui consecuti sunt, testimonium sunt addepiſi? Nā si hoc non sat is est, ut illi fides adhibetur nihil est, cur Mosi & reliqui veteris Testamenti scriptoribus fides adhiberi debeat: quorum tamen bona pars ex narrant, quæ nec ipsi viderunt, nec ab aliis, qui vidiſſent, acceperunt. E quorum numero ipse Moses est, qui, quicquid in primo suorum librorum scripsit, nec ipſe vidit, nec ab also qui vidisset, accepit, nec qua ratione factum sit, ut ipſe ea rescriverit, ne commemorat quidem. Nec vero minus incredibilia ex sunt, quæ vel ipſe Moses vel ceteri veteris Testamenti scriptores tradunt, quam ea, quæ ab Apostolis & discipulis Iesu Nazareni narrantur; nec quidquam ad auctoritatem illius antiquis scriptoribus conciliandum facit, quod ii ipsi, qui de Iesu Nazareno scribunt, illorum testimonii utuntur, nisi isti ejusmodi

8 Adversus semijudaizantes.

sunt, quibus alioqui fides adhiberi debeat. Quod si ex effectis veritas alicujus rei percipienda est, nulla unquam fuerunt scripta, quorum veritas tot ac tantis scriptis confirmata fuerit, quot quantisq; veritas scriptorum, quae de Iesu Nazareno extant; adeo ut effecta, quæ veritatis veterum illorum scriptorum visa sunt, præ his & paucissima & exilia admodum censeri debeant. Sed hæc disputatio longiorem tractationem requirit, & nos hac de re jam aliquid latius explicavimus in eo libello quem de scripturæ S. autoritate scripsimus. Quod si concedunt isti, ea vera esse, quæ à præd. eis hominibus de Iesu Nazareno scripta extant, miror sane, quid amplius querant, ut ejus religionem amplectantur. Nam si satis non habent, quod (ut alia non pauca omittam) & vita fuerit innocentissimæ, & infinitæ admiranda opera fecerit, quod suo sanguine suā doctrinā confirmaverit, quod dq; a mortuis excitat. seipsum suis discipulis per multos dies conspiciendū & contrectandum dederit, quod deniq; postmodum siersum in cælum acceptus fuerit, ejusq; nomine invocato, discipuli ejus tot ac tanta miracula fecerint, ut inermes alioquin ac nudi, immò sepius verberibus ac plagiis concisi, ac tandem necati, maximam vim hominum, qui antehac, vel Iesu Nazareni nomini prorsus infensi erant, vel religionem ab ipsius religione penitus diversam, eamq; a patribus multorum seculorum serie acceptam colebant, variis in locis ad ipsum Iesum Nazarenum adduxerint. Si bæc, inquam, illi satis non sunt, ut ei fidem habeant,

nec si Angelus quidem de cælo descenderebat, ejusq; Iesu Nazareni religionem, verissimam esse testatur, satis habituri essent. Verum, si hæc satis omnino unicuiq; esse debent, quid nos amplius torqueamus, ut diligenter inspiciamus, nunquid nota, quæ in Iesu Nazareno fuerant, illis exactè respondeant, quæ de Messia promiso a Deo prædicto fuerant? Contraria profecto, nî fallor, ratione prorsus utendum est, atq; diligentis inspectione ista omissa, concludendum, eum & Messiam fuisse, & notas illas omnes habuisse. Quandoquidem & is se eum esse dicebat, & discipuli ejus idem frequentissime & disertissimè confirmarunt, qui, fieri nullo modo potest, ut mentiti sint, si quæ supra exposuimus, vera sunt. Prædictionum igitur de futuro Messia explanationes ab ipso Iesu, ejusq; discipulis sunt petenda, eaq; recipienda, quicquid prima fronte duræ atq; alienæ videantur (nec enim sunt revera) non autem contraria ex prædictionibus, quarum semper proprium fuit, ut obscuritatem multam habeant, veritas hæc, quod Iesus Nazarenus sit Messias ille promissus, petenda est, iis, inquam, qui historiae de Iesu Nazareno fidem adjungunt: ex qua historia multò clarius ea veritas patet, quam ut de ea quisquam dubitare possit; immò ex qua historia manifestum est, Iesu Nazareno omnem fidem adhibendam esse, quisquis tandem ille fuerit. Ego quidem is sum, qui siullaratione fieri posset, ut quæ de Iesu scripta sunt, vera essent, nec tamen ille is Messias esset, qui multo ante a Deo promissus fuerat, eandem nihilomi-

nus fidem ejus dicit esse habiturus, quam nunc habes, quæq; a veris Christianis semper fuit habita. Quanquam, quid tandem est, cur Iesum Nazarenum illum Messiam esse, vel prorsus negemus vel affirmare non audeamus? Duo præcipue ad hoc animos quorundam movere solent. Unum, quod Iesus nullum regnum in terris habuerit, cum tamen illum Messiam in terra omnino regnaturum prædictum fuisset. Alterum, quod multa præceperit, vel promiserit, veletiam vetuerit, que pugnant cum divina lege per Mosen data, quam eternam fore Deus ipse sapientius dixerat, quamq; illa ex parte mutare Messiae munus non erat futurum. Quod ad regnum attinet, etiamsi Iesus ea ratione in terris non regnaverit, nec regnet, quâ alii reges solent, non tamen sequitur eum in terris regnum suum non habuisse, nechabere: quemadmodum intelligi potest ex iisque in scripto adversus Seidelium explicavimus. Nam si quis dixerit, neutquam fieri posse, ut Iesus in terra unquam regnaverit, aut regnet, cum pauci semper fuerint ii, qui illi ex animo parcerint. Regnum Christi, quod futurum erat in terra, sic & regnum Dei, non subditorum voluntate, sed regnanti potestate continetur, eaq; metiendum est. Quam potestatem non omnibus apparere necesse est, sed iu tantum, qui oculos ad videndum habent. Dei potestas, quam summam in mortales omnes & habet, & pro arbitratu suo exercet, non omnibus est conspicua, alioquin non tantus esset atheorum numerus. Quinetiam ex illis ipsis, qui non sunt plane

ad eos, quos infinitos pene esse credendum est, non a deo multi sunt ii, qui Dei potentiam recte noverint. In signi enim pietate & iustitiae a more ad hanc rem opus est, quae oculos mentis illuminet, in aperi tamq; hujus veritatis cognitionem hominem producat. Sic Iesu Nazareni a mortuis exanimati, & supra omnem dominationem a Deo erecti, superq; suum populum ab ipso constituti, quiq; propriez Christus Dei est, potestas, quam in omnes mortales in iis omnibus, quae ad Dei populum quoquomodo spectant & habet, & pro suo arbitratu exercet, praeius omnino est conspicua, licet maximus sit numerus eorum, qui Iesum Dei Christum esse constentur; iis videlicet, qui se ab hujus mundi inquinamentis separantes, sobrie, iuste, pie & castè vivere instituunt, qui deniq; Iesu ipsius praecepta & probant, & minimè aversantur; nec, quoniam eorum absoluta quadam pietate, & divino splendore captantur, corum exercendi difficultate deterrentur. Quæ difficultas hominibus carnalibus tanta esse videtur, ut hinc potissimum fiat, ut ex eorum numero complures omnibus modis fibi persuadere conentur Christi religionem ementitam, ac falsam esse: & idecirco, si quid carnali prudentiae sese offert, unde colligi posse videatur, Iesum non esse illum Messiam, quem Deus promiserat (quemadmodū multa ejusmodi Deus esse voluit, quo carnales homines a spiritualibus internoscerentur, mali a bonis) id statim arripiunt, aliaq; innumera pretermittunt, ex quibus aperte colligitur, Iesum illum Nazarenum, qui
sub

sub Pontio Pilato Iudeæ præside crucifixus fuit Messiam illum esse, nec alium præter ipsum esse posse. Ea videlicet hic colligere non est animus, nec porrò opus esse videtur, cum maiore ex parte ab aliis multis & collecta & diligenter explicata fuerint. Iam, quæ hactenus sunt à me dicta, si cum iis conjugantur, quæ in scripto meo, de futuro olim regno Messiae, quod promiserat Deus, adversus Seideum disputata sunt, satis esse poterunt ad priorem ratione diluendam ex duabus, quas supra attuleraimus pro iis, qui Iesum Nazarenum illum Messiam esse confiteri volunt. Altera ratio de mutata lege Dei per Mosen data, nullas vires habet, cum Iesus non antè eam mutationem aggressus fuerit, quam ipsum ea potestate prædictum esse constaret, ut id iure optimo facere posset. Nam quod dicebatur Messie munus futurum non fuisse, ut legem iam a Deo datam mutaret, contrà potius res se habere videtur. Namqu neminem magis decet leges, quibus populus aliquis uititur, mutare, quam ipsum regem. Hocqu, unum ex præcipiis & manifestis indicium est, quod aliquis sit rex, si leges ipse quis velit, populo ferat, & iam antea latus pro arbitratu restringat. Quod tamen in iis tantum fieri contingit, aut certè debet, quæ a natura nullo modo pendent, sed totæ in legislatoris voluntate sunt positæ. Cujusmodi cum multæ essent inter eas leges, quas Deus per Mosen populo dederat, eas meritò potuit Iesus auctoritate sibi ab eodem Deo tradita abrogare; & meritò ipse Deus voluit ut a Iesu abrogarentur, quò vel hinc perspi-

perspicuum omnibus fieret, eum a se populi sui verum atq; aeternum regem fuisse constitutum. Nec vero, cum Deus olim dixit, leges illas quas Iesus abrogavit fore aeternas, sibi ipsi eas abrogandi potestatem ademit, per quemcunq; tandem id facere aliquando voluisse; sed populo ipsi omnem potestatem adimere voluit, eas, quicquid ille parum Deo dignae viderentur, abrogandi, aut ulla ratione mutandi; aeternas eas esse & fore prænuntians, nisi scilicet ipse aliter aliquando decreuisset. Decrevisse autem eum, ut ceremonialia illa abrogentur, que Iesu Nazareni Apostoli, potissimum vero Paulus per ipsum Iesum abrogata fuisse contestati sunt, non modo ejusdem Iesu potestas summa, ac imperium, quod illi multis rationibus conspiciendum quodammodo exhibuerunt, prædictæ contestationi juncta planè ostendit, verum etiam ipsius rei natura id omnino fert. Publicè enim atq; aperte novo fædere in veteri locum substituto, quo vita aeterna, cœlestisq; beatitas omnibus illud servantibus promittitur, nullo pacto consistere potuerunt præcepta illa planè terrena, quæq; suâ naturâ ex sola legislatoris voluntate pendent, & propterea temporaria censeri debent: Sed quemadmodum bona in novo fædere promissa, vera ac solida bona fuerunt, sic oportuit præcepta earum rerum esse, quæ veram ac solidam hominis justitiam continerent, iuq; convenienter, qui nature divinae, si ea conservassent, participes fieri digni aliquando habendi essent.

MARTINI SEIDELIS
Epistola I.

In qua continetur Sententia ejus de Messia, scilicet rege illo promisso, & de Religione.

Ex promissione facta Davidi 2 Sam. 7. ubi dicitur Davidi: stabilitur domus tua, & regnum tuum usq[ue] in seculum. Itē ex promissionibus Prophetarum, qui ex ea promissione restitutionem regni seu Regem Iudeis post captivitatem Babyloniam promittunt; ita argumentor. Quale regnum Davidi usq[ue] in seculum promissum est, tale necesse fuit, ut posteri ejus, in quibus hac promissio debebat impieri, haberent. Sed regnum mundanum Davidi usq[ue] in seculum promissum est. Dicit enim ei Deus: tuum regnum stabilitur usq[ue] in seculum. Ergo regnum mundanum posteri Davidi, ut haberent, necesse fuit: & per consequens etiam Rex ille, quem Prophetæ ex hac promissione post captivitatem Babyloniam, regnaturum promiserunt, perinde ut ceteri posteri Davidis, mundanum regnum debuit habere. Quod quia Iesus ille non habuit, non enim regnavit ut David, & posteri ejus: sed dicitur haberet celeste regnum, quod est diversum a mundo regno. Ergo Iesus non est Rex ille, quem Prophetæ promiserunt.

Ad hoc argumentum non respondetis,
sed meæ conclusioni opposentes vestram
sententiam, dicitis, Deum majora & præ-
stantiora præstisſe, quām promiserit; pro-
misſe quidem mundanum Regem, & cæ-
leste Regnum, quod cæleste Regnum majus
& præstantius esſet mundano Regno. Ad
quod respondeo: Si illa majora & præstan-
tiora, de quibus dicitis, ejuidem generis ei-
ſent cum iis, quæ promissa ſunt, tum con-
ſentirent cum promiſſionibus. ut fi Deus
regi illi promiſſo, præter Israeliticum re-
gnum etiam alia mundana dediſſet, tum De-
us plura præſtitifſet, quām promiſſet.

Vestra autem majora & præstantiora,
quæ in Iesu præſita eſſe dicitis, ſunt diver-
ſa, & pugnantia cum iis, quæ promiſſa ſunt.
nam cæleſte Regnum eſt diversum a munda-
no. Et, fi Rex ille promiſſus debuit eſſe Rex
mundanus, ſequitur, quòd non debuerit eſ-
ſe Rex cælestis. nam iſta ſecum pugnat. at-
q; ita novum Testamentum opponitis Pro-
phetis, ego contrà, Prophetas oppono no-
vo Testamento. Prophetæ dicunt quòd Rex
ille promiſſus debuit eſſe Rex mundanus,
novum Testamentum id negat, & dicit quòd
Rex ille promiſſus nō debuit eſſe munda-
nus, ſed cælestis. Cùm itaq; Prophetæ & no-
vum Testamentum hac in re ſibi contradic-
tant, & contradictione non poſſint simul
eſſe

esse veræ, sed alterutrum oporteat esse
rum; ego hac in re malo credere Prophet
orum doctrinæ est vetustior novo Testa
mento, & quia novum Testamentum sua
doctrinam ex Prophetis ostendere conetur
atq; ideò Prophetas pro fundamento suo:
gnoscat. Vos autem, novo Testamento mi
gis creditis, idq;, quemadmodum ex vobis
intelligo, ob miracula Iesu, & discipuloru
ejus; item e b martyria eorum; item quia illa
doctrina mirabiliter per totum mundum
propagata & recepta fuerit, & multis seculis
duravit; item quod multa sanctissima præ
cepta præcipiat, quæ in nulla alia religione
præcipientur; deniq; quod vitam æternam
patefaciat & promittat. Quam firma au
tem ista vestra argumenta & fundamenta
sint, id vobis ostenderem, si vobis gratu
forascrem: sed quia existimo, vos sicut
reliquos Christianos, non libenter audire,
quis de fundamentis Christianæ religionis
disputet, ideò vobis nolo esse molest^o. Ho
unicum tantū vobis ob oculos pono, quod
quemadmodum ego adhærens Prophetis
novum Testamentum reiicio, ita vos adhæ
rentes novo Testamento, cogimini reiicer
Prophetas: nam quemadmodum novum
Testamentum mihi contradicit, ita Proph
etæ vobis contradicunt. Neq; est quod obji
cias, Prophetæ quidem promiserunt mun
danum

anum regnum , sed id intelligendum est de cœlesti regno . Nam ego non tantum hoc demonstro , quod Prophetæ promiserint Regem mundanum , sed etiam hoc demonstro , quod Rex ille promissus necessariò mundum Regnum habiturus erat , si missus fuisset . nam ista est mea conclusio . Et hæc quidem est sententia mea in controversia de Messia seu rege illo promisso ; quam sententiam scio esse verissimam & certissimam .

Cæterum , ut sciatis , cuius sim Religio quamvis id scripto meo , quod habetis , viderim , tamen id breviter hic repetam . Et primum quidem doctrina de Messia , seu Rege illo promisso , ad meam religionem nihil pertinet ; nam Rex ille tantum Iudæis promissus erat , sicut & terra illa Canaan : sic etiam circumcisio , sacrificia & reliquæ ceremoniæ Mosis ad me nō pertinent , nā ista non mihi , sed tantum populo Iudaico , promissa , data & mandata sunt : neq; ista fuerūt cultus Dei apud Iudæos , sed inserviebant cultui Divino , & ad cultum Divinum deducebant Iudæos . Verus autem cultus Dei , quæ meam religionem appello , est Decalogus , qui est æterna & immutabilis voluntas Dei : qui Decalogus ideo ad me pertinet , quia etiam mihi a Deo datus est , non quidem per vocem sonantem de cœlo , sicut populo Iudaico , at per creationem in situ est menti

meæ: quia autem insitus Decalogus, per corruptionem naturæ humanae, & pravis consuetudinibus aliqua ex parte obscuratus est: ideo ad illustrandum eum, adhibeo vocaliter decalogum, qui vocalis Decalogus ideo est am ad me & ad omnes populos pertinet quia cum insito nobis Decalogo consentit immo idem ille Decalogus est.

Hæc est mea sententia de Messia, seu
Rege illo promisso, & hæc est mea Religio
quam coram vobis ingenuè profiteor.

M A R T I N U S Seidelius
Olaviensis Silesius

Responsio Fausti Socini.

FT si nos minimè dubitamus, quin in promissione illa Davidi facta 2 Sam. 7. promissio etiam de Messia, seu Rege illo insigne mysticè continetur: tamen quod ad ipsum verborum corticem, quem tu solum attendis, attimerimus ex illa promissione hanc non pendere, sed esse duas diversas promissiones. Promissionis enim illius prioris executio, & sic reverâ ipsa promissio duravit usq; ad captivitatem Babyloniam Regni Iude, in qua, & post quam per multa saecula non fuit Rex ullus populi Dei ex stirpe Davidis, cùm tamen ex promissione illa contineretur, fore, ut Davidi

vidū solium in perpetuum firmaretur. Promissionē autem posterioris executio, te ipso teste, post captivitatem Babylonicam expectanda erat. In priore dictum tantummodo fuerat, regnum domus Davidi nunquam cessaturum: In posteriore verò Rex quidam valde conspicuus, & qui restituturus Israēli esset regnum, quod jam cessaverat, aut cessaturum erat, promissus fuit. Hac ideo a nobis dicuntur, non quia in posteriore promissione ejusmodi Regem promissum fuisse negare velimus, qui in solio Davidis sessurus esset, sed ut promissiones distinguantur, quod non minimi momenti in tota hac disputatione esse, iam ipse probè animaduertere potuisti. Nam verò quod aīs, si Rex iste futurus Davidis Regnum habiturus erat, Davidis autem regnum mundanum fuit, mundanum quoq; Regis istius Regnum esse debuisse. Respondemus, Davidis Regnum fuisse Regnum super Dei populum peculiarem, atq; hac precipua nota regnum istud a ceteris regnis distinctum fuisse. Cūm igitur Iesus, peculiaris populi Dei regnum obtinuerit, merito regnum Davidi habuisse dicendus est, nec necesse est, ut alia præterea in re ejus regnum cum Davidis Regno conveniat; præsertim, cūm propter id, in quo non convenit, multò excellentius hoc, quam illud, esse constet.

Nam quod dicimus, si Deus mundanum Regem mundanumq; regnum verbis promisit, cælestem autem Regem, cælesteg; Regnum re ipsa præstisit, plus eum præstisit, quam promiserit; recte omnino dicimus, nec solum sententiam nostram (ut

us) tuae conclusioni opponimus, sed etiam ad argumentum tuum (quod tu negas) eadem operare respondemus. Nam qui plus prestat, quam promisit, suis promissis non modo stetisse, sed ea etiam cumulatè prestitisse est agnoscendus. Neq; obstat, quod ait, hoc verum esse, cum ea, quæ præstantur, ejusdem generis sunt, cuius ea, quæ sunt promissa; cælesti autem regnum, quale Iesum habere dicimus, penitus diversum esse a mundano, quod promissum fuit, & cum eo pugnare. Primum enim dicimus, tuam istam regulam minimè admittendam esse, sed satis omnino existimari debere, si id, quod præstatur, quiddam eo quod promissum fuerat, majus & illi ipsi, cui erat promissum, utilius & gratius sit; præsertim si promissum prorsus gratuitum fuit, & promissionis verba ejusmodi fuerunt, quæ saltē per allegoriam ad rem præstatam rectè accommodari possint. Atqui nemo futurus est ita stolidus, ut multò majus & excellentius cælesti, quam mundanum regnum esse, dicturus non sit, & non multò magis velit ejusmodi regem habere, a quo ex morte liberetur, & ad æternam beatitatem transferatur, quam cum eum, cuius ope in hac mortalí vita securus ac felix vivat. Quid enim aliud omnia hujus vitæ commodity sunt, quam in anissima quedam umbra, si cum sempiternis illis bonis conferantur? Iam verba, quibus illius, post captivitatem Babyloniam, futuri Regis & Regni promissio, quam prorsus gratuitam fuisse constat, consignata sunt, ejusmodi sunt, ut, si non alia ratione, at certè per allegoriam quam ap-
 positi

positissimè ad cœlestē regnum, & Regem accommo-
dari queant, & meritissimè Deus suo tempore di-
cere potuerit, se, cum promissum illud fecit, quam-
vis verba aliud præferre viderentur, tamen de
cœlesti regno, ac Rege locutum fuisse.

Deinde dicimus, cœlestē regnum, quale nos
Iesum habere, & asserimus & gloriāmūr, sive
ip̄sius Iesu sive etiam nostrūm ratione, non adeò
diversum a mundano regno esse, ut tu existimare
videris: immo quidquid veri ac solidi boni in mun-
dano regno esse potuisset, in eo contineri. quando-
quidem non ita regnare Iesum in cœlis dicimus, ut
interim in terris etiam non regnet. Non solum enim
in cœlo, sed in terra quoq; omnem potestatem ei da-
tam fuisse affirmamus, ipsumq; principem regum
terre, & Regum regem, dominumq; dominanti-
um agnoscimus, quatenus & ipse solus plus iis o-
mnibus in terris potest, nec illi, ipso invito, quid-
quam facere possunt, & tandem omnes ejus poten-
tiam experiri & confiteri cogentur. Qui utquam
Rex mundanus fuit, cui tot populi Regesq; ser-
vierint, seseq; sua sponte submisserint, quot Regi
nostro Iesu? Cui porro unquam tot tantiq; honores
in universo orbe terrarum exhibiti fuerunt, quot
qu'antique ipsi Iesu? Quod vero ad nos attinet, cùm
vera in hac vita hominis felicitas in eo consistat, ut
secundūm virtutem agat, & in divinarum rerum
contemplatione versetur, nulli homines unquam
fuerunt, aut futuri sunt, quibus ista duo æquè con-
tingant, atq; iis qui Iesum Regem agnoscunt, eiq;
obedi-

obedient; nec ulli mortalium magis securi, dum hic vivunt, esse possunt, quam ii, qui sub cura ipsius Iesu vitam degunt, qui ab omnibus malis longè melius quam ullus mundanus Rex subditos suos, eos tueri potest. Quod si isti ad maiorem Dei, ipsiusq[ue] Iesu gloriam suo tempore clarius patescendi faciendam s[ecundu]m a[ccordu]m affliguntur, vexantur, interficiuntur, in isti omnibus, quae mala esse videntur, cum propter virtutem ac robur ipsis a Iesu subministratum, tum propter spem haud dubiam ab ipsis haustam beatissime atq[ue] aeternae vitae, feliciores multo sunt iu omnibus, qui in ipsis deliciis vivunt. Non igitur in hoc regis illius promissi negotio Prophetæ & novum Testamentum sibi contradicunt, ut tu arbitrari, sed per novum Testamentum Prophetæ explicantur; nec porro, ut tibi videtur, novum Testamentum Prophetæ profundamento suo agnoscit, quamvis ipsorum testimonii ad maiorem rei fidem faciendam utatur. Solidiora hi nimis, multo sunt novi Testamenti & Christianæ religionis fundamenta, quæ, quomodo tu convellere tentes, libenter ex te audiremus; non quidem, quod de Christiana religione recte explicata, ullo modo dubitemus, sed potius quia nihil prorsus de ea dubitamus, & certò scimus fore, ut semper, quod magis in dubium revocabitur, eò magis ejus sanctissima veritas eluceat.

Quod ad religionem tuam attinet, primum quod au[tem] doctrinæ de Messia, se u[er]e illo promisso, nihil ad tuam religionem pertinere, hoc, siue verum siue falsum sit, nihil ad rem facit. Nam eti-

am si doctrina de promisso illo rege, ad tuam religio-
nem minime pertineret, ea tamen doctrina, quam
ille Rex promissus attulit, que cum nos Iesum Nazare-
num esse dicimus, ad te omnino pertineret: non so-
lum quia ea ad quemcunq; pertinet, cui annuncia-
ta fuerit, & ipse Iesus Deo calitus id comprobante,
non Iudeis tantum, sed omnibus hominibus eam
annunciari voluit, verum etiam quia id multò an-
te per Divinos Prophetas, quibus tu fidem adhibes,
non obscurè prædictum fuerat.

Quod deinde ait, te nullum alium Dei cult-
tum habere, nisi solum Decalogum, et si in eo te lau-
damus, quod aliquam religionem habes, & Deum
ratione quadam ab ipso non planè improbat, a colere
vix: tamen in eo te culpamus, idq; tui causâ vehe-
menter dolemus, quod in rudine scio qua, & imper-
fecta religione velis acquiescere, quam Deus nulli
unquam mortalium, quamvis tu Decalogum lue-
menti per creationem insitum esse tibi persuadeas,
nec tacite, nec aperte tradidit, (de solo enim ipso
decalogo loquimur) queque ipsa per se, divinas pro-
missiones nullas nec praesentis nec futuræ habet,
& ea reiicias, quæ omniū absolutissima & perfectissi-
ma est, queq; a Deo benignissimo, ab ipsis quodam-
modo incunabulis tibi fuit tradita, atq; etiam nunc
multò apertius traditur & inculcatur, ac prater-
quam quod hominem manifestissimè ipsa per se satis
felicem in hac vita reddere potest, certissimus etiam
cum temporalium bonorum, tum vero aeternæ vite
promissis, ab ipso Deo ornata & constabilita sunt.

Faustus Socinus.

II. Epistola Martini Seidelii.

Miror vos negare, promission Prophetarum de restitutione regni, ab illa promissione facta Davidi. 2 Sam. 7. dependere, cum tamen id a Prophetis, & potissimum ex 33. cap. Ieremias apertissimum sit: nam cum ibi prophetus Regem illum promisisset, submittit postea promissionem illam factam Davidi, tanquam causam, seu fountem, inquiens: *Quia sic dixit Iehova: non excindetur vir sedens super solium domus Israël.* Quam promissionem postea magis explicat & incusat, inquiens: *Si irritum facere poterunt sedes meum cum die & nocte, etiam sedes meum irritum fiet cum Davide, ut non sit ei filius regnans super populum Israëliticum.* Ex quo non tantum hoc manifestum est, Ieremiam ex illa promissione facta Davidi, promisisse illum regem; sed etiam hoc inde apparet, quod illa promissio facta Davidi, etiam tum firma fuerit, cum Iudaei iam amisissent regnum, & essent in captivitate Babylonica: id quod vos etiam negatis, & dicitis promissionem illam factam Davidi, tantummodo usque ad captivitatem Babyloniam durasse, & in captivitate Babylonica finem habuisse. Sed quæro, cur Ieremias promissionem illam factam Davidi adducit, si jam facta erat irri-

ta? imò dicit, illam promissionem per capti-
vitatē Babylonīcam, non abolendam ne-
q; aboleri, sed firmam esse, & firmam futu-
ram, quām firmus esset & futurus esset ordo
ille inter diem & noctem: quasi diceret Pro-
pheta, etiam si vobis Deus regnum vestrum
ob peccata nostra ademturus sit, aut jam a-
demerit, non tamen debetis existimare, De-
um planè promissionem illam factam Da-
vidi, aboleuisse aut abolitum, sed dabit
vobis rursus regem ex posteris Davidis, mo-
dò posteri Davidis & vos etiam, postquam
lueritis pñnam illam exilii, rursus ad Deum
convertamini.

Quòd hic vobis absurdum videtur, Pro-
phetas consolari eos ipatos, quibus ob malici-
am eorum minatur exilium, ad hoc re-
spondeo: Ieremiam tum demum addidisse,
suis minis promissiones, cùm jam videret
Iudæos in captivitate, ubi malitia & impro-
bitas eorum coércebatur; id quod etiam de
Ezechiele statuendum est. Esaias verò & re-
liqui Prophetæ, qui ante captivitatem Ba-
bylonicam vixerunt & prophetarunt, non
tam ob sui temporis Iudæos, qui neq; minis,
neq; promissionibus crediderunt, quām ob
posteros eorum, promissiones de restitutio-
ne regni addiderunt; ut quemadmodum mi-
nas ipsorum non inanes fuisse experturi es-
sent, ita etiam promissiones non inanes fu-

turas statuerent. Hoc respiciebant Prophetae, nempe ut ii, qui tempus captivitatis, p. 70. illos annos supervicturi essent, desperarent de restitutione regni sui, & erant Ethnici, sicut plurimi, & praesertim decem illis tribubus, non credentes professionibus Prophetarum, inter Ethnici manferunt, & Ethnici facti sunt; ne, inquit omnes ita desperarent, promittunt ipsi Prophetae restitutionem regni, ut ipsi considerent animum ad convertendum se ad eum. Neque opus erat tum ipfis addere conditionem, nam tum suo malo experiebantur & sentiebant, & hanc promissionem de perpetuo regno & reliquis, fuisse conditiones. Deinde, si Prophetae non ex illa promissione Davidi facta Regem illum promittunt, quam ob causam igitur dicunt eu futurum ex posteritate Davidis, item scilicet super solium David?

Fateor quidem, aliam esse illam promissionem factam Davidi, 2 Sam. 7. & aliis Prophetarum promissiones, sed in hoc tantummodo est diversitas, quod in superiori promissione duratio regni Davidici seu Iraelitici promittitur, in posterioribus vero promissionibus ejusdem regni, quia propter peccata populi conciderat, restitutio promittitur: quia vero restitutio illa regni non per vulgarem Regem poterat fieri, id est

Prophetæ promittunt , regem illum val-
nide futurum sapientem , fortem , robu-
stum . &c.

Cæterūm non intelligo , ad quid affera-
tis differentias inter Israëliticum regnum , &
alia regna mundi , cùm de ea re non sit quæ-
stio : differentia inter mundanum & cælestē
regnum nobis hic opus est , cùm Prophetæ
mundanum regnum promiserint , Iesu verò
dicatur habere cælestē regnum , & cælestē
regnum sit diversum a mundano , id quod
etiam quodammodo videmini negare , &
vultis , Iesum & mundanum & cælestē
Regem esse , cùm tamen ipse Iesu hoc ne-
gaverit , inquiens : Regnum meum non est de
de hoc mundo : quod igitur Iesu regnum de
hoc mundo dixit , id ego mundanum Re-
gnūm appello ; & quia mundanum aliter ac-
cipitis , quām ego volo , ideo utar vocibus
ipius Iesu , sic inquiens : Quale regnum Da-
vidi usq; in seculum promissum est , tale necesse
fuit , ut posteri ejus , in quibus hec promissio de-
bebat impleri , haberent . Sed regnum de hoc
mundo Davidi usq; in seculum promissum est ; nam
Davidicum seu Israëliticum Regnum fuit de hoc
mundo : Ergo regnum de hoc mundo posteri Davi-
di ut haberent , necesse fuit , & per consequens
etiam Rex ille , quem Prophetæ ex hac promis-
sione post captivitatem Babylonicam regnaturum
promiserunt , perinde ut ceteri posteri Davidi ,
regnum

regnum de hoc mundo debuit habere : quod Iesus non habuit, nam ipse met hoc fatetum quiens : regnum meum non est de mundo : Ergo Iesus non est Rex ille, q Prophetæ promiserunt. Reliqua ideo nō tingo, quia oportet ut de hoc prius alic firmi statuamus, antequam ad alia perveniamus, ne omnia commisceamus.

MARTINUS Seidelius

Responsio Fausti Socini.

Si paulò diligentius & verba nostra, & crarum literarum testimonia perpendis, non mirareris, nos negare, promissionem *Lam Dei de Messia seu Rege illo insigni, non perfidere ex promissione, quam idem Deus Davidi se* 2 Sam.7. *Rationes enim (ut de verbis nostris pm̄m agamus) quas attulimus, ejusmodi profecte sunt, ut convelli non possint, nec tu ad eas revere quidquam respondes. Nam quomodo (quæsumus) ante tempus promissionis de Messia præstante, n̄ cessavit effectus promissionis illius ipsi Davidi facta. & sic ipsa promissio, si ante tempus illud jam sicerat Davidi posteritas regnare in ipsius Davidi solio? Promissio enim illa disertè continebat, per tuò futurum aliquem ex posteritate Davidis, qui ipsius solio sedereret; quod abundè confirmatur ex*

quod scriptum est 2 Reg. 8. 19. Verum si cessavit, certissimum esse debet, ab illa alteram istam promissionem pendere non potuisse. Quomodo item non est promissio de Messia admodum diversa a promissione illa Davidis facta, & propterea talis, quae ab illa pendere nequeat, cum Davidi nihil aliud promittatur, quam perpetuitas regni in ejus familiae Messias vero promittatur restitutor & amplificator regni Israëli, & summa ac perpetua felicitatis populo Dei conciliator? Quamobrem quod aut, idcirco non vulgarem regem fuisse promissum, sed sapientem, fortem, robustum, quia ejusmodi Rege ad restituendum regnum Israëli opus erat, hoc prorsus nihil est. Primum quia multò plura de rege illo promissa sunt, quam opus esset ad regnum Israëliticum per ipsum restituendum. Deinde quia, ut Deus ex promissione illa Davidis facta, regnum in ejus familia iterum stabiliret, nihil necesse erat, ut sapientia ac virtute illius, qui regnaturus fuisset, id fieret: Sed satis erat post captivitatem Babyloniam, ex qua solo Persarum Regis Cyri concessu liberati fuerant, aliquem ex familia Davidis existere, qui Rex populi esset, sive sapiens sive insipiens, sive fortis sive ignorans, cujus posteri Dei benignitate in eodem regno perseverarent. Et haec quod attinet ad verba nostra.

Quod verò pertinet ad Sacra testimonia, dicimus nihil in eo 33. cap. Hieremia scriptum esse, ex quo concludere liceat, Deum ibi ad promissionem illam ipsi Davidi, 2 Sam. 7. factam, respxisse, nedium

medium id, quod ibi promisit, ex promissione illa
 deat. Apparet enim omnino, ea verba, quæ tu e
 loco recitas, in quibus pacti cum Davide fit men
 ad superiorem promissionem ibidem factam re
 terem, cap. renda esse. Sic enim antea ad verbum legitur. 1
 33. 14. ad 23. dies veniunt (dicit Iehova) Et erigam verbum
 " Iud bonum, quod locutus sum super domum Isra
 " & super domum Iude. In diebus illis, & in temp
 " illo, germinare faciam Davidi germen iustum
 " faciet iudicium, & justitiam in terra. In diebu
 " lis servabitur Iuda, & Hierusalem habitabit con
 " denter, & hoc [est] quod vocabit eum Iehova ju
 " stitia nostra. Quoniam sic dicit Iehova, Non exci
 " tur Davidi vir sedens super solium domus Israe
 " Et sacerdotibus Levitis non excedetur vir a conspi
 " cu meo offerens holocaustum, & adolens oblat
 " nem, & faciens sacrificium omnibus diebus. Et il
 " co adjungitur. Et factum est verbum Iehovæ ad I
 " remiam dicendo, sic dicit Iehova. Si irritum fa
 " etis pactum meum diei & pactum meum nocti
 " atq; ut non sit dies & nox in tempore ipsorum, et
 " am pactum meum irritum fiet cum Davide ser
 " meo, ut non sit ei filius regnans in solio ejus, & cu
 " Levitis sacerdotibus ministri mei. In quibus verbis
 quis non videt, id ipsum confirmari, quod pre
 xime promissum fuerat, & pacti nomine pre
 xime antecedentem promissionem intelligi? So
 statim additur. Quemadmodum non numerabita
 exercitus cælorum, nec metietur qui ærenam ma
 ris, sic multiplicabo semen Davidis servi mei & Le

vitas ministros meos. Certe hoc nihil fermè com-,,
 mune habet cum antiqua illa promissione. Iam ve-
 rò promissionem, quæ in supra recitatū verbi con-
 tinetur, ut ex particula, Quoniam, perspicuum est,
 ad præcedentia respicere ac referri in dubitatum
 esse debet. Atquì præcedentia ex antiqua illa pro-
 missione nullo modo pendent, sed ad ea omnino re-
 feruntur, que per eundem Hieremiam cap. præfer-
 tim 23. & 29. jam Deus promiserat. Nec vero te
 moveat, quod in hac promissione dicitur. Non ex-
 cindetur Davidi, &c. quasi istud antiquæ promis-
 sionis continuationem declareret. Est enim modus lo-
 quendi iste apud Hebreos (ut nosti) per quam fami-
 liaris, quo non continuatio ejus quod jam sit, aut
 fuerit, sed ejus quod futurum sit, significatur, ut in
 vaticinatione illi Iacobi. Non recedet sceptrum
 de Iuda, &c. Gen. 49. Nec similiter te moveat,
 quod in confirmatione illa nominatur padum cum
 Davide, qui tot annis ante erat mortuus. Nam vel
 per prosopopœiam id dicitur (perinde enim erat, ac
 si cum ipso Davide eam passionem Deus fecisset,
 cum ipsius causa sine dubio eam ficeret) vel merito
 id cum Davide fieri dictum est, quod cum ejus pe-
 steritate fiebat.

Quid quod ipse fateri, aliam esse promissionem
 factam Davidi. 2 Sam. 7. & alias Prophetarum,
 sed in hoc tantummodo esse diversitatem, quod in
 superiore promissione duratio regni Davidici, seu
 Israëlitici promittatur, in posterioribus vero pro-
 missionibus ejusdem regni, quia propter peccata po-

puli conciderat, restitutio? Quis enim ex ipsis verbis tuis non aperte colligat, promissiones Prophetarum, ex promissione illae Davidi facta, minime pendere, cum plane aliud sit durare, aliud restitui, immo restitui non possit id, quod duravit? Quare, etiamsi id verum esset, quod ait, istas duas promissiones in ceteris omnibus esse pares: tamen id non ex profici sceretur, quod posterior a priore pendere seu aliunde nempe ex eo quod ceteroquin id prorsus in posteriore promissum fuisset, quod in priore. Facebat igitur ista tua duarum istarum promissionum connexitas, & alterius ab altera (ut ita dicam) dependentia; & jam (si aliqua ratione id fieri potest) agnosce errorem tuum, qui in superiori scripto ausus fueras affirmare, ex promissione illae Davidi facta, 2 Sam. 7. Prophetas restitutionem regni seu Regem post captivitatem Babyloniam promittere, cum ipse Deus sit, qui, priore promissione propter ipsius posteritatis Davidis peccata, non autem solius populi, irrita facta, alteram multe ampliorem & angustiorem eidem Davidi posteritati & populo facere pro bonitate sua dignetur. Nam quid illud est, quod interrogas, cur igitur Prophetæ Regem illum, futurum ex posteritate Davidis, & sessurum super solium Davidi promiserunt, si ad antiquius illud promissum ipsi Davidi factum non respexerunt? An non vides te inconsequentem fallaciam cum accidentis fallacia mixtam incidere? Quasi verò non potuerit Deus, propterea quia David vere ipsius servus fuerat (id quod etiam dicitur)

serius verbi ab ipso ibidem commemoratur) ejus posteritati hoc promittere & præstare, ut denuò Israël regnum obtineret, & in Davidis solio sedaret, etiam si nulla prorsus promissio de regno in illius posteritate perpetuando præcessisset. Quocirca si Messia regnum mundanum esse debuisse, idq; ut te dicentem audivimus, propter populi peccata, a Deo præstitum non fuisse, demonstrare velis, jam ad alia confugias necesse est, quam ad verba sive ad rationem illius promissi, 2 Sam. 7. Davidi facti. Quo tamen si confugere posses, id, ut ostensum est, nihil te adjuvaret.

Porrò quod aīs, te non intelligere, ad quid afferamus differentiam inter regnum Israëliticum, & alia regna mundi: nos vero si sumus, qui, cur istud dicas, planè non intelligamus, cùm non inter Israëliticum regnum & alia regna mundi, sed inter Davidis regnum & cetera regna, qualiacumq; tandem illa fuerint, aut futura sint, differentiam afferamus; quæ ea est & fuit, ut regnum Davidis, regnum super Dei populum peculiarem sit, cetera vero minime. Et hanc dicimus esse differentiam specificam (ut vocant) illius regni, ut scilicet intellegas, in quocumq; regno ea differentia fuerit, ibi Davidis regnum esse, etiam si cetera omnia defint, quæ in ipso regno fuerunt, quod Deus obtinuit. Quæ admodum cum animal, in quo ratio sit, deprehendimus, scimus esse hominem, quidquid illi desit, quod in primo homine, quem Deus condidit, fuisse constet. Fuit enim ratio, forma seu differentia specifi-

et primi illius hominis, quatenus animal erat. Itaq;
 cùm tu ex eo concludas, Messiae regnum mundanum
 esse debuisse, quia Davidi regnum ei promissum
 fuerat, rectè & ad rem ipsam accommodatisim
 ejus differentia a nobis facta est mentio, ut hac ra
 tione perspicias, aliquid regnum, Davidi regnum
 esse posse, quamvis mundanum non sit; & Iesu Na
 zareni regnum, licet non mundanum, Davidi te
 men regnum meritò appellari, cùm in Davidi re
 gni forma, specifica differentia insit, nempe quod
 regnum sit super Dei populum peculiarem. Quam
 obrem quod dicas, differentiam hīc opus esse inter
 mundanum & cælestē regnum, in eo bifariam (a
 quidem credimus) idq; graviter erras. Primum
 quia principium petis, cùm non modò non probave
 sis, regnum Messiae mundanum esse debuisse, se
 hoc illud sit, de quo in præsentia inter nos contro
 versia est. Deinde, quia si id probasses, nobis neuti
 quam differentia, sed similitudine inter mundo
 num & cælestē regnum opus esset, ut videlicet in
 concluderemus, potuisse Messiam cælestē regnum
 habere, etiam si mundanum ei promissum fuisset,
 tūa ipsius verba confitentur, dum aīs, nos negare ca
 leste regnum diversum esse à mundano, atq; Iesu
 & mundanum & cælestē Regem esse velle. Quo
 tamen multò aliter se habet, cùm nihil aliud dico
 mus, nisi cælestē regnum Iesu Nazareni, quem ne
 Messiam esse contendimus, non adeò à mundano re
 gno differre, ut tu existimas, & quidquid veri boni
 in mundo regno continetur, in Iesu cælesti regno

fontine

contineris; ut vel hinc appareat Deum, cum cælestis
istud regnum Iesu dedit, promissa sua de Messia in
ipso Iesu implisse, etiam si mundanum regnum se ei
daturum aperte promisisset. Hæc satis dilucide à no-
bis scripta sunt, & tamen tu (nescimus quam ob-
causam) quamvis bene doctus, & non mediocri in-
genio præditus, ea non percipiis. Etsi enim affirma-
mus, Christum in terris regnare, tamen hoc aliud
est, quam mundanum Regem esse, vel mundanum
Regnum habere. Nam Deus ipse sine dubio in ter-
ris regnat, nec tamen mundanus rex est, aut mun-
danum regnum habet. Non erat igitur, quod ipsius
Iesu verba, qui dixit, regnum suum non esse de hoc
mundo, nobis objiceret, vel in argumento tuo Mun-
dani appellationem, in de hoc mundo mutares,
quasinos Iesu Regnum mundanum esse velimus.

Cæterum, ut tibi pleniùs satisfaciamus, argu-
mento isti tuo alia adhuc ratione, quæ magis pro-
pria, magisq; Dialectica videri poterit, responden-
dum censuimus, & quam fallax & captiosum sit,
tibi demonstrandum. Etenim argumentum tuum,
quod est: Quale regnum Davidi usq; in secu-
lum promissum est, tale necesse fuit, ut po-
steri ejus, in quibus impleri debebat ista
promissio, haberent. Sed Davidi munda-
num regnum usq; in seculum promissum
est, Ergo, &c. istud, inquam, argumentum, vel ex
quatuor terminis constat, vel ejus major propositio
ipsa est. Nam si in ea propositione vox Quale non o-
nem qualitatem comprehendit, sed eas quem
ipsam

ipsam constituunt, ex quatuor terminis constabat syllogismus; cum ea qualitas, quod regnum Davidi promissum, esset mundanum, rem ipsam non constituit, id est, ut supra disputavimus, non pertinet ad eius regni formam & differentiam specificam. Sin autem in ea propositione verbum Quale omnes qualitates complectitur, falsa est propositio; ut enim eo apparet, quod Deus in posteris Davidis, quibus decem tribus ademptae fuerant, promissum suum

a Reg. 8.19. Davidi factum praestitum esse dicit. Hinc enim per specium est, non omnino, quale erat regnum, quod Davidi usq; in saeculum promissum fuit, tale posteros ipsius, in quibus ea promissio impleri debebat habere debuisse. Quodsi dicas, maiorem tui argumenti propositionem non accipiendam esse, ac si hinc verbis concepta fuisset. Quale erat regnum, quod Davidi usq; in saeculum promissum fuit, tale, &c. ut nos modo illam accepimus: sed omnino ita intelligendam esse, ut ipsa verba sonare videntur, ut sit sensus: Cujus qualitatis promissum est Davidi regnum usq; in saeculum, ejus qualitatis necesse fuit, ut posteri &c. tum dicimus, aut minorem propositionem falsam esse, aut syllogismum quatuor terminos habere. Nam dum ait, Davidi regnum mundanum usq; in saeculum fuisse promissum, aut intelligi fuisse illud promissum usq; in saeculum regnum ejus qualitatis, ut esset mundanum, & hoc est falsum; nusquam enim ea qualitas in promissione apponitur: Aut intelligi simpliciter, regnum quod Davidi usq; in saeculum promissum

*promissum fuit, fuisse mundanum, & syllogismus
quatuor terminos habet; cum in majore propositione
non de qualitate simpliciter regni usq; in seculum
promissi, sed de ipsa regni qualitate promissa agatur.*

*Quæ de promissionis illius, de qua quærimus,
tacita conditione scribis, cum ea ad exceptionem
ejus, quod adversus te afferri posset, pertineant,
nos verò in superiori scripto nostro tantummodo ad
tuum argumentum respondere conati simus, non
est, cur hoc loco a nobis refelli debeant; nec tu in
scriptis tuis aliquid (judicio nostro) afferre deberes,
nisi id vel ad ea, quæ nos scribimus, responderet, vel
tuam sententiam confirmaret, præsertim cum nos
nondum actoris partes sumperimus, & tu (quod
nos quoq; vehementer probamus) pedetentim in
hac disputatione nostra progrediendum censeas. In
qua tam diu æquo animo perseverabimus, donec te
pertinacem esse non appareat. Sed vide, ne aliter,
quam deceat, nostra verba interpretando, & ad re-
sponses nostras quodammodo connivendo, ejus
rei nomine nobis merito suspectus esse incipias.*

Faustus Socinus.

III. Epistola Martini Seidelii.

Quod Prophetæ restitucionem
Regni seu Regem Iudæis promit-
tententes, ad promissionem illam fa-
ctam Davidi 2 Sam. 7. respi-
ciant,

ciant, atq; ex ea promissione restitutione regni seu Regem Iudæis promittant, id tam firmum est, ut nullo modo everti possit quod ex omnibus locis, ubi Rex ille promittitur, apparet, maximè verò ex 33. c. Ierem, ubi Propheta sic inquit: *Ecce diebus venturis, dicit Iehova, suscitabo verbum illud bonum, quod locutus sum domui Israël, & super dominum Iuda suscitabo, id est, rursus in actum producam, verbum bonum, id est, bonam illam promissionem, quam locutus sum domui Israël, & donui Iuda.* Quæritur, de qua promissione Ieremias loquatur. Respondeo, quamvis etiam de illa promissione possit intelligi, quâ Israëlitico populo terra illius usq; in sæculum promissa fuit, ita ut ex eius promissione Ieremias restitutionē illius terræ Iudæis promittat, quam restitutionē terræ, etiam aliis in locis Prophetæ cum restitutione Regni conjungunt: tamen emagis de illa promissione intelligendum puto, quæ facta est Davidi 2 Sam. 7. ubi regnum Israëliticum posteris Davidis usq; in seculum promittitur. At, inquires, verbum illud bonum, non Davidi, sed domui Israël & domui Iudæ factum esse Ieremias testatur. Respondeo; promissionē illam factam Davidi, non tantum ad posteros Davidis seu reges, sed etiam ad Israëlitas seu subditos pertinuisse. Cum enim posteris Davidis, Israëli-

Israëlitarum regnum usq; in sæculum pro-
mittitur, Israëlitis simul promittitur, eos
usq; in seculum habituros reges, & percon-
sequens regnum & terram suam. Quia vero
Israëlitæ post Salomonem in duo regna di-
visi fuerunt, nempe in regnum Iuda, & re-
gnum Israël ne aliqua pars putaret, se exclu-
sam ab ilia promissione, ideo singulatim cas
nominat, inquiens, & regno Iudæ, & regno
Israël promissionem illam factam esse; quia
nimirum tunc nondum divisi fuerant, cum
illa promissio Davidi fieret, & Davidi &
posterioris ejus regnum super totum populum
Israëliticum promissum sit, non super unam
partem populi. Deniq; propheta dicit: *su-
scitabo illud, verbum bonum,* ex quo verbo ap-
paret, quod de promissione tali loquatur,
qua tunc temporis desierat, & quodammodo
concederat & evanuerat; ideo dicit, *su-
scitabo illud*, id est, producam eam rursus in
effectum, hoc est, rursus vobis dabo Reges
ex posterioris Davidis, sicut ante dare solitus
eram. Quod autem de promissione illa fa-
cta Davidi loquatur, id in sequentibus a-
periens dicit, inquiens: *In diebus illis, & in tem-
pore illo, germinare faciam Davidi germen justum,*
& faciet judicium & justitiam in terra, &c. De-
inde promissionem illam factam Davidi
expressè tanquam causam suæ promissionis
adducit, inquiens: *Quia sic dixit Iehova; non ex-*

cindetur Davidi vir, sedens super solium Israël cum. Quòd autem ista promissa verba, nec pè, non excindetur Davidi vir sedens super solium Israël, nō sit nova promissio, per Ieremiā promùm prolata, ut vos vultis, sed quòd sit vera illa promissio facta Davidi, 2 Sam. 7, inde stendo, quia promissio illa facta Davidi, in omnibus in locis, ubi repetitur, his verbis repetitur, atq; ideo hæc verba idem denotant quod verba illa 2 Sam. 7. denotarunt. V

1 Reg. 2. cap. David promissionem illam sibi factam repetens, sic inquit ad Salomonem: Custodi statuta Iehovæ Dei tui, ut suscitet Iehova verbum suum, quod locutus est super me, dicendo: si custodirent filii tui viam suam? Non excindetur tibi vir de solio Israël. Sic 1 Reg. 9. capit. Deus repetens illam promissionem factam Davidi, sic inquit ad Salomonem. Et tu si ambulaveris coram facie mea, confirmabo solium Regni tui super Israël usq; in seculum, sicut dixi Davidi patri tuo, dicendo: Non excindetur tibi vir de solio Israël. Sic 1. Paralip. 7. cap. dicit Deus Salomoni. Et nunc elegi & sanctificavi domum hanc, ut sit ibi nomen meum usq; in seculum, & tu ambulaveris coram facie mea, firmabo solium Regni tui, quemadmodum fædus feci cum Davide patre tuo, dicendo: Non excindetur tibi vir, qui dominetur in Israël. Item. 1 Reg. 18. inquit Salomon. Et nunc Iehova Deus Israëlis, custodi servo tuo Davidi patri meo, quod locutus es ei dicendo: Non excin-

excindetur tibi vir a facie mea, sedens super solium Israël. Cùm itaq; in omnibus aliis locis, per hæc verba denotetur promissio illa Davidi facta i Sam. 7. sequitur, quòd etiam apud Ieremiam promissionem illam factam Davidi denotent, atq; ideo falsum esse, quod dicitis, Ieremiam per illa verba non veterem illam promissionem, sed novam, & quæ sit ab illa veteri diversa, denotare. Quid igitur novi ista verba apud Ieremiam denotant, quod aliis in locis eadem verba non denotarunt? Sed tædet me probare ea quæ sunt manifestissima. Vnum tantummodi addo, non solum Prophetæ restitutionem regni seu Regem, ex promissione illa facta Davidi, promiserunt & populo promissione illam quasi digito monstrarunt; sed populus quoq; Iudaicus destitutus rege & Regno suo, ad illam promissionem antiquam factam Davidi respexerunt, atq; ex illa promissione potissimum consolationem & spem restitutionis regni concipiebant. Nam ita precatur populus Dei 89. Psal. *Tu Iehovæ scutum nostrum es, tu loquutus es olim sanctis tuis,* atq; *dixisti: dabo Heroi* (id est Davidi) *robur, evham electum super populum, &c.* omnino juravi per sanctitatem meam, si Davidem fallam, semen ejus in perpetuum durabit, & solium ejus coram me tanquam Sol. Nunc autem despici & abjici, similitatem exerces cum Messia (id est, cum Da-

vide) rescindis fædus servi tui, humili contamin
coronam ejus, &c. ubi est prisca bonitas tua, qua
jure jurando promisisti Davidi? Hic populus Is
raelicus quodammodo expostulat cum Deo
quod ipsi nondaret regem ex posteris Da
vidis, cum tamen Davidi promisisset poste
ris ejus usq; in seculum super Israëlitas re
gnaturos, & antiquam illam promissionem
factam Davidi, opponunt Deo. Vnde ho
didicerant, quod ad illam promissionem
potissimum respicere deberent? a pro
phetis non itaq; crediderunt, promissionem
illam antiquam per captivitatem Babylo
nicam irritam factam, ut vos dicitis, se
crediderunt, posteris Davidis semper pa
tuisse aditū ad impletionem illius promissi
onis, id quod ipsos Prophetæ docuerunt.

Aliter etiam respondetis ad meum ar
gumentum, quod ita conclusi. Quale regnum
Davidi usq; in seculum promissum est, tale nece
fuit, ut posteri ejus, in quibus hæc promissio debeba
impleri, haberent. Sed regnum mundanum Davi
usq; in seculum promissum est. quia Israëliticum
Ergo regnum mundanum posteri Davidis ut habe
rent, neesse fuit, & per consequens, etiam Rex illi
quem Prophetæ ex hac promissione post captivita
tem Babyloniam regnaturum promiserunt, per in
de ut reliqui posteri Davidis, mundanum regnum
debuit habere. Quamvis consequentia hujus
argumenti manifesta sit, tamen quia hic fa
ctum

citatis ambiguitatem in *Quale*, & *Tale*, cūm tam
men nulla sit, & satis apertum sit, me illis
verbis ad mundanum & cælestē respicere,
igitur syllogismum aliter formabo, & qui-
dem in tertia figura in modo Disamis: quæ
licet quodammodo puerilia sint, tamen
quia etiam in his aliquid desideratis, ideo
vobis etiam in hac remorem gero. sic igi-
tur argumentor.

*Regnum Israëliticum Davidi & posteris ejus usq;
in sacerdotalium promissum est.*

Regnum Israëliticum fuit mundanum. Ergo

*Regnum mundanum Davidi & posteris ejus usq; in
sacerdotalium promissum est: & per consequens, etiam
Rex ille, qui ex hac promissione post captivita-
tem Babylonicam, secundum promissiones Pro-
phetarum regnaturus erat, perinde ut ceteri po-
steri Davidis mundanum seu terrestre regnum de-
buit habere.*

Reliqua quæ assertis sunt ejusmodi, ut
mihi non videantur egere responsione, &
quæ à vobis ipsis possetis videre, quod
sunt infirma, ne quid contemptius dicam:
ipsimet, inquam, possetis videre, si seposito
affectu paulò diligenterius ea consideraretis.

M A R T I N U S Seidelius.

Respon-

Responsio Fausti Socini.

Iterum asseveras, ex cap. 33. Ieremiae aperte simè constare, Prophetas promittere Iudei restitutionem regni seu Regem, ex promissione Davidi facta. 2 Sam. 7. idq; tam firmum esse, nullo modo everti possit. Et tamen tu ipse paulo per concedis, Hieremiam eo in loco potuisse Iudei ten illius restitutionem promittere ex promissione illâ quâ populo Israëlitico terra illa usq; in sæculum promissa fuit, cum eam terræ restitutionem etiam alii in locis Prophetæ cum regni restitutione conjungant. Verum ait te putare, magis Hieremiae veritatem ad promissionem illam. 2 Sam. 7. Davidi factam transferenda esse. Igitur, te ipso teste, nec firmum est, nec aperte constat, ex promissione ista Davidi facta Hieremiam eo loco Iudei regni restitutionem, sed regem promisso, sed tu ita putas. Nihil autem dicimus, quod adhuc retines tuum illum modum loquendi, Prophetæ promittunt ex promissione & quasi verò in locis, de quibus queritur aut queri potest, Prophetæ interpretentur aliquam antecedentem Dei promissionem, & non manifeste ipse Deus per Prophetas aliquid promittat. Qui Deus præterea, cum apud Hieremiam loco prædicto promittit se suscitaturum sive erecturum verbum illud bonum, quod locutus erat super domum Israëlis (sicut tibi placet, tibi q; magis adversatur, domus Israëlis) & super domum Iudei, Suscitandi sive Erigendi verbum

di verbo non significat, verbum illud tunc temporis
desisse, ut tu opinaris: quod vel ex eo loco patet,
quem tu ex 1 Reg. 2. infra recitas, ubi David ad
hunc modum Salomonem alloquitur. Custodi
statuta Iehovæ, Dei tui &c ut suscitet Ieho-
va verbum suum, quod locutus est super
me. Nam certè verbum illud, quod locutus erat Deus
Davidi, nondum desierat. Quodnam verò esset
verbum illud bonum, quod Deus locutus esset super
domum, sive domui Israëlis, & super domum Iude,
apparet ex ipsis verbis apud eundem Hieremiam
cap. 23. ubi eadem serè verba leguntur, quæ scripta
sunt cap. 33. Neq; ibi ulla sit alicujus præcedentis
promissionis, ad quam illa, quæ inibi sit, referatur,
ut intelligere possis principium atq; originem ejus
quod cap. 33. promittitur, inde omnino petendam
esse, non autem ex promissione illa Davidi facta.
2 Sam. 7. Nam, quidquid illa promissio revera ad
domum Israëlis, & domum Iudea postea pertineret,
ex usu tamen loquendi apud Prophetas & alios
Sacros scriptores veteris Testamenti, nulla ratione
admititi potest, illud bonum verbum super domum,
& multò minus domui Israëlis, & super domum
Iudea suisse factum, ubi nec Israëlis nec Iudea domus
nominatur; nec ad ipsas sermo dirigitur, nec deniq;
ipsarum sed Davidis tantum causâ, verbum illud
bonum locutus est Deus, idq; super Davidem, & su-
per posteros ejus factum esse dicitur. Ut nihil dicam,
quod tunc temporis non distinguebatur Iudea ab I-
sraële, nec fortasse exemplum ullum invenietur, ubi
id quod

ad quod ante illam divisionem de Israele dictum
 promissum fuerit, de Israele & Iuda dictum
 diserte scriptum extet, etiam si effectus dicti
 promissionis post divisionem illam, ex parte ve-
 lam ex toto dilatus fuisset. Nam quod addis cap-
 deinde promissionem illam factam Davidi, ex p-
 tanquam causam sue promissionis a Deo affi-
 dum (aut) inquit. Quia sic dixit Iehova, N
 excindetur Davidi vir, &c. animadventen-
 est in codice Hæbraeo legi ki cho amar. Quia
 ex proprietate Hæbræi sermonis, nō causam ante-
 dentem ejus, quod prius dictum à Propheta fue-
 ibi exponi declarant, sed explicacionem seu con-
 mationem antecedentium ostendunt: nec verbū
 amar, præteritum aut certè non pridem tran-
 dum, sed vel præsens, vel vix præteritum ter-
 pus significat. Quocirca multò commodius, dic-
 quam dixit, redditur. Et sane indignum est vel er-
 ditione, vel diligentia tua, hæc te ipsum non ar-
 madvertisse, cum verba illa frequentissimè ap-
 Prophetas, præsertim verò apud ipsum Hieremia
 legantur, nec tamen ferè unquam aliter, quām
 dicimus, accipi possint, ut, praterquam tibi, omnib-
 certissimum esse non dubitamus. Nec verò, si iisdem
 verbis Non excindetur &c. commemoratur ali-
 antiqua illa promissio Davidi facta, idcirco sequi-
 tur, non esse apud Hieremiam novam promissio-
 nem, sed veterem illam; quasi Deus iisdem verbi
 quibus veterem fecerat, novam promissionem faci-
 endo, uti non potuerit, immò usum fuisse admodum
 verifi-

Verisimile non sit, cùm nova promissio, non minùs
quam vetus illa, perpetuitatem regni in posteritate
Davidis complexa fuerit, quæ verbis istis Non ex-
cindetur &c. omnino exprimitur. Postremò que ex
Psal. 89. affers, non modò tuam sententiam non
confirmant, sed eam non mediocriter labefactant.
Ut enim ipse ait, expostulat quodammodo ibi popu-
lus cùm Deo, quod fædus suum, quod cum Davide
& ejus posteritate pepigerat, non servasset, immò il-
lud rescidisset. quod etsi falsum erat (nam sub con-
ditione, quam Davidis posteritas non servaverat,
fædus illud a Deo promissum fuerat) tamen inde
manifestum est, populum sensisse, fædus illud irri-
tum fuisse factum, ut verè (quod ad litteralem sen-
sum attinet) propter posteriorum Davidis & ipsius
populi peccata, fuerat. Quare, si propter illud fædus
adhuc populus sperabat, futurum, ut è malis eripe-
retur, quibus undiq; premebatur, (qua de re tamen
nihil aperte constat) illud non ideo sperabat, quod
vel ipse per se, efficaciam promissionis illius adhuc
durare, sibi persuasisset, vel Prophetæ, posteris Da-
vidis semper patuisse aditum ad impletionem illius
promissionis, eum docuissent: sed quia ex fædere il-
lo, quantus fuisset Dei erga Davidem & ejus po-
steros amor & caritas, per se ipse intelligebat, ex
quo in eam spem adducebatur, ut non in perpetuum
eos Deus abjecturus esset. E' profectò mirum est te,
qui promissionem de Messia. . . steritate Davidis,
propter consuta & iam tu: existentia peccata
populi, prorsus irritam facta esse velis, velle ad pro-
missionem

missionem illam Davidi factam , quamvis & po-
lus & posteri ipsi Davidis degenerantes sepe
diu gravissime peccassent , semper posteritati at-
tum patuisse ; præsertim cum illam promissionem
hac pendere prorsus contendas . Nam (quæsu-
te) cur , si aditus iste semper patuit , post capti-
vatem Babylonicam , in qua & populus & Davi-
posteritas ex Dei bonitate atq; decreto sati pœn-
rum suorum peccatorum dederat , non statim cre-
tus est Rex aliquis in populo ex posteritate Davidis
sed dux tantum populi , una cum Iehosua sacerdos
Zorobabel factus est ? qui quantumvis probus & Di-
carus , nec pro se , nec pro filiis ad regalem aut digni-
tatem aut potestatem aditum habuit ? Argume-
tum tuum , quod nos , non ut nobis , sed ut tibi plen-
ius satisfaceremus , dialecticaratione ideo dissolv-
ramus , quod Rheticam quandam rationem , q-
a nobis antea dissolutum fuerat , percepisse non re-
dereris , cur mutares nulla fuit causa ; namque
pejus semper ruis . Verum tamen , quale nunc sit , v-
deamus . Sic igitur argumentum tuum refingis .
Regnum Israëliticum Davidi & posteris
jus usq; in sæculum promissum est .
Regnum Israëliticū fuit mundanum . Ergo
Regnum mundanum Davidi & posteris
jus usq; in sæculum promissum est .
Vide quæso , an non posset quis te imitatus ita argu-
mentari :
Deus populum Israëliticum in terram
Chanaan introducere promisit . Populus
Israë-

Israëliticus fuit sine lege scripta. Ergò.
Deus populum sine lege scripta in terram
Chanaan introducere promisit.

Numquid non vides, te hic omnino ex quatuor terminis syllogismum constituere, cum in maiore propositione Regnum Israëliticum simpliciter ponatur, in minore vero quale tunc fuit, cum promissum est, consideretur. Oportuisset te non per verbum fuit, sed per verbum est minorem propositionem esserre, & cum in modo Disamis te syllogismū formasse profitearis, universalibus verbis eam propositionem concipere, hoc pacto: Omne Regnū Israëliticum est mundanum. Quod si fecisses, jam falsa ea propositio apparuisset, aut certe a nobis meritò negari potuisset, qui regnum Davidicum (quod idem hic est, atq; Israëliticum) non mundanum dari & contendimus & demonstrare conati sumus. Itaq; quocunq; te veritas, nunquam in forma (ut loquuntur) es argumentaturus, quin alterutrius propositionis aut falsitas manifesta, aut maximè dubia veritas appareat. De reliquis, quæ attuleramus, tuum non erat ita confidenter sententiam ferre, quod insirma sint, nequid contemptius dicas, sed ea, ut nos tua semper fecimus, resellere, aut saltem silentio præterire. Nos quidem, teste Deo & conscientia nostra, ea firmissima esse putamus, & in hac disputatione, quam tecum habuimus, nimium nostri ipsorum amorem planè deposuimus, & quam diligentissime fieri potuit, in ipsa versati sumus; nec tu ullos alios invenies unquam, qui veritatis sint a-

mantiores & studiosiores, quam nos sumus. Utin de te hæc eadem verè dicere & nos & alii possunt. Certe ex ipsa hac disputatione nostra, periculum est, ne quis te tuus potius opinionibus, quam veritate addictum esse, meritò suspicetur.

Contra Chiliaстas, de regno Christi terreno per annos mille.

ET si sibi dicere consuevit, in questione, de regno Christi in terris futuro ratione corporis oculis conspicua & hinc sensibili perceptibili, unde cum ejusdem Christi in terra corporali presentia, idq; per complura secula, me multo libenter audire, quam loqui, & doceri, quia docere velle: tamen sciunt pleriq; me ex altera parte semper professum fuisse, nullo pacto mihi probant sententiam de ejusmodi futuro Christi regno. Et vera ego semper eam sacris literis analogias; fiduciam nostram repugnantem, & perniciosem simul esse sum arbitratus, preter id, quod absurdissima multa; & sibi invicem adversantia, ex ea necessariò oriri imbi plane est visum. quod sati per se superq; est ad eum salutarem indicandam & cōarguendam. Nam vero, postquam hanc levicium animi mei dolore rescivi, multos, eosq; alioqui pietatis studiosos, sententiam istam seriò sequi & defendere, majore studio animum advertitatem hujus questionis investigandam applicui: & quod diligentius totam rem, sacrasq;

testimonia, & rationes inde ductas perspexit ac consideravi, eò firmius credidi, sententiam istam & falsam & absurdam, &, quod caput est, perniciem esse.

Primum enim mihi videtur, sententiam istam de tali, quale ante exposuitis Christi regno in ter-ru futuro, viam sternere ad regnum, quod nunc Christus in celo manens re ipsa habet, convellen-dum atq; evertendum. Ex quo totius fidei nostrae & Christianae religionis ruinæ necessariò sequitur, ut iam nisi fallor, pleriq; omnes animadverterunt, quic-quid contrà disputationem, qui Christo in celo ma-nenti, adorationem & invocationem admittunt. Quis quidem ad sententiam suam confirmandam hoc argumento potissimum utuntur, quod Christi re-gnum, ut Sacrae literæ præferre videntur, sit futu-rum in terra, idq; in ipsa Iudea, super Iudaicum po-pulum Hierosolymis, postquam Dei nutu ac provi-dentia, urbs illa in ea provincia, eodem loco ubi an-tea erat, restaurata fuerit. Nam si itares se habe-ret, tunc ad hunc modum argumentari liceret: Re-gnum Christi unum tantum & simplex est non du-plex, prout divinae literæ satis aperte testantur, que unius tantum Christi regni mentionem faciunt, idq; nunquam desitrum ajunt, id est, nullum aliud, præter Dei ipsius regnum, ejus loco successorum. Igitur si Christi regnum in terris super populum Iudaicū, in urbe Hierosolima futurum est, regnum Christi nullum esse potest, nisi Christus ipse in terris adsit, & super populum Iudaicum sceptrum teneat, &

consequenter, cùm hæc nōndum fuerint nec
nondum etiam fuit neq; est Christi regnum.
Christus ad hunc diem in cælo manens, nondum
gnavit nec regnat. Hujus argumenti vim nul-
lum effugere possunt iis, qui prophetica veteris
menti testimonia, de Christi regno super domini
acob, & Hierosolymis in perpetuum futuro, & si
sunt similia, quæ corporis sensibus comprehen-
sionis in terris Christi regnum, idq; perpetuò duratu-
re promittere videntur, nullo pacto mysticè seu
goricè, sed, ut verba ipsa sonant, accipi volunt. q
bus consultius, meo quidem iudicio, foret, ipsis
prophetis testimoniis relictis, ad ea tantum testi-
monia configere, quæ in ipsis novi Testamenti sa-
literis (ubi aliqua de Christo nunc dum in cælo i-
net, re ipsa regnante, apertissima sunt testimoni-
omnino docere videntur, Christum, ratione su-
dicta, in terra per multa sæcula unâ cum sui
gnaturum. Nam nisi prophetica illa testimonia,
omnia vel aliqua saltem ex ipsis mysticè seu allego-
ricè interpretetur, ubi (quæso) apud Prophetam
mentio facta deprehendetur, Christum in cælo no-
nentem, in Iudaico populo nondum illi subiecto,
men re ipsa ac pleno jure regnaturum? Vbinam, i
quam, a Prophetis mentio facta deprehendetur
præsentis nunc pleno jure Christi regni, quod illi
vangelica & Apostolica scripta tribuunt, quod
agnoscere necesse est, si Christus nunc merito
propriè est appellandus, eiq; adoratio & invocatio
tribuenda est. Nunquid verisimile est, prophetas e
professos

professo de Christi regno loquentes, regni ipsius potiorem & diviniorum hanc saltem (ut sic dixerim) partem, vel potius regnandi rationem silentio præteriisse? Quod si pars aliqua propheticarum vaticinationum de Christi regno, necessariò mysticè seu allegoricè est interpretanda, eadem ratione omnes, cum eadem aut similes ubiq; sint loquitiones, interpretari debebimus, aut certè poterimus. Ex quo fit, ut ex propheticis de Christi regno prædictiōnibus, nihil prorsus solidi afferri possit ad regnum istud Christi in terris, de quo agimus, confirmandum. nisi quis ante illud, ullum Christi regnum, nec fuisse umquam nec futurum, contendat.

Sed siue quin ex prophetarum, siue ex Apostolorum Evangelistarumq; scriptis regnum istud Christi in terra probare velit, nullo modo argumentum negantium Christum nunc re ipsa regnare, superius allatum, dissolvere poterit. Non poterit, inquit, effugere, quin vel præter & contra divina testimonia duplex Christi regnum faciat, vel Christum in celo manentem, nunc re ipsa regnare neget. Nam si dixerit, immo se afferere, & quod Christus in celo manens nunc re ipsa regnet, & quod postmodum in terra corpore præsens regnaturus sit, hoc totum, inquit, se afferere unum idemq; ac simplex Christi regnum esse, & regnum illius aspectabile in terra, nihil aliud revera futurum, quam perfectiōnem regni quod re ipsa jam inde Christus habet, ex quo rcdivivus ascendit in celum. Respondebitur tantam esse diversitatem inter Responsio-

utramq; regnandi rationem, ut omnino diversa regna censenda sint. Primum enim sens, id est, hoc tempore regni Christi ratusmodi est, ut ipsum regnum planè subsistat, pleno jure a Christo administretur, etiam iustus terrarum orbis illi adversaretur; satius est ad plenum jus hujus regni obtinendum, Christus supra divinaq; potestate sit praedictum quantum in celo, tum in terra, quidquid velit, sicere queat. At futura illa, quam isti sibi fingunt regni Christi ratio omnino requirit, ut multo hominibus sint, qui eum pro Christo agnoscerent & venerentur, id est, ut regem suum colant. inde haec Christi regni ratio praesens, nullum scrimen personarum aut locorum habet. Istavero futura postulat, ut peculiari quadam ratione Christus super Iudicium populum regnet, idq; in urbe Hierusalem. Praeterea, ut paulo ante attulimus, praesens Christi regni ratio potestatem supremam, divinamq; requirit, tum in celo, tum in terra: At futura ista satis habet, si Christus supra potestate in terra sit praeditus, & ejus doctrina vera aeternaq; habeatur. Taceo nonnulla alia magnia inter utramq; regnandi rationem discrimina quae unusquisq; cordatus homo facile per se animavertere potest. Quamquam vel id satis indicat, duas regnandi rationes, duo etiam regna constitutre, quod, qui sententiam istam probant de regno Christi, quale diximus, in terreni futuro, illud simpliciter atq; absolute Christi regnum vocare sole-

quippe qui satim intelligant, non patefactionem revera presenti Christi regni, sed novum quoddam & absolutum Christi regnum illud futurum. Et sane quid attinet, ad hoc, ut patescat praesens Christi in celo manentis regnum, ipsum Christum corpore praesentem in terra mille annos unicum suum regnare? An non id melius praefat, quod Christus ipse de celo descendens, universum orbem terrarum, divina prorsus ratione judicet, statimq; suos omnes immortales ac beatos reddat, sibi vero adversantes perdat, eternoq; suplicio addicat? ut certe faciet. Hoc autem quia revera & patefaction & complementum est regni Christi, nam & supremam secundum Deum ipsius Christi potestatem declarat, & mortem totius mystici Christi corporis inimicum eterrimum ac perniciosissimum, ultimumq; inter omnes Christi hostes abolendum abolet, merito aliquibus sed perraro tamen, regnum Christi vocatur, ut 2 Tim. 4. 1. Aliud Christi regnum in terra, ipsa Christo corpore praesente, non agnoscit scriptura. Nec sane aliter sensisse puriorem antiquitatem, vel ex symbolo, quod Apostolicum appellatur, constare potest: in quo aliud nihil, quod hoc pertineat, dicitur, nisi Iesum Christum Dei filium, qui in celum ascendit, inde venturum esse ad iudicandum vivos & mortuos: de alta ulla in terra sive regnandi sive regni sui patefacienda ratione, in toto illo symbolo, ne syllaba quidem extat. nec sane immerito. Sic enim, si quis recte animadvertis, perpetuus tenor sacrarum litterarum novi Testamenti omnino fere

atq; docet, ut aliquanto apertius ^{upx}, Deo dani
sum ostensurus.

Nam quod deinde potissimum sententiam
stam de Christi regno in terru, ea ratione qua
etum est, futuro, me penitus aversari cogit, illude
quod scilicet aperte video eam pugnare cum perpe
tuo sensu, qui in scriptis Evangelistarum & Ap
ostolorum deprehenditur: in quibus adventus Christi
de celo ad nos in terram, tantum ad judicandum
mundum futurus describitur, idq; statim; ut prae
puè colligitur ex suis noctu venientis, saepius usu
pata similitudine, & ex comparatione illa. Mat. 24
adventus Christicu[m] temporibus Noë, quando dil
uvium extitit: ex ea enim ipsa comparatione,
ex verbis omnibus, quæ ad eam explicandam Christus
profert, valde perspicuum est. Christu[m], simulat
advenerit, non quidem solium suum in terra ere
cturum, in quo sedens regnet una cum suis per longissimum tempus, sed in quo statim de universo hoc
minum genere sententiam ferat; & alios quidem
ad se recipiat, id est, præmio æterno donet, alios ver
ò missos faciat, id est, æternis pœnis afficiat. Idq; se
quente capite, idem Christus perspicue declarat
cum ait: Vbi venerit filius hominis in gloria sua
cum omnibus angelis suis, tunc sessurum eum in so
lio suo glorioso, & congregatum iri ante ipsum o
mnes gentes; ipsum autem alios ab aliis separatu
rum, & justos quidem, ex ejus serenda sententia, vi
tam æternam adepturos, ceteros vero æternum sup
plicium subituros. Vbi nihil audi de ipso sessuro in

ſolio ſuo ad regnandum cū hominibus piis in terra
per complura ſæcula. Et ne quisquam hic cauſari &
tergiversari poſſit, animadveretur diligenter ex
duobus ſupra dictis locis, præſertim vero ex posterio-
re, apertissime id colligi quod modo dicebam, vide-
licet adventum Christi ſecum ſtatim allaturum,
non quidem aliquorum hominum, aut majoris par-
ti eorum, ſed universè omnium judicium, ulti-
mamq; ac diſſinitivam de omnibus ſententiam. At-
qui judicium hoc ultimum & universale, ii ipſi, con-
tra quorum ſententiam diſputamus, ſatentur fore
extremum omnium, que in terra & in hoc ſæculo
fieri debent, aut certè poſt regnum Christi in terra,
non autem ante, nec ſimul cum eo futurum. Id quod
inter alia eos fateri cogit locus ille, qui Achilles eſt
teſtimoniorum, que proferunt ad conſirmandam
ſententiam ſuam. Apoc. cap. 20. Ibi enim manifeſtè
judicium iſtud futurum dicitur poſt mille illos an-
nos, quibus duraturum eſt regnum illud, de quo ibi
verba fiunt, quod iſti id eſſe autumant atq; conten-
dunt, de quo inter nos eſt quæſtio. Ad demonſtrandum
vero, Christi adventum ſecum ſtatim allatu-
rum finem hujus ſæculi, & ipſius terræ interitum,
& ita Christo adveniente, nullum penitus iſti re-
gno locum futurum, nihil apertius excogitari poſteſt
eo, quod ſcriptum eſt, 2 Pet. 3. ubi diſerte dicitur,
cū dies Domini advenerit, cœlos tranſituros, id eſt
perituros, quemadmodum alibi ſcriptum eſt, &
elementa ſolutum iri, terram vero & que in ea ſunt
opera, exurēnaa eſſe, deniq; haec omnia eſſe diſſol-

venda. Namq; idem esse adventum diei dominii domini, quod ipsius domini adventum, & grum nomine diei domini, ipsius domini adventum intellexisse, præter nonnulla alia in novo Testamento loca, qua dilucide ostendunt. bæc duo pro uno eodem sumi atq; usurpari, ipsius Petri verba id rissime demonstrant. Ut enim ex v. 4 constat, extra eos disputat, qui prænunciatum ac promissum adventum Domini, tanquam rem prorsus vanam & quem nunquam futura esset, ridebant. Itaq; manifestè quod prius adventum Domini appellaverat adventum deinde diei domini vocat.

Et quando supra incidimus in mentionem lebris illius, pro regno Christi in terris afferendo, h. Apoc. cap. 20, opera precium me facturum arbitrio si ostendero, ex loco illo regnum istud nequaquam probari posse, & necesse esse, ut totus ille locus allegorica aliquaratione accipiatur & explicetur. Tamen, si hoc evicero, facile, ut spero, non paucum adversariis manus dabunt, cum reliqua omnia locum in veteri quam in novo Testamento, quomodo partim omnino debeant, partim commode possint allegoricè sumi & expliniri, unusquisq; parvo aut nullo negotio sit intellecturus. Ad hoc igitur quod dixi ostendendum, duplice via utar. Primum sim pluiciter probabo, si locus ille ita accipiens esset, verba sonare videntur, utq; adversarii eum accipiunt, id ibi dictum inventum iri, quod aperte pugnat cum clarissimi novi Testamenti locis. Deinde operam illi loquum. i Cor. 45. 23. et deinceps. ex quo

eo, in eo quod inde eliciam, apertissimo, manifestius
 etiam constabit, locum illum Apostolicum allegoricè
 interpretandum esse, & eadem operâ verba Pauli
 diligenter explanare conabor; idq; eò libentius,
 quod sciam non paucos esse, qui ex illo ipso loco sen-
 tentiam istam de Christi regno in terra futuro con-
 firmare non dubitant. Nam in loco illo Apocal. a-
 perte dicitur, animas decollatorum propter testimoni-
 um Iesu, & propter verbum Dei, sive ipsos decol-
 latos, & qui non adoraverunt bestiam neq; imagi-
 nem ejus, neq; acceperunt characterem in fronte
 sua & in manu sua, vixisse & regnasse cum Christo
 mille annis. Si istud vivere, resurgere est corporali
 resurrectione, & regnare, est hic in terra regnare;
 (ut quidem necesse est, si locus iste ad regnum Chri-
 sti, de quo disputamus, confirmandum pertinere di-
 cendus sit) hac ejus loci sententia pugnat ex dia-
 metro cum eo, quod apertissime colligitur ex verbis
 Christi quater repetitis, Ioan. cap: 6. id est v. 39.
 40. 44. & 54. in quibus omnibus locis Christus id
 dicit, ex quo patet, eum quemlibet ex suis ultimo
 die resuscitaturum: quibus illud adstipulatur, quod
 dixit Martha ipse Christo, Ioan. 11. 24, se scilicet sci-
 re, Lazarum fratrem suum, qui erat mortuus, resur-
 recturum in resurrectione futura die ultimo. Nonne
 hec prorsus invicem repugnant, jam advenisse diem
 ultimum, &, adhuc superesse annos mille & am-
 plius? Apparet enim ex eodem. Apoc: 19o, post mil-
 le illos annos superfuturum adhuc aliquod spaciun
 temporis, ante diem ultimum. Itaq; cum Christi ac-

Marthæ, quæ Christi ipsius sermonibus prius edicta
sunt dubio, ad eum modum est loquuta, verba sum-
pliissima & apertissima sunt, nec ulla penitus sit
causa, cur non ita omnino sint accipienda, ut ipsa so-
nent, necesse planè est, ut verba loci Apocalypsis, qua
visionem quandam referunt, id est rem, ut visionum
perpetuus mos est, subobscuram & allegoricum in-
terpretationibus prossus obnoxiam, aliter accipian-
tur, atq; ipsorum (ut sic dixerimus) cortex præseferit:
nisi Spiritum Sanctum secum pugnare velimus, &
quod Christus sèpiùs & constantissimè fore asseve-
rat, non ita futurum ut ille dixit, sed longè diver-
sa ratione statuamus. Quæ cùm absurdissima &
plena blasphemiae sint, concludendum est omnino
Apoc: locum allegoricè interpretandum esse, id est
ut ad confirmandum regnum Christi in terris, de
quo controversamur, nihil faciat. Sed jam cum lo-
co isto Apoc. conseramus locum istum Pauli 1 Cor.
25. eumq; paullo diligentius examinemus. Itaq; pri-
mum ex Pauli verbis, cum ait, vivificatum iri eos,
qui sunt Christi, in adventu ejus, aliquid colligi vi-
detur, quod pugnet cum eo, quod scriptum est in lo-
co Apoc: nisi locus ille allegoricè explicetur. Hic e-
nim indefinitè, atq; ob id universè dicuntur resur-
recturi ii, qui sunt Christi, in ejus adventu, id est
simul atq; advenerit. Ibi vero non omnes qui Chri-
sti fuerint, sed pars eorum quædam potior atq; præ-
stantior, mille annū cum Christo regnatura, vide-
tur resurrectura dici. Neq; enim omnes, qui Christi
sunt decollantur, aut bestiam imaginemve ejus a-
dorare,

dorare, vel ejus haraacterem in fronte & manu sua accipere nolunt: sic enim omnino interpretanda videntur verba Ioannis, ut videlicet ad eos referantur, qui ista facere recusent, non autem simpliciter non fecerint; fortasse quia nec de bestia nec de ejus imagine quidquam audierunt unquam; vel quod in aliqua orbis parte fuerint, quod ejus noticia non pervenerit; vel quod prius fuerint, quam ipsa existeret. Confirmatur autem, Ioannis verba non omnes que Christi sunt, complecti, ex eo quod subjungitur, ceteros mortuos non revixisse, donec mille anni compleherentur. Nam hoc ad solos impios eosque qui Christi non sunt, referre, nimis durum videtur. Verisimile est enim, si hic esset sensus ejus loci, non dicitur nisi Ioannem simpliciter, ceteri vero mortuorum, ut dixit; sed potius, ceteri vero mortuorum, qui ista fecerunt, aut quidpiam simile. Adde, quod ex fine cap. apparet, inter eos mortuos, qui non revixerunt in priore illa resurrectione, aliquos fuisse pios, & in libro vita scriptos. Dicitur enim ibi apertum fuisse librum vite, & judicatos fuisse istos mortuos, ex iis quae scripta erant in libris secundum opera ipsorum, & tandem subiicitur, si quis non inventus fuit scriptus in libro vite, conjectum fuisse in flagnum ignis: quod certè clarè ostendit, multos in libro vita scriptos ex istis mortuis inventos fuisse. Constituitur jam, de non contemendo discrimine inter ista duo loca, nisi locus Apoc allegorice accipiatur.

Sequitur discrimin ac dissidium multo evidenterius,

dentius, multoq; majoris momenti, si locus Apoc. secundum adversariorum sensum sit explicandi. Nam Paulus subiungit, Deinde, id est, resuscitatis qui sunt Christi, in adventu ipsius, ad futuram finem. In loco autem Apocal. legitur, resuscitatio quibusdam multis Christi fidelibus, eos regnatum mille annis cum Christo. Certe enim, si hoc futurum est in terra, & sic durante etiam hoc saeculo, non adhuc longissime aberit. Quamquam vox finis in Pauli loco, ut ex consequentibus intelligi potest, non hujus saeculi propriè, sed regni Christi sine videtur significare, ita ut, quomodoenq; alioquin regnum istud, de quo in Apoc. interpretetur, in allegorica aliquaratione totius loci explicetur, videans planè atq; ingens discrimen atq; dissidium inter ipsum & Pauli locum appareat.

Objecatio.

At excipiunt adversarii; immò ex Pauli verbis, que statim subjicit, aperte constare post Christum adventum & resurrectionem ipsius fidelium, & ante finem mille intercessura, quæ scilicet sicut locorum mille annorum spacio, de quibus in loco Apocalypso ut Pauli locus & cum loco Iohannis mirè haec in parte consentiat, & sententiam de commemoratione diuturna Christi in terru post adventum suum, aperte confirmet. Quamvis enim Paulus ea verba protulerit, Deinde finis, etiamen non ita accipienda esse, quasi statim ad futurus sit finis; nam illico ibi subjungitur, cum tradiderit regnum Deo & patri, cum aboleverit omnem principatum & omnem potestatem ac

tem: ex quibus verbis apparet, post adventum quidem Christi & resurrectionem ipsius fidelium, finem fore, sed non tamen statim, verum postquam deinceps ea facta fuerint, quae subjiciuntur. Ad hanc ^{Responso} respondeo. Primum quod atmet ad priorem partem eorum quae subjiciuntur, id est, ad traditionem reonis Deo & patri, sine dubio id factum iri post Christi adventum & resurrectionem ejus fidelium; sed neq; hoc ullum temporis spatium, nisi brevissimum requirit, nec quidquam aliud re ipsa est, quam executio ad futuri finis, finis, inquam, ut ego libenter interpretor, regni Christi; traditione enim regnè Deo & patri, finis Christi regni continetur, atq; (ut sic loquar) efficitur. Iam vero quod attinet ad posteriorem partem eorum, quae subjiciuntur, id est, ad abolitionem omnis principatus, & omnis potestatis ac virtutis, neq; hoc similiter Christo ipso, corpore presente longo tempore, indiget, sed neq; ut id fiat, corporalis Christi praesentia in terra, quidquam est opus, præsertim si rectè intelligatur, quinam sint isti principatus, potestates ac virtutes: ex non pauci enim alii loci satū constat, non homines hos esse, sed demons. Præterea hac pars non ita accipienda est, quasi ista deinceps fieri debeant, ut posse a demonstrabo. Et certe, si mens Pauli fuisset docere, ista deinceps factum iri, præsertim vero si aliquod longum temporis spaciū, antequam perficerentur, intercessurum indicare voluisse, verisimile est rorsus eum aliter loquunturum fuisse ac fecit, & dicuntur, Deinde abolebit unum principatum & omnes.

omnem potestatem ac virtutem, tradetq; magnum Deo & patri, & erit finis. Nam ut legitur est, ejus verba ita accipi possunt (ut quidem docebo esse accipienda) ut intelligatur, ista dem fieri oportere ante finem, sed non tamen post Christi adventum, & ejus fidelium resurrectionem. Iam non solam Pauli verba ita accipere ut modo dictum est, verum etiam omnino demonstrant aperte ea que sequuntur, praeferentia vero id quod v. 26. dicitur, ultimum inimicum abolendum esse mortem. Nam si mors ultimus inimicus est, qui aboleatur, quomodo post resurrectionem Christi fidelium aboleri possunt, vel absoluunt omnes principatus, & omnes potestates, virtutes? annon hi inter inimicos numerantur, potius sunt precipui Christi inimici? Nunquid resurrexerint Christi fideles, inimica mors non erit abolita? Quid magis absurdum, & secundum manifeste pugnans excogitari potest? Ceterum modo ultimum inimicum abolendum, esse mortem, & consequenter post Christi fidelium resurrectionem non posse aboleri omnem principatum, omnem potestatem ac virtutem, & necesse esse ut ista omnia ante fuerint abolita, sed etiam statim post abolitionem mortem, Christi regni finem ad futurum, pro manifeste id, quod post mentionem abolitionis istarum omnium, illico addit Paulus; inquit enim, Christum regnaturum, donec illi subjecti fuerint omnes inimici ejus: nam si ultimus inimicus subjiciens mors est, certe, morte abolita iam non amplius

gnabit Christus. Vbi diligenter animadvertisendum est, eos qui Christo hoc tempore regnum non concedunt, & nondum eum regnasse volunt, nec non aliquos ex iis, qui eum quidem nunc regnare consententur, sed tamen nihilominus regnum istud ipsius in terris expectant, contra quos nos principue disputamus, vehementer falli, existimantes verba illa Pauli, oportet cum regnare, de futuro, id est, olim extituro regno accipienda esse; cum ex Graeco verbo Βασιλέυσθαι, quod praesenti, vel præteriti imperfecti temporis tantum est, perspicuum sit, necesse esse, ut Paulus de regno loquatur, quod jam re ipsa sit: qui si de extituro regno loqui voluisse, non aliter quam Βασιλέυσθαι aut Βασιλέυσαι, in futuro scilicet vel Aoristo tempore dicere potuisse. Iam quod ita Pauli verba accipienda sint, ut similitudin; omnes inimici Christi ei fuerint subjecti, ejus regni futurus sit finis, seu regnum is Deo & patri sit traditurus, & vocula donec usitatam in ejus verbis significationem habere, ut videlicet rei finem declareret, non autem, ut aliquando solet, simpliciter et usq; rei durationem; nec esse quod quis arguitur, Paulum quidem dicere, Christum regnaturum usq; ad subjectionem omnium suorum inimicorum, sed non tamen negare, quin postea quoq; sit regnaturus: id plane suadet vel potius fateri cogit, quod absurdissimum esset, Paulum, cum ex professo de Christi regno agat, deq; ejus fine, nullum verbum de duratione ejus, etiam post subjectos Christi omnes

annos inimicos, protulisse; præsertim vero si a
mille annos & amplius duraturum esset. Ve
præterea, omnino verborum Pauli sententiam
esse, quam diximus, docent quæ paulo post e
loco scripsit; cum autem subjecta ei erunt
omnia, tunc & ipse filius subjicietur ei,
ipsi subjicit omnia, ut sit Deus omnia
omnibus. Ex quibus verbis patet, tunc ad futuram
finem regni Christi, cum illi omnes inimici fuerint
subjecti. Cui sententia consonat illud Dei ipsum.
Psalmo celebre dictum, a Christo & ab apostolo
ipso Christo interpretatum; Sede ad exteris me
donec ponam inimicos tuos scabellum per
dum tuorum, quod nemo sane mentis negaverit
idem esse cum eo, quod hic Paulus ait, oportet
Christum regnare, donec illi subjiciantur omnes in
imici ejus. Vnde etiam constat id verissimum esse
quod antea diximus, Pauli verba nulla ratione a
regno aliquando exituro, sed de eo quod jam exi
terit, accipienda esse. Nam certè, sessio Christi
dextris Dei, quæ idem est quod Christum regnare
jam tum cœpit quum Christus assumptus est in ca
lum. Marc. 16.19. Iamq. igitur videant quid agan
ti, qui loco illo Apoc. ut verba sonant accepto, ad re
gnum istud Christi terrenum probandum, potissimum
utuntur; sic enim Christum in terris, ratione
cunctis aspectabilis, mille annis regnaturum conclu
dunt, postquam ejus fideles plurimi resurserint
et tamen ex Paulo certissimum est, tunc desitum
Christi regnum, idq. Deo & patri ab ipsotraditum
iri, cum

iri, cum ejus fideles a mortuis excitati fuerint; ac
 breviter, isti tunc planè Christi regnum istud cæ-
 pturum statuunt, cum Christi regni finem adfutu-
 rum Paulus aperte docet. Ex his arbitror jam satu-
 constare, locum illum Apoc: allegoricè interpretan-
 dum omnino esse, & sic nihil ex eo elici posse, quod
 regnum istud Christi in terris comprobandi vim ul-
 lam habeat, Quod si quis me interroget, quenam sit
 ista allegorica ejus loci interpretatio, nihil pudebit
 confiteri, me hactenus eam ignorare, nec ex multis
 ejusmodi interpretationibus, quæ a doctissimis viris,
 cum antiquioribus tum recentioribus, afferri co-
 gnovi, ullam mibi nisi forte aliqua ex parte probari.
 Quid autem mirum, visionem eamq; propheticam,
 id est, de rebus futuris, non plenè intelligi? An non
 hoc proprium est ferme omnium vaticinationum,
 ut scilicet non plenè intelligantur, nisi post earum
 eventum? Nec sanè necesse est in hac disputatione,
 ejus visionis veram interpretationem tenere: sed
 satis omnino est, aperte constare, eam non ita esse
 interpretandam, ut ipsa verba sonant, idquod me o-
 stendisse confido. Quanquam præterea animadver-
 tendum est, in ipsa visione nihil dici de loco, ubi re-
 gnent decollati isti propter Christum, & alii qui i-
 bidem vixisse, id est, revixisse dicuntur. Dicitur enim
 tantummodo, eos regnare cum Christo, nec de Chri-
 sto, qui e celo in terram descendit, ibi ulla sit men-
 tio. Quare cum certum sit Christum in celo regna-
 re, videtur potius ibi dici, istorum unum cum ipso
 Christo regnum, in celo quam in terra esse. Nam se-

qui dicat, postmodum ibidem affirmari, ex
mille annis, gentes quasdam a diabolo sedi-
circuisse castra sanctorum, & civitatem dilectam.
Respondeo, nihil prorsus cogere, ut isti sancti illi
quos revixisse & regnasse superius dixerat. Et
in presentia satis esse volo ad ostendendum, ad
farios, in eo loco qui praeceps inter omnes,
afferre soleant, esse videtur nihil solidi prosua-
nione stabilienda habere.

Addam abhuc, quam brevissime potero, ali-
rationem, quae sententiam istam de terreno Christi
& suorum regno, semper mibi suspectam atque ad
planè invisam reddidit, quam alii nonnulli atti-
gunt. ad quam breviter explicandam venio. Vi-
versæ novi Testamenti literæ, totaq; fidei nostre
analogia, id potissimum querunt ac postulant, ut i
terrenis rebus omnibus neglectis atque pro nibilo
bitur, quæ finem sunt habituæ, quæque mortalibus
cœlis aspiciuntur, adres illas cœlestes perpetuò a
remus, quæ sunt æternæ & mortali homini inap-
tæ stables. Cujus rei præclarum ac disertum testimoni-
num, inter alia plurima extat, ad finem cap. 4. po-
sterioris ad Cor. Sed etiam insignis valde est locu-
m similiter ad finem 3. cap. epistole ad Philip. Vi-
scriptum est, nostram conversationem, vel potius, u
Græcum verbum sonat, tanquam propriæ civitati-
jus atque usum, in cœlis esse, unde & servatores
expectamus Dominum Iesum Christum: ut intelli-
gas, ibi cœlorum appellatione, non quidem omni-
locum ubi Deus regnet, sed quoque favore & benignitat-
ad sit,

adgit, quemadmodum non pauci, similia testimonia
eludentes, intelligendum contendunt: sed omnino
locum illum, ubi nunc Christus præsens corpore ha-
bitat, qui cum hac nostra terra, ubi nos diutissimè
esse regnaturos isti contendunt, nihil commune
habet, immò ubiq; in sacris literis ei opponitur. At-
qui si hic in terris tam diu regnaturi sumus, hoc-
q; saltem ex parte futurum est præmium fidei &
laborum nostrorum, quomodo fieri potest, ut de hac
ipsa terra non cogitemus assidue, vel ut terrena o-
mnia negligamus & post habeamus? Quid aptius
ad homines a cœlesti illa & spirituali, ac penè an-
gelica vita, una cum spiritus paupertate, id est, hu-
militate conjunctâ, retrahendos atq; abducendos,
ad quam divina omnia ferme novi sæderis oracula
nos adhortantur atq; impellunt, quam expectatio
diuturnæ felicitatis in hac ipsa terra, ac terrenâ,
quantumvis alioqui sanctissima ratione auctorita-
tis & potentiae administrationis? Certe quale præ-
mium est, quod agendæ vitæ expectatur, tales ferè
necessæ est ipsius vitæ rationem esse. Neminem au-
tem hic meis verbis turbari & offendiri velim. Scio
enim (quod ab ipso initio fassus sum) multos
esse, qui regnum istud expectant, & pī sunt re-
vera, & vitam planè spiritualem degunt, aut cer-
tè degere perpetuò student. Verum hoc loco rei i-
psius per se vis & natura a me inspicitur & consi-
deratur, & quid fieri sit verisimile, non autem quid
re ipsa fiat; cùm multa sint, que Deo juvante impe-
dire possunt, quominus quis ex concepta pernicioса

per ſe opinione, quicquam vitii contrahat. præſertim
ſi iam virtutis ſuſtūdiosus cultor, antequam ei
modi imbibat opinionem. Ceterū negari non
teſt, vim per ſe præmii vita agendæ eam eſſe, qui
dixi. Hinc Christus non quidem in terraſed in
lis copioſam eſſe mercedem noſtrā affirmavit,
ſimilia dicta ſepiuſ repetiit, ut ſcilicet, dum verba
noſtrā mercedem exponeret, ſimul nos ad caſtuſ
vitæ rationem, & mercedē noſtrāe conſentanea
invitaret. Nam quod idem dixit, mites poſſe ſuſſi
terram, ad locum Psal: 37. II. ubi eadem ſententia
adverbū legitur, ſine dubio alluſit. Vbi ſenten-
tiſta pro eo tempore & ſub vetere ſædere, in quo te-
rena ſunt promiſſa, ut ipſa verba ſonant, intel-
poterat: at verò a Christo novi ſæderis mediem
uſurpata, in quo ſædere promiſſa cæleſtia ſunt.
ſtice omnino eſt accipienda. Posset hæc ratio plau-
bus confirmari, & exactius ac pleniū multo expa-
hari atq; concludi: ſed hi pauci que dixi, conta-
tus eſſe volo.

Innumera alia, ad ſententiam de terreno
Christi & ſuorum regno, plane diſſuadendā, ſeſte-
cenda offerunt; verū tempori anguſtia, ea
ſcribere non permittit: unum tamen, quod ap-
me eſt maximi ponderis, breviter attingam,
moꝝ finēm huic ſcripto imponam. Dico igitur, ſe-
ntentiā iſtam vel penitus diſſuadendi, vel ſalua-
ne ea publicetur, monendi, vim maximam haberet
quod, ſi ea vera eſſet, aut certè ſi publicanda for-
Christus & Apoſtoli eam aperte docuiſſent. Hoc a-

tem eos non fecisse, & novi Testamenti lectio n-
umquemq; satis docere potest, & id satis ostendit,
quod alioqui nullo modo fieri potuisse, ut totus orbis
Christianus per complura saecula eam profalsa &
ridicula habuisset; si quidem orbis Christiani uni-
versi error aliquis, potest fortasse etiam per longum
tempus, esse in re aliqua credenda & affirmanda,
que Christi & Apostolorum dictu minus sit consen-
tanea: sed in ea penitus rejicienda & neganda,
quam aperte vel Christus vel Apostoli docuerint,
nullo prorsus pacto; nec ejusmodi erroris exemplum,
sed ne levissimam quidem umbram quisquam inve-
niat umquam. Quare capiant diligenter ii, qui sen-
tentiam istam hodie urgunt, ne, etiam si vera esset,
id palam facere contendant, quod Deus obscurè
tantum indicare voluerit, ob eam forte causam, ne
Christi fideles de terra terrenisq; rebus curandis
aut cogitandi occasionem inde sumant, aliud nihil
obscura ista indicatione querens, quam ut, cum res
evenerit, appareat, eam prae finito jam ab antiquis-
simis temporibus ipsius consilio & decreto evenisse.
Nam in hunc praecepit finem propheticæ prædictio-
nes existunt, quo notum fiat Deum esse, eumq; hu-
mana hæc curare. Iam quicquid de terreno isto
Christi & suorum regna (si id futurum tamen est,
quod ut credam nullo modo adduci possum) in sacris
literis continetur, id ad propheticas prædictiones
potius, quam ad divina Evangelicaq; promissa, re-
ferendum esse, ne illi quidem ipsi, qui illud expe-
ctant, fortasse negare audebunt. Quamobrem, re-

gnum istud omnino expectandum esse docere, & vina oracula, ut de ipso loquentia, interpretari tantummodo est, qui propheticō spiritu sit p̄tus, quiq; utpote ab ipso Deo edoc̄tus, ejusq; sp̄ afflatus, quæ dicit, constantissimè afferere atq; verare non dubitet; non autem ejus, qui comp̄ bus scriptū, divinis licet, testimonis. & ratione atq; argumentis, quamvis ex sacris literis per ad ea quæ dicit, non tam aliis quam sibi ipsi prouidae ac persuadenda indigeat, & si quis cum me doceat, ab eo discedere, sententiamq; mutari paratus. Cavendum est, ne hujusmodi exoticū jam diutissimè a toto orbe Christiano explosiōnibus invehendis, iure afferendis aut etiam sp̄putandis, invisi planētis etiam qui serio pietati dent, meritō reddamur; pr̄sertim, si opiniones nullum secum spirituale commodum afferunt, potius gravia incommoda & pericula, qualiaq; nionem de Christi in terris regno isto, secum afferuntur. Necdum videre possum, quid spiritualis conmodi, vel minimi quidem ex ea proficiisci quesi. Nam quod quidem affirmant, hac ratione Iudei ad Iesum Nazarenū pro Christo agnoscendum alici, egregie falluntur isti, pace eorum sit dictum cùm potius nihil magis Iudeos inde retrahere possit, quam si videant eos, qui Iesum pro Christo habent, pr̄ditiones de Christo & ejus regno, ei quibus solis ipsi de his rebus veritatem petunt, & petendam esse contendunt, ita ut ipsa verba sonant interpretari. Exclusis enim in pr̄ditionib⁹ istis

Allego

Allegoricis interpretationibus, nihil est cur ipsarum vi Iesus Nazarenus pro Christo sit habendus, immo cur non pro tali nequaquam sit agnoscendum.
Cracovia. 17. Septembris. 1589.

Faustus Socinus.

Disputatio brevissima
DE CHRISTI CARNI
 adversus Mennonitas.

Credunt quidam, haud sanè alioquin homines, ex iis quibus Christiana religio cordi esse videtur, Iesu Christi Dei carnem, nullo modo ex Mariæ virginis subiecta, in eius utero formatam fuisse: sed tantum per illam, sive de cælo delapsam, sive inibi alienatione formatam pertransisse; atq[ue] ut uno ro dicam, Christum nascendo nihil de matre sumisse: utq[ue] hanc sententiam mordicus teneant, adfiant ex ipsis, qui propter hanc unam causam non recusent, tria protissimum, ut mihi relatuit, eos movent. Primum est, quod disertè in dominis literis scriptum sit, Verbum factum fuit carnem Ioan. 1.14. quod certè, ajunt, demonstrat Dei filium, qui idem quod verbum est, non quid ex Maria virgine, ut vulgo creditur, carnem assumpsisse, sed per se, quod ad Substantiam attinet, non extrinsecus re assumpta, hominem factum fuisse. Alterum est, Quod si Iesu Christi caro ex Mariæ virginis substantia formatâ fuisse, utiq[ue] ipse Christus, tanquam ex Adamo prognatus, non secundum ceteri omnes homines, peccato, damnationi, mortaliq[ue] obnoxius fuisse, & divina legi servandæ

stris. Quæ si vera essent, jam nec nostra peccata, tanquam agnus innocentissimus tollere, nec Deo nos reconciliare, nec morte sua id, quod nos divinae justitiae debebamus, pro nobis exolvere, nec obedi-
entia suâ legi pro nobis satisfacere potuisset; ac pro-
inde noster servator non esset. Tertium est, quod a-
junt satis constare, hominem nascendo nihil ex ma-
tre sumere, sed ex patre tantum, dicente præsertim
Paulo Apostolo ea verba, Sicut mulier ex viro,^{1Cor.11.22.}
ita & vir per mulierem. Ex quibus patet, nihil
in ortu nostro ex muliere sumi, sed tantummodo
nos per ipsam quasi per transire. Hæ sunt potissimum
rationes, ut dixi, quibus illi in sua sententia (ut qui-
dem audio) retinentur: quibus prii hominis & ami-
ci precibus adductus, quam dilucidissime potero, re-
spondere constitui.

Quod igitur ad primam attinet, falsum illud
esse dico, quod ipsi pro concessa sumunt. Nam in Gra-
co Codice scriptū est, ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο. Quæ
verba etiam si verti possunt, Verbum caro factū
est, non minūstamen, ut omnes sciunt, Latine so-
nant, verbum sive sermo caro fuit. Ex istis
autem duabus interpretationibus nemini dubium
esse debet, eam eligendam esse, quæ loco ipsi magis
conveniat. Atque nullo pacto convenire reliquis E-
vangelistæ verbis potest, ut ea verba, ὁ λόγος σὰρξ
ἐγένετο, verbū caro factū est, interpretetur.
præsertim si eo sensu verba ista accipiantur, quo isti
boni viri faciunt. Perverso enim ordine, si id fieret,
de ver-

de verbo illo locutus esset Ioannes. Nam prius ei narrasset, quæ posterius fuerunt, posterius vero illud quod prius fuit. Quandoquidem sine dubio prius est verbum caro factum, id est, ut illi interpretantur, effectum homis, quam in mundo fuerit, in propria venerit, a suis non fuerit receptum, potestemque filios Dei fieri iis dederit, qui ex Deo sunt nati. quæ tamen omnia prius narrantur, quam illud dicatur. Rejecta igitur vulgaris interpretatione, altera amplectenda est. quam nihil convenientius ipsi loco inveniri potest. Postquam enim Ioannes multa de Christo, sub verbi seu sermonis applicatione dixisset, ne quis aliud intelligeret quam eis se velleret, ait deinde, quasi lectorem monendo, verbum illud fuisse carnem, id est, hominem inbecillum, & per pessimis ac calamitatibus omnium, atque in mundi conspectu vilem; cuius tam ipse & alii eam gloriam vidissent, que propria unigenita Dei filii esset. Nam mox subjungit, Et vidi mus gloriam ejus &c. Quod si quis tamen vetrem lectionem retinere omnino velit, & verbum caro factum est, legere, satius multo est, ea verba alio referre, quam ab ipsis referantur; ad transmissionem scilicet sui ipsius postquam homo fuit, autem ad id quod homo fuerit factum. Tunc enfactum est caro verbum (quod nihil aliud, quam Iesus Christus filius Dei est) cum sese volens omnibus malis subjecit, quæ illi a perditis hominibus illata fuere, & mortem crucis subire non dubitate se recusavit.

Sequitur secunda ratio, in qua id omne esse
 videtur, quod homines istos non plane immerito in
 istam de Christi carne sententiam inducere potuit.
 Verum illud primum scire debuerant, falsum esse,
 quod a nostris Magistris hactenus traditum est, O-
 mnes homines, quia ab Adamo originem duxerint,
 non posse non peccare; eam scilicet ob causam, quod
 peccatum illud Adami hoc secum, vel suâ naturâ,
 vel divina voluntate traxerit, vel propter utrumq;
 Hoc enim nusquam in sacris litteris legitur; quam-
 ri in ipsis legatur, hominem ad peccandum valde
 proclivem esse, Gen. 8. 21. 3 Reg. 8. 46. & neminem
 esse qui non peccet; quae non tam propterea fiunt,
 quia peccatum illud universæ Adami posteritati
 tantum vulnus imposuerit, nec ita intelligenda
 sunt, quasi aliter fieri nullo modo possit: sed intelli-
 gendum est, naturam humanam sua sponte fragi-
 lem & imbecillem esse, in iis exequendis quae bona
 sunt & Deo accepta; quippe quibus plerumq; non
 appetitus modo, qui in homine vehementissimus est,
 sed ex parte etiam ipsa ratio repugnet. Cujus rei
 testimonium evidentissimum in ipso Adamo habe-
 mus, ejusq; conjugé; qui antequam peccassent, &
 ita, antequam labem aliquam ex peccato contra-
 xissent, adeò tamen fragiles & imbecilles fuerunt,
 ut spreta aperta Deimonitione, ex verita sibi ar-
 bore, partim appetitu impulsi, partim ratione per-
 suasi, comederint ac gravissime peccaverint.

Cum autem dicitur, neminem esse qui non pec-
 cet, usitatum loquendi modum esse intelligi debet,
 quo

quo significatur, vix inveniri hominem sine peccato, quemadmodum etiam David dicebat, nec
 nem esse, qui quod bonum esset, faceret, unum quidem. Nam si, ut Paulus facit, ad omnes Israëlitas verba Davidis referenda sunt, certe omnes omnino tales erant: atq; ne longius ab
 psal.14.2. mis, non talis erat ipse David, qui de se multo
 ter alibi prædicat. Breviter, ad quo scung, hominæ a verbâ referenda sint, certum esse debet, id amplificationem quandam dici, ut scopo, ad quod sermo tendit, magis inserviatur. Nam ut scopo proposito magis inserviret, Salomon quoq; Deum rando dixit, neminem esse qui non peccet: quo licet populi sui futura peccata aliqua ratione excusaret, & ad veniam illis concedendam, si ad ipsius misericordiam populus configisset, Deum moreret atq; adduceret. Deinde, etiam si verissimum esset, neminem prorsus esse qui non peccet, non tam continuò sequeretur, aliter fieri nullo modo posset. Neque vero, quia affirmo Adamum quoq; ad peccandum proclivem fuisse, idcirco nego majorem posteris proclivitatem esse ad peccandum, quam ipso Adamo fuerit. Sed hoc longè aliud est, quod non posse non peccare, neq; id ex primo peccato profectum est, sed sensim ac paulatim per degenerationem, ut in omnibus aliis rebus evenire vimus, est factum. Ut ad rem igitur veniamus, falsum id esse, quod dicitur Christum, si ex Adamo prognatus fuisset, peccato obnoxium fuisse suum, id est, (nam alioqui argumentatio non te

conclusa fuisset) illum omnino peccatum. Nihil autem dico, quod potuit Deus Christum (quicquid mali secum prognatio ex Adamo afferat) a peccando conservare, & ne peccaret efficere. Et hoc quidem quod attinet ad peccatum & ex eo damnationem. Quod autem pertinet ad damnationem, cui sunt obnoxii illi qui ex Adamo progenerantur, non propter proprium peccatum, sed propter peccatum ipsius Adami; Dico, ab ea damnatione semper, Dei voluntate, eos exemptos fuisse, qui illi obediverint & confisi fuerint, ut tota scriptura testatur, que hujusmodi homines & justos, & justificatos, & Deo caros atque acceptes esse ubique affirmat. Nemo autem Deo plus obedivit vel confisus fuit quam Christus; Ergo Christus quamvis ab Adamo prognatus, nullus tamen damnationi obnoxius fuit. De morte autem non est quod aliquid respondeam; cum ea mors, qua nobis Christus salutem peperit, non eas sit, cui ipse, tanquam ex Adamo prognatus, obnoxius fuisse dici possit. Hæc enim naturalis est, illa vero violenta eaque detestabilissima, cui nullus hominum, ex eo solo quod ab Adamo originem ducat, subjectus est. Præterea Christus morte & sanguinis sui fusione, non idcirco nobis vitam & salutem comparavit, quia justitiae divinae aliquid pro nostris peccatis solvere, sed quia moriendo & sanguinem suum fundendo, non solum peccatorum omnium remissionem nobis a Deo, si vitam ex ipsius Christi prescripto emendaverimus, oblatam suxit & confirmavit, verum etiam ad aeternam vitam ipse pervenit, & potesta-

tem est adeptus, omnes suos, id est, suis praeceptis
bedientes, eadem vita donandi. Hinc etiam patet
responsio ad id quod dicebatur, de obligatione Christi
servandi legem divinam, si ex Adamo progeni-
tus fuisset; quasi id propterea saluti nobis per Christum
parte adversetur, quod nemo pro aliis capi-
stare possit, quae ipse debet. Non enim, quia pro
bis praesliterit id quod nos debebamus, propterea
citur Christus obedientiam suam nobis salutem pre-
trisse, sed quia sua obedientiam ccelos penetravit, illi
in aeternum vivens potest in perpetuum, idque per
eternam servare omnes, qui per ipsum accedunt ad Deum,
id est, qui ipsi obedientes Deo confidunt. B
quemadmodum delicto Adami factum est, ut, quia
cunq; ex ipso, carnali ratione propagantur, quam
non omnes ex ratione delinquent, quia ipse scilicet
quia tamen ex ipso sunt nati, eidem morti ac
damnationi sint obnoxii, cui ipse propter delictum
suum, fuit: sic Christi obedientiam factum est,
quicunque ex ipso, spirituali ratione sunt regi-
nati, id est, ei fidem habentes cumque imitantes,
viam in terris ac celestem quandam vitam vivi-
ent, etiam si non ita perfecte Deo obediunt ut ipse fecerit
ejusdem tamen aeternae vitae ac salutis, quam
sibi eadem obedientiam suam acquisivit, participes
sint futuri.

III.

Supereft, ut de postrema istorum ratione agimus, in qua vechementer eos falli existimo. Nam
audio, cum Philosophi tum Medici, ratione atque
perientiam propemodum ipsa duce ac teste, ajunt,

matris sanguine & substantia, non secus atq[ue] herbas ac stirpes nascendo, ex terrae humore, sic nos dum in utero formamur multum accipere. In hoc tamen utriq[ue] inter se differunt, quod pleriq[ue] Philosophorum, mulieris semen ad generationem una cum viris semine concurrere negant, Medici vero affirmant. Neq[ue] vero aut Philosophis aut Medicis adversatur Paulus, cum ait, Sicut mulier ex viro, ita & vir per mulierem: Non enim per mulierem dixit, quasi nihil sumat nascendo ex muliere vir, & solum per eam quodammodo transeat: verum, vel sic locutus est, ut sermonis elegantiam quandam tueretur, quæperiisset, si utrobiq[ue] dictione ex usus fuisset. cum tamen interim dictione, per idem significare vellet postea, quod antea dictione, ex, significaverat; vel ex viro dixit, non autem ex muliere, sed per mulierem, ut differentiam aliquam inter hanc & illum, in generatione statueret, atq[ue] a viro quidem primariam, a muliero vero medium quandam corporis nostri causam proficisci ostenderet. quod ne Medicis quidem ipsi fortasse negabunt; vel potius, ut equidem arbitror, alio respondeo, & ad ea verba que paulo ante dixerat. Non ^{1 Cor. 15. 8.} enim vir ex muliere est, sed mulier ex viro, sine dubio relationem habuit: Quæverba non ad generationem formationemq[ue] in utero, sed ad creationem referenda sunt, in qua non vir ex muliere, sed mulier ex viro formata est, ut sacra historia docet. Atq[ue] hanc eorum Pauli verborum sententiam esse, indicat aliis ejusdem Pauli locus huic per ^{1 Tim. 2. 13.}

similis, in quo scriptum est, Adam enim pri
 formatus est, deinde Eva. Cum igitur in hoc
 nostro postmodum dixit, Sicut mulier ex viro,
 ita & vir per mulierem, nihil aliud sibi volat
 quam ostendere; si mulier ab initio ex viro forma
 ta est, per mulierem ex altera parte virum de
 nasci: ubi ex muliere etiam dicere potuisse, si
 hoc loco noluit, quia jam dictione ex, ad prima
 originem designandam usus fuerat; Id tamen sa
 dubio dicere voluit virum dum nascitur, ex mulie
 re formari, quemadmodum mulier cum creata sed
 ex viro fuit formata. Hinc est (contraria quam
 Tob. 14.1.15. boni viri existimant) quod in sanctis literis te
 14. 15. 24. 4. frequenter scriptum invenitur, ex muliere qui
 piam esse natum aut genitum virum ul
 quenam, numquam vero fortassis, si Hebre
 & Graci fontes consuluntur, nec mulierem in
 Matt. 11.11. virum ex viro: Et homo natus ex muliere,
 Matt. 1.16. nati ex mulieribus, sèpè legatur, numquam
 vero homo natus ex viro, seu nati ex viris, quan
 vis viro generatio non mulieri tribuatur: Et Co
 stius ipse dicitur natus ex Maria, & ex muliere
 etius seu natus. Ex quibus omnibus tandem appar
 verba Pauli ab ipsis citata, non modo eorum senti
 tiae non favere, sed ei non parum adversari; et
 pterea concludendum esse, cum teste Paulo, qui
 admodum mulier ab initio ex viro formata est.
 deinde ex muliere vir nascitur, non secus ex mil
 ius substantia virum nascendo accipere, quam
 viri substantia, cum primùm formata est, mul

aceperit: & quia certissimum est, Christum ex Maria virginie natum fuisse, Christum quoq; ex Maria virginis substantia nascendo accepisse.

Atq; exhibit responsū satu videtur ad illa tria quæ boni isto salioqui, ut dixi, homines in eo errore detinere videntur, quod Iesu Christi filii Dei caro nullo modo ex Mariæ matris ejus substantia formata fuerit, seu quod Christus nascendo nihil de matre sumpserit. Boni consulet amicus, in cuius gratiam hac scripsimus, exiguum hunc labore nostrum. Nam ita occupati eramus, ut vix hoc tantillum prestare potuerimus. Videat ipse proximilis sua, ut isti simplices homines ab eo errore retrahantur. Nam quo magis Christum extollere, & nostræ salutis rationem asserere se putant, eò magis Dei erga humanum genus beneficium incomparabile per Christum datum, adeoq; ipsum Christum depri- munt, & viam salutis nostræ magis etiam, quam ante a esset, tenebris involvunt, seu potius, quantum in ipsis est, destruunt. Eò enim tendit eorum sententia, ut Christum verum hominem fuisse negat. Quod si admittatur, necesse est ut fidei ac spes nostræ per ipsum Christum, quæ unica salutis eterne via est nobis a Deo proposita, potissimum funda- mentum evertatur. Deo enim per Christum idcirco præcipue confidimus, in eoq; spem nostram collo- camus, quia eum, qui homo erat ut nos sumus, quemq; sequimur & imitamur, non modo a mortui excitavit, verum etiam suprema gloria & potestate donavit. Id certè ex opinione ista consequitur, quod

ipſi qui eam tam arcte tenent, adeo veram contendunt, ut quemadmodum vidimus, intercipua numerent, que eos in eam sententiam inxerunt; id autem est, Christum legi Dei servum obstrictum non fuisse: quod non modo manu Pauli verbis repugnat, Gal. 4. 4. qui Dei filium suum seu factum, sub lege fuisse, disertè scribit, rūm etiam ipſi salutis per Christum partem plane adversatur; cùm, ut ibidem Paulus aperte dicat, neceſſe fuerit, ut Christus sub lege nascatur, quod eos, qui sub lege erant, redimere posset. bæc hactenus.

Respo

Responsio Fausti Socini AD OBIECTIONES Cutteni.

Instantes nascuntur sine peccato, quatenus ipsi
sine dubio nondum quidquam peccarunt: nec
tamen sunt qualis Adamus fuit, cum a Deo
est creatus, quatenus ipsi, eternae morti sunt obnoxii,
id quod Adamus non erat, antequam peccaret;
non quidem, quia illis Adami peccatum imputetur,
sed quia ex Adamo, propter suum peccatum jam
morti eternae obnoxio facto, sunt propagati.

2. Infantes, cum nascuntur, nullius quidem pec-
cati sunt rei, non tamen propterea filii Dei similes
sunt aut dici possunt: quippe cum Dei filius ita si-
ne peccato vixerit, ut nullam quantumvis magnam
externam tardationem, non penitus vicerit ac su-
peraverit, & interim omnium divinarum virtutum
habitus habuerit, que in infantibus recens natu-
rum nullum prorsus locum habere possunt.

3. Adamus, antequam peccaret, quod ad ipsius
naturam attinet, erat mortalis, ut post peccatum:
sed post peccatum, non modo natura mortalis, sed e-
tiam morti penitus obnoxius fuit. Itaque mors ipsa
corporis, non quatenus naturalis est, sed quatenus
est prorsus necessaria & in Adamo & in nobis, pec-
cati effectus censenda est.

4. Quilibet homo, ubi ad eam etatem pervene-
rit,

rit, ut rationis usum habeat, si nulla mala inſtione aut usu corruptus fuerit, posset si plane id let nullum ex iſ peccatis committere, que cum ratione pugnant, eiq; per ſe omnino adverſari ſed ut ea peccata vitare poſſit, que ipſi rationi po non omnino adverſantur, neceſſe eſt præterea ſibi perſuadeat ac ſperet, ſi illa vita verit, ſe gens aliquod inde bonum conſequiturum. Pro te Deus præceptiſ ſuū, que per Chriſtum de cūm inter illa ſint non pauca, in quibus ea pre bentur, que per ſe humana rationi alioqui no mino adverſantur, addidit vita eternæ promi cui ut fidem adhibere poſſiet, iis omnibus gen tim concedit, quib; ipſe Chriſtus ejuſq; Evangelio annunciatur.

5.

Homo ipſe per ſe, nec ſeipſum, nec Deum juſq; voluntatem cognoscere poteſt, ſed neceſſe ut hæc illi Deus aliquaratione patefaciat: que reſactio ſi plena fuerit, qualis eſt in Evangelio, eſt, cū vita eternæ promiſſo, jam habebit, unde po ſit vires ſumere, ipſius Dei voluntatem perſicien

6.

Homo in hac vita, non quidem viribus na ralibus, ſed viribus ſibi a Deo, per ſpem vita eternæ ſibi ab eo factam, ſubministrati, po teſt ejusdem Dei voluntatem perſicere.

7.

Ad vitam eternam conſequendam non u lmeritum, ſed Chriſti præceptorum obedientiam quiritur, cui conſtitutum eſt præmium ſeu merita ipſa vita eterna; non quod obedientia iſta id pa mereatur, ſed quod ita Deo benigniſſimo, cum bene genere agere viſum ſuit.

Christus certè non fuit nec esse potuit, antequam esset. Esse autem cum homo sit, non potuit, antequam in utero matris sue conciperetur. Post quam vero conceptus & natus fuit, munusq; suum obire caput, potuit per se ipse miracula facere, quantum potestas ea faciendi, quam a Deo habuerat, in ipso, ex ipsis Dei dono ac voluntate residuebat.

Christus homo, Prophetis & Apostolis non tantum est præstantior, quod ipse ex spiritu sancto fuerit conceptus, ipsi vero minimè; quodvè Deus per ipsum majora miracula fecerit, quam per illos: (quamquā præterea quod attinet ad Apostolos, etiam si, ut ipse Christus dixit, majora quam ipse fecerit, miracula facere potuerint; non tamē ipsi suā, sed Christi potestate ea faciebant) sed multò magis est ob id Christus Prophetis & Apostolis præstantior, quod per suum Evangelium ipse mundo, non illis beatam immortalitatem patefecit, ac Dei nomine eternum sædus, illā iūlargiendo, qui ipsi Christo, & per illum Deo confisi, ei se se obedientes præstiterint, nobiscum sancivit & suo sanguine confirmavit, ac præterea ab ipso Deo est universorum hares constitutus, cum plenissima potestate, omnia iussu suo regendi ac moderandi; non ipsorum Prophetarum modo & Apostolorum, totiusq; divini populi in perpetuum cœlestis rex declaratus, sed ipsorum Angelorum omnium princeps ac Dominus factus.

Quamvis Christus suam legem habeat, eamq; Dei nomine mundo tulerit, non tamen simpliciter

legislator dicitur; cum ejus lex aliud nihil sit
quam complementum ac perfectio Mosaicae.
Sanè ob id præcipue in mundum venit, ut legem
ret, nos serue legislator esset; sed ut nos servare
quem etiam finem nobis suam legem dedit.

11.

Christi lex, quia ut diximus est comple-
tum & perfectio legis Mosaicae, sine dubio ipsa
Mosaica est perfectior: nec tamen negandum
quoniam ipsa quoque lex Mosis, ab hominibus interior
probitatem requireret, licet non tam exactam
Christi lex requirit; quæ vicissim non minus, quam
lex Mosis, externam probitatem seu sanctitatem
postulat, sed multò tamen excellentiorem.

12.

Moses sine dubio fuit princeps, adeò ut
euli rex fuisse dicatur: sed non tamen tamquam
princeps jussit dentem pro dente eximi, sed sim-
citer tamquam legislator ipsius Dei nomine. Ce-
stus verò, quamvis in terris more aliorum Reges
rex esse noluerit, non tamen hæc fuit causa, cur
luerit suos istam talionis pœnam repetere. Ca-
rūm, cum aliquo coram judice litigare, non omni-
vetuit Christus; sed tantum, ubi ulciscendi id ca-
fiat, & vindicta, quemadmodum in pœna talionis
repetenda siebat, ea ratione queratur.

13.

Terra Chanaan, propriè loquendo, non fu-
tura promissa a Mose, sive in lege Mosis, sed fuit bar-
ditas a Deo decreta, ante ipsam legem, populo
fraeliis. In promissis verò a Mose factis, nulla sancta
aperta mentio regni celestis. Hoc enim Christus
deum sibi obedientibus promisit.

Chr

Christus non ob id venit, ut se nobis exemplum omnium virtutum ostenderet, sed, ut ante dictum est, ut nos servaret; quamvis inter illa, quae fecerit & passus est ut nos servaret, illud mirum in modum eluceat, quod in se ipso perfectissimum exemplar omnium, quorum sectatores ii esse debent, qui tanta salutis participes esse volunt, divinarum virtutum praebuit atq; expressit.

Si quis est qui dubitet, an Christus non prospicit, nisi illis qui ipsum imitantur, in profecto nec Christianæ religionis gustum ullum habere, nec novi Testamenti scripta legisse meritò videri potest.

Is homo, qui gustum alioqui Christianæ religionis habeat, & promissorum in ea contentorum, si simpliciter labatur, aut etiam aliquod gravius peccatum committat, fieri potest, ut sine alia superveniente Dei gratia se ipsum erigat, & peccatum relinquat. Verumtamen, cum nemo in toto Christianæ pietatis colendæ curriculo, suis ipsius viribus tuto confidere possit, nihil laudabilis & securius, quam ad opem & auxilium divinum, quod nobis etiam alioqui, in omnibus, quæ facere aggredimur, implorandum est, in ejusmodi causa recurrere. Quod si quis ita delinquit, ut vite sanctimoniam abficiat, & virtutum Christianarum semitâ reliqua, vitiorum viam ingrediatur, nulla ratione potest ipse per se, denuò ad virtutes sectandas converti, & virtutem valedicere; sed necesse est, ut Deus singulari suo favore & gratiâ, ad id præstandum illi adesse, cumq; juvare dignetur.

17.

*Evangelium Christi non est simpliciter
dare hominibus penitentibus, paratam apud I
peccatorum remissionem; sed ita demum,
penitentia adjunctam sibi habeat fidem in
Christum, id est, obedientiam preceptorum eius
spe viae aeternae, ab ipso iis promissa, qui talem
dienium praesertim.*

18.

*Christi perseciones, cruciatus & mortis,
potuerunt esse oblatione, que nobis iram Dei plau
tit, cum iam Deus iratus nobis non esset, cum C
ristus munus suum obire caput, sed contra per ips
Christum quereret, atq; adeo a nobis peteret,
ipsius Dei nimini eramus, ut sibi reconciliari ve
mus, & peccatis relidis, ad iustitiae opera secta
nos convertere; se enim, si d a nobis fieret, parat
esse, omnia ista peccata nobis remittere ac con
nare. Itaq; quidquid passus es Christus, crux de
q; & sanguis ejus, non alio pertinet, quam ad
um effectum perducendam tantam Dei erga
clementiam ac liberalitatem.*

19.

*Christi perseciones, non modo testantur
bis & confirmant certitudinem legis Christi ac
Evangelii, nec tantum sunt nobis exemplum, ad
imitationem ipsius Christi adhortans, sed sunt,
modo dicebamus, ratio & via perducendi ad su
effectum, ingentem Dei erga nos benignitatem,
nostris peccatis omnibus gratuito condonandis,
immortalitate nobis afficiendis; & simul cum
jus*

juncta, que ipsas sunt consequita, sunt demonstratio manifesta, nihil tam dirum & atrox Christum imitanti accidere posse, quod illi beatam immortalitatem, ad quam contendit, præripere possit.

Christus, obedientia quam Deus praestitit, quæ admodum nobis sic etiam sibi ipse (propriè loquendo) nihil est meritus; sed sicut nihilominus hanc ipsums obedientiam, ex Dei decreto, consequita est eis a mortuis resurrectio, sic etiam consequita est ipsius potestas, nos, qui illi obtemperamus, a mortuis excitandi, & salute aeterna impertiendi.

Cœnæ Dominicæ usus est necessarius, ut Christo obediamus, qui illum nobis prescrivit. Baptismus autem in Ecclesia, Apostolorum exemplo, omnino est retinendus.

Nemo a nobis pro fratre habetur, qui Christum invocare renuat: Imò cum qui sit hujusmodi, ipsum Christum, quem Dominum & Deum agnoscimus, utq; talem adoramus & invocamus, penitus, sive prudentem sive imprudentem, negare censemus.

Quod animæ nostræ unâ cum corporibus moriantur, nullo pacto asserimus; tantum ex analogia totius scripturæ edocti affirmamus, eas usq; ad Christi adventum, non frui beatitudine illa, quæ illi est promissa, qui ipsius Christi sunt.

Nos, cum baptismū administramus, vel utimur usitata formulâ verborū, In nomine, seu in nomine Patris, & Filii, & Spiritus sancti; Vel simpli- citer Apostolos imitati, in nomine Iesu Christi
bapti-

baptisamus. Si quis ex nostris aliâ formulâ est
est singulare quiddam, quod ipsi nostro cœtui aſſer-
non debet.

25.

Baptisari in nomen Patris & Filii, non et
prorsus sensu dicitur, quo dixit Paulus, omnes
baptizatos fuisse in Moſen; nec nos, cum Pauli la-
tistum afferimus aduersariū respondentēs, qui e-
quod Christus iussit Apostolos baptisare in no-
natum Patris, & filii, & Spiritus sancti, colligunt, filii
& Spiritum sanctum, & utrumvis eorum esse id
unicum Deum nostrum, aliud probare volu-
quam posse quem in aliquem (quod idem est, atq;
aliquius nomen) baptisari, quamvis ille non fu-
nicus Deus noster.

26.

Nos, viribus naturalibus, in prima creatio
homini datis, parum omnino in rebus divinis
buitus, scientes, teste Apostolo, animalem hon-
orem non percipere, quæ sunt Spiritus Dei. Et cer-
quod Deus filium suum ex Spiritu sancto con-
volverit, indicat prima creationis nostræ, ubi
mysteriis divinis agitur, imperfectionem. Fit at-
tē nobis, in illis verbis, Credūt nihilomin⁹ & ea
levis injuria; quasi vero dubitarim⁹ merito de nobis
posset, an crederemus illud esse verum, quod aper-
tissimis verbis idq; non semel, in sacris litteris ex-
pressum est.

27.

Spiritum sanctum, virtutem Dei atq; effica-
ciam, quā aliquo modo res ab ipso Deo sanctifican-
tur,

tur, esse credimus. Personam verò ipsum Spiritum sanctum, propriè & in potiorem significationem acceptum, ab ipso Deo cuius est Spiritus, distinctum esse negamus.

Sanctam motionem creatam a Deo in anima hominis, metonymicè, auctorem rei pro re ipsa nominando, Spiritum sanctum appellari posse, dubitari nequit. Sed aliud est appellari posse, aliud verò re ipsa esse.

IOANNIS NIEMOIEVII
Epistolæ duæ,

D E S A C R I F I C I O
& Invocatione Christi.

PEr lector scripto tuo contra Volanum animadverte argumenta ejus sat accuratè a te refutata, locaq; scripturæ pleraque diligenter examinata ac lucidata: Verum non sine mærore (ne quod gravius addam) incidi inter legendum in quoddam Paradoxon, scripturæ sacræ contrarium ac planè horrendum, dum Christum in morte sive in cruce sacrificium obtulisti pernegas. Volanus circa causam efficientem turpiter lapsus est, dum Christum mortelum patrem celestem placasse, ex iratoq; clamorem ac misericordem effecisse, assertum ac affirmare non veretur: Tu contrà, Domine Socine, in causâ mediâ non leviter hallucinari videris, qui mortem Christi tenuas, effectumq; præcipuum mortis Domini nostri obliterare ac expungere vis, dæcter pronuncians, dominum Iesum Christum non in ara crucis, sed in ipso cælo sacrificium obtulisse. Miror quid tibi in me

tem venerit, ut tam confidenter (ne quid a-
liud dicam) contra manifesta sicut & scriptu-
ra testimonia pugnare, contrariamque ien-
tentiam tueri non timeas.

Legi quoq; diligenter responſionem
tuam ad Argumenta Francisci Davidis; ubi
Christi domini invocationem, honoremq;
nomini ejus sacroſancto convenientem al-
feris, ac contra calumnias Francisci Davi-
dis defendis: Attamen videris mihi, paucis
verbis optimam ſententiam non tantum
obſcurasse, ſed quaſi in dubium revocatę,
adversariosq; in errore confirmasse.

Quāris quid sit, quod tantum malum
ſecum importare poſſit? Breviter respon-
deo: verba illa quæ ſæpius addis; *Christum*
Dominum invocare poſſumus, ſed non debe-
mus ſive non tenemur, &c. ruinam nego-
tio cauſæque tuæ minantur. Non poſsum
percipere, quomodo hæc conciliari poſſint;
Non debemus, ſed poſſumus: quaſi in nego-
tio ſalutis noſtræ liberum fit facere vel o-
mittere, prout nobis aliquid magis neceſſa-
rium vel e contra viſum fuerit.

Ego vero non tantum poſſe, ſed & de-
bere nos Iesum Christū invocare, ab illoque
bona nobis neceſſaria petere, affirmo; quod
hiſce rationibus breviter conſirmare volo.
Debemus in Iesum Christum credere, fidu-
ciamq;

ciāmq; erga illum sinceram concipi
 Ergo & invocare nomen ejus sanctum
 bēmus, non tantūm possimus. Itē, debe
 Iesum Christum, dominum, regem, gu
 natorem, ducem, protectoremq; nostrum
 agnoscere, cui tutō inniti, ad ejusq; nos
 tum componere debemus : Ergo eundem
 invocare, ab eoq; precibus ambire, quō
 bis auxilio suo præstō sit, opemq; non de
 get, debemus. Possim per omnes parte
 minentiæ Christi, ejusq; officii erga nos
 scurrere, ex quibus omnibus invocationes
 sacrosancti nominis ejus, non tantūm po
 sibilem (ut ita dicam) verūm summè nece
 sariam evincerem : Verūm, quoniam m
 non cum adversario res est, ab iis super
 deo ; hoc tantūm in tuo scripto desidera
 ut semper & ubiq; rem, quam defendenda
 suscepisti, ornes, tuearis, maximēq; comm
 des, præcavens, ne quod una manu exædi
 casti, alterā destruere aut labefactare vide
 ris. Si enim possimus, sed non debemus, a
 ut tu scribis, non tenemur, quid inde sequi
 tur facilē quivis colligere poterit. Adver
 rius dicet: Quid tam studiosē urges invoca
tionem nominis Christi, cùm ego id præt
re non teneam? Imò sit tibi per me liberum
 invocare, mihi tu in re indifferente, tuo
 exemplo præscribere non potes, &c. Vnde

non levis error perniciosaq; dubitatio sub-
borietur, dum alii invocare Dominum Ie-
sum Christum non cessant, imò sedulò id
præstant, alii verò id facere recusabunt,
atq; dum testimoniis exemplisq; sacrī ur-
gentur, libertate conscientiæ luæ facile se
tueri ac excusare, si istud tuum pronuncia-
tum stabit, poterunt. Mihi verò videtur hu-
juſmodi Christianus, qui Dominum Iesum
Christū invocare aut nō vult, aut nō audet,
vix nomine Christiani dign⁹: quod & tibi ve-
risimile videri credo. Cur igitur ex rene-
cessaria, liberam ac indifferentem facere vis?
Scio in publicis precibus non semper id re-
quiri, cùm & exempla Apostolorum diver-
sum ostendant; verūm hic non de hac re lo-
quor: sed conscientiæ singulorum fidelium
in veritate, notitiaq; nominis Iesu Christi
erudiendæ ac stabiliendæ sunt, ut quid cre-
dere de Christo, qualemq; fiduciam conci-
pere, quæ demum & qualia bona ab eo spe-
tare debeant, certò persuasi sint. Qua in
te qui rectè edocti sunt, spiritu sancto
attestante in conscientiis eorum, si in fide
ac spe, reverentiaq; erga Christum Domi-
num fundati non aberrant, ii neq; de invo-
catione nominis ejus unquam litem move-
bunt. Contrà quicunq; invocare non au-
dent, ii neq; fiduciam nec spem ullam ve-
ram ac sinceram habent, Christiq; domini

dignitatē, eminentiam, officiumq; p-
tus aut ignorant, aut leviter tantum de-
persuasi sunt, nunquamq; gustarunt qu-
benignus ac suavis sit dominus : ad qu-
cum certa fiducia (quod absq; ardenti in-
catione nominis ejus fieri nequit) acced-
non audent: certoq; certius est, hujusmo-
omnes sive pseudochristianos, sive tepid-
super Christo Domino super lapide vi-
veluti vivos lapides non ædificari.

Restat adhuc non levis scrupulus in
odem scripto, quem ut eximas opto, di-
Adorationē Christi ab Invocatione distin-
guere videris. Negare non possum, sæpius
accidere, ut aliquem adoremus (de civili
doratione loquor) sine petitione alicuius
ab eodem: Verum quomodo hæc in Christi
Iesu adorando distinguiri possint, non video
neq; percipere possum. Non enim amplius
Iesus Christus nobiscum versatur carnal-
præsentia, ut eo viso capita nostra inclin-
mus, aut coram eo procidamus. quod Pa-
pistæ se egregiè præstare putant, dum con-
ligneæ crucifixi imagine se humiliant, ac ca-
pita aperiunt. Nobis vero qui Iesum Chri-
stum non in terra, neq; in elementis ter-
rib; præsentaliter querimus, omnis Chri-
sti adoratio non tam externa, quanto magis
interna esse debet. Quotiescumq; enim
nomen Iesu Christi genua flectim⁹, id absq;
ardens

ardenti desiderio cordis, sive petitione auxiliis salutaris facere non possumus; quod dum facimus nihil aliud agimus, nisi nomen ejus invocando, eundem non tantum interno affectu cordis veneramur, sed etiam externo gestu adoramus. Et saepissime fit, ut absq; exteriori reverentia, vel gemendo, vel precando auxilium ejus ambiamus; cum nunquam fieri possit (de veris adoratorib; loquor) ut Christum adorando ab eo aliquid non petamus. quod sine invocatione nominis ejus fieri nequit. Intelligis, ni fallor, vir eruditus, quare ego istam subtilem distinctionem inter Invocationem & Adorationem, non recipiam nec sequi possim: tuū erit nodum hunc expedire. Datae Lublini Ultima Februarii, anno 1587.

IOANNES Niemojevius.

Responsio Fausti Socini.

Sententiam meam de Sacrificio Christi, hac thesi comprehensam tibi impugnandam propono. Sacrificium & oblatio Christi expiatoria pro peccatis nostris, quamvis non sine cruce & sanguinis fusione, non tamen revera in ipsa cruce sanguinisve fusione, sed mox in cælo, Christo illuc ingresso, peracta est. Hanc autem thesim ad unguem carnis consensire invenies, quæ contra Volanum hac de re scripsi.

Sed jam ad alias tuarum litterarum partes venis.

Damas vehementer, quod in disputatione me cum Francisco Davidis affirmem, nos Christum minimum invocare posse, non tamen teneri; hocque Christi invocationi, quam tamen ubiq; stabilitatem, ruinam sternere arbitraris. Hic autem prodem habes, non debere, & non teneri; cū tam nō debere eam vim habeat, ut significet, aut significare possit, Id facere nō licere; quod cātrium esset ejus, quod ego assero: Non teneri aut (quæ locutio, quamvis fortasse non omnino Latina ad hunc sensum explicandum, & olim & hodie surpata est) nihil aliud significet, quam Nullo cogi. Videris etiam paulò aliter accipere Invocationem verbū, quam ego accipiam, qui ipsam (ut sic dixerim) precum nostrarum directionem eo verbo intelligo, quemadmodum & Franciscus ipse David (quamquam interim Adorationem aliquando in Invocatione confunderet) se intelligere apertissimis verbis ostendebat. Dico autem, te videri verius istud paulò aliter accipere; nam Apostolorum exemplo, & publico ac perpetuo Ecclesiæ usui, Deum potius quam ad Christum suas preces dirigendi, occurrere volens ait, te bac de re non loquere. Sed, inquis, conscientia singulorum fidelium in veritate notitiaq; nominis Iesu Christi, rudiendæ ac stabiliendæ sunt, ut quid credere de Christo, qualemq; fiduciam conciperent quæ demum & qualia bona ab eo sperantur debeant, certò persuasi sint. Quasi vero velis

ipsum amie diligentissime ubique non sicut, vel sententia mea de invocatione Christi, huic rei quidquam aduersetur. Sed siue recte percepitur, quid in verbis meis (ubi tamen proprietatem simul & communem loquendi usum secutus sum) significet verbum Invocandi, siue minus, ostendam (nisi fallor) nihil eorum quae ad me hac de re scripsisti, sententiam meam labefactare, & nihil esse, cur dubites, ne propter illam quoquam Christi invocatio in dubium meritò revocetur. Igitur sententia mea, ut ex predictis intelligi potest, breviter haec est; Nos quidem jure posse preces nostras ad ipsum Christum diriger; sed non tamen ad id faciendum divino jure cogi. Et hanc meam sententiam clarissime exposui, idq; non semel, in libello ipso disputationis meæ cum Francisco Davidis, præsertim vero in eo scripto, quod legitur ante responsonem ejusdem Francisci per partes descriptam & a me refutatam: in quo scripto ad ea respondeo, que vir quidam pius & doctus (is erat D. Blandrata) brevissime, ad Christi invocationis necessitatem probandam, ad me scripserat, & ad demonstrandum hanc necessitatem omnino urgendam esse. que eadem re ipsa sunt cum iis que tu scribis. Itaque, nisi jam ad me disputationis illius libellum remisisses, possem merito, pro refutatione eorum que meis verbis objicis, te ad scriptum illud meum rejicere. Verum, libello jam a te mihi remisso, hic paucis ad tua objecta respondebo.

Primum igitur sic sis: Non possum percipere quomodo haec conciliari possint,

Non debemus, sed possumus. quasi in-
tio salutis nostræ liberum sit facere
mittere, prout nobis aliquid necessari-
vel contraria visum fuerit. Ex his verbis tu-
admodum etiam ex aliis, id apparet, quod da-
Non debem⁹, pro eo usurpare, quod est nō
mūr, sive, nullo jure cogimur. Iā vero pro-
fione dico, te hic vel principium. ut ajunt, pete-
negotii salutis nomine, negotium religioni in-
gere. cūm tamen inter utrumq; differentia
enda videatur. In salutis nostræ quidem nego-
tia sunt necessaria. In religioni vero nostri
gōtio, non pauca sunt non necessaria. Et ne al-
quām ex re ipsa, de qua agitur, exempla petam.
Ad Christum preces nostras dirigere, sine dubio
negotium nostræ religionis pertinet: attamen
est, qui negare audeat, nos posse, ut sapissime quod
omnes facimus, non ad ipsum Christum, sed ad
alium preces nostras dirigere. Quod si pariter al-
lius nostræ negotium pertineret, ad ipsum C-
ristum preces nostras dirigere, id omittere sane
quam nullaratione possemus. Illud quod hac u-
ad salutis nostræ negotium pertinet, est, nos me-
posse ad ipsum Christum, semper & ubiq; in re-
ad Ecclesiam seu publicè seu privatim pertinere
bus, preces nostras dirigere, idq; ex animo agno-
re, & palam profiteri. Nam si quis hoc non ag-
scit, nec profitetur, in potestate, regnum, & gub-
nationem Christi in Ecclesia non agnoscit nec p-
fitetur.

fitetur; sine qua agnitione & professione nemo per Christum salutem adipisci potest.

Deinde sic argumentari: Debemus in Iesum Christum credere, fiduciamq; erga illum sinceram concipere: Ergo & invocare nomen ejus sanctum debemus, non tantum possumus. Respondeo, hic subesse consequentia quam vocant fallaciam: Rete siquidem ex necessaria invocatione colligere quis posset necessariam fiduciam. Nam, ut Paulus ait, quomodo invocabitur qui cum in quem non credit? Sed non recte contra ex necessariâ fiduciâ, necessaria invocatio colligitur. præsertim, si Invocationis nomine, ut in hac disputatione fit, ipsa precum directio intelligatur. Nihil enim vetat, quoniam alicui plane confidam, & tamen ad alium in meis necessitatibus preces meas dirigam, cui videlicet non minus confidam. Debemus Iesu Christo confidere: sed iidem debemus ipsi Deo confidere. Immo Christo confidere, nihil revera est aliud, quam ipsi Deo confidere. neq; cuim in ipso Christo fiducia nostra terminatur; sed per ipsum in Deum transit ibiq; acquiescit. Quare, tametsi fiducia in Christum necessaria est nobis, non tamen necessarium est, ut ad ipsum preces nostras dirigamus; cum possimus eas ad Deum dirigere, cui similiter immo excellentiore quadam ratione confidere omnino necessarium nobis est. Alioqui, si argumentatio tua a necessaria fiducia ad necessariam invocationem valeret, ad hunc modum quis argumentari posset. Necessarium est nobis semper atq; ubiq;

*Christo confidere; Igitur necessarium est nobis
per atq; ubique preces nostras ad Christum dan-
re. quod tamē quam a veritate absit, nemo nō va-*

*Atrurus hac argumentatione uterū; Deb-
mus Iesum Christum, Dominum, Regem
Gubernatorem, Ducem, Protectorem
nostrum agnoscere, cui tutò inniti ad eum
nos nutum componere debemus: Ergo eu-
dem invocare, ab eoq; precibus ambire, q;
nobis auxilio suo prætò sit, opemq; non de-
neget, debemus. Hac argumentatio eodem sum-
vitio laborat, quo & superior. Quandoquidem
am si necessarium esse videtur, ut is, cuius opem
auxilium precibus implorare omnino debeamus.
nobis Dominus, Rex, Gubernator, &c. noster ag-
scendus sit; non tamen contrà necessarium est, ut
jus qui a nobis Dominus, Rex, Gubernator, &c. u-
ster agnoscendus sit, opem & auxilium implorare
omnino debeamus. Nam si alius similiter Domini
Rex, Gubernator, &c. noster nobis sit agnoscendus,
nihil prohibebit, quin, illo præterito, hujus opem &
auxilium precibus imploremus. Exemplum q;
in antiquis illis Imperatoribus, qui vel suos filios, vel
alios homines sibi consortes imperii asciscerat. Ca-
tè isti licet ad imperii consortium electis, & sup-
puli Dominis, Regibus, & Gubernatoribus con-
stituti ac declaratis, nemo tamen ex populo eorum
opem & auxilium implorare cogebatur: sed poterat
adhuc unusquisq; opem illorum & auxilium semper
implorare, a quibus isti, tales constituti ac declarati
fuerant.*

fuerant, quippe, quos non minus quam istos, Damnos, Reges, & Gubernatores suos agnoscere adhuc deberent. Similiter igitur, cum non Christus tantum, anobis Dominus, Rex, Gubernator, &c. noster sit agnoscendus, sed Deus quoq; a quo ipse Christus talis est nobis constitutus & declaratus, nihil prohibet, quominus non ipsius Christi, sed Dei opem atq; auxilium in precibus nostris imploremus. Nam si dicas, te in argumentatione tua addidisse de Christo, quod ei tutò inniti debeamus, id quod de ipsis hominibus ad imperii consortium ascitis dici nequeat; jam in response ad superius argumentum, ubi ex fiducia in Christo necessario colloquanda, necessaria ejusdem Christi invocatio colligebatur, huic rationi satissimum est.

Verum hic statim subjici. Possem per omnes partes eminentiae Christi ejusq; officii erga nos, discurrere, ex quibus omnibus invocationem sacro sancti nominis ejus non tantum possibilem (ut ita dicam) verum summè necessariam evincere. Ego vero affirmo, cum ex iis quæ supra enumerasti, omnium, quæ Christus habet, maximis & præstantissimis, ista Christi invocandi, id est, ad eum preces nostras dirigendi summa necessitas, non nisi perpetram, ut vidimus, colligi possit, nunquam eam rectè, ex aliis Christi eminentiae partibus, collectum tri: Sed tantum (quam quidem ipse diligentissime ubique urgeo) indubitatem, & ab omnibus necessario agnoscendam & prædicandam, ad Christum preces nostras dirigendi

potestatem, quemadmodum ex his, sic etiam
tasse ex illis rectissime conclusum iri.

Sed ait: Si possumus sed non bebemus
ut tu scribis, non tenemur, quid inde se-
tur facilè quivis colligere poterit. Adver-
sius dicet: Quid tam studiosè urges in-
tione nominis Christi, cùm ego id præ-
non teneam? Respondeo; Idcirco tam studiosè
invocationem Christi, ut Adversarius mecum
fuerat, & palam profiteatur, Christum a nobis
invocari, id est, preces nostras ad ipsum dirigere
& consequenter fateatur ac prædicet, Christu-
m cælo manentem, summâ nunc in ipso cælo &
intra potestate re ipsa prædictum esse, universamq[ue]
eclasiam suo nuture regere ac gubernare; & idem
cælestem nostrum Dominum, Regem, ac Guber-
nátorem a nobis adorari, seu divino cultu ac ven-
tione affici debere. Certè (ut interim ad alia
subjungi respondeam) qui ita de Christo ex am-
bitu quidem prorsus necessarium esse dico, & semper
& loquetur, si nunquam dicet, se Christum invoca-
re, sive ad ipsum preces nostras dirigere, vel
audere vel nolle. Immo, quamquam id nec ne sa-
re, sibi liberum aliqui esse agnosceret; tamen se
illum preces suas directurum dicet, prout spir-
itus suggesterit, atq[ue] humana imbecillitas postulaverit,
eius potissimum juvandæ gratiâ, hoc Christo a Deo
datum est, ut preces nostras perpetuo exaudire, n*bisq[ue]*
opem eius implorantibus opitulari possit: neque
quamquam iste de Christi invocatione litem movebit.

aut, dum alii Christum invocabunt, id ipse facere recusabit. Cur enim, si jure optimo semper a se invocari Christum posse & agnoscit & profiteretur, aliis Christum invocantibus, ipse id facere recuset, nisi forte Christianæ charitatis prorsus sit expers, id est planè indignus, qui in Christianorum cœtu locum habeat? Itaque ambabitis (quod ajuvit) ulnis, ea verba ate postmodum divinitus scripta, illorumque sententiam amplectitur ac recipio; Quicunque (Christum) invocare non audent, ii neque fiduciam, nec spem ullam veram ac sinceram habent, Christique Domini dignitatem, eminentiam, officiumque penitus aut ignorant, aut leviter tantum de illo persuasi sunt, nūquamque gustarunt quam benignus ac suavis sit Dominus &c. Rectè igitur existimasti mihi quoque verisimile videri eum, qui Dominum Iesum Christum invocare non vult, aut non audet, vix Christiani nomine dignum esse. nisi quod non modo vix, sed ne vix quidem; & non modo verisimile id mihi videtur, sed persuasissimum mihi est. At nihil prorsus cum hoc pugnat, ut paulo ante ostendi, assertere, posse nos quidem merito ad Christum ipsum preces nostras diligere; non tamen (simpliciter & absolute scilicet loquendo) ad id faciendum divino jure cogi. Nam praeterquam quod nullum divinum, id est certum atque indubitatum preceptum ea de re extat, ipsa etiam subordinatio Christi ad Deum iste necessitatibus penitus adversatur. Ex ista enim subordinatione, hoc inter Dei & Christi invocationem discri-

discrimen necessario consequitur, quod scilicet
 um quidem invocare omnino debemus, si
 ipsum Deum sive ad Christum verba precum
 rum dirigendo (qui enim Christum nominat,
 ipsum Deum revera orat, cuius Christus
 riis quodammodo est, eiq; ut dixi, subordinatus
 Christum vero, ob hanc ipsam causam, semper
 dem invocare possumus, id est, ad ipsum pre-
 stras dirigere (id enim facientes, nihil ap-
 ac necessitate invocandi Dei recedimus) sed
 mus etiam illum non invocare; id est, possumus
 ad ipsum, sed ad Deum verba precum nostre
 dirigere. Cum enim Deus Christo nequaquam
 subordinatus, qui Deum orat precum verbis
 Christum, sed ad ipsum Deum directius, is nullo
 Christum orasse censendus est. Atq; cognitio
 errina hujus discriminis inter Dei & Christi
 cationem, certissima est ratio conscientiae no-
 strae hac questione invocationis Christi, quia
 tranquille reddenda, & Adversariorum, quae
 Christum cum Deo confundere calumniantur
 obstruendi, illorumque pravitati detegenda; quae
 circa Christo invocationem admunt, quia su-
 mam illam potestatem & gubernationem,
 cumque nostrarum exauditionem illi nequaquam
 concedant; ex qua, ut ostendi, non necessitas, sed
 festas tantum Christi invocandi necessario se-
 tur. Est denique tutissima atque adeo unica via, ut
 servandi Deo in Ecclesia (quemadmodum omni-
 dio ac conatu curare debemus) suam prerogativam

sic ipsam Christi invocationē prorsus stabiliendi, & adversus omnes satanę impetus inconcussam redēndi. tantum abest ut eam hac ratione labefactari posse, quisquam meritō suspicari queat. Et propterea ego cum Francisco Davidis disputans, consulto ipsissimā interim (ut mihi quidem videtur) veritate nihil dissimulatā, hanc ipsam viam sum ingressus. Sed quae hac de re scripsi, ut nullorū aper-
tūsimē mentem meam explicant, sic recte intelligenda ac perpendenda sunt. Alioqui, si quis, que legit, negligenter legat, non solum ex meis scriptis, sed etiam ex ipsis sacris literis occasionem sumere facile poterit, licet planè immerito, de rebus divinis
malè ac perverse sentiendi.

Nunc venio ad scrupulum tuum propter distinctionem meam inter Christi Adorationem & Invocationem. Neq; enim vides, quomodo Christus corpore a nobis absens adorari queat, quin eodem tempore invocetur: cùm tamen videlicet ego ubiq; affirmem, nobis necesse esse Christum adorare, invocare verò non item. Et ait: Quotiescunq; enim ad nomen Iesu Christi genua flectimus, id absq; ardenti desiderio cordis, sive petitione auxilii salutaris, facere non possumus. Immo verò nihil impedit, quominus ad ipsius etiam Dei nomen, genua sive corporis sive animi flectamus: nihil tamen interea temporis cogitantes, nisi ut illum debito honore afficiamus. An non possumus Christo & corporis & animi genibus flexis, hymnos ac laudes

des canere ac tribuere divinis? an non eū &
 & lingua Dominum ac servatōrem nostrum.
 būdi agnoscere ac confiteri? an non, ut in ipsius
 fit, ei sacro & divino cultu gratias agere, ejusq;
 sanctissimum divinam planē ratione concele-
 & tamen eodem ipso tempore nihil de auxi-
 ipso sive petendo, sive etiam expetendo cogi-
 Projecto possumus. Talis est enim Christus.
 factus nobisq; constitutus, taliaq; per ipsum be-
 cia accepimus, ut, etiam eo secluso, quod nobis
 invocantibus opem in necessitatibus nostris
 potest, eum tamen prouersus divino honore affi-
 debeamus. Quamvis enim corpore nobis Chri-
 non adsit, adest tamen spiritu; & non modo g-
 nostros omnes & verba videt & audit; sed
 ipsum nostrum perpetuò novit atq; intuetur,
 quidquam hic diversi est ab eo, quod foret si ubi
 & semper praesens nobis corpore adesset. Quocun-
 quemadmodum nemo potest negare, quin, si Chri-
 stus corpore praesens nobis esset, eum adorari
 & tamen eodem tempore simul non invocare pos-
 mus; sic ne glandum nullo modo est, eum licet a
 corpore absentem, adorari sine invocatione posse.
 Exempla quidem adorati, nec tamen simul invoca-
 ti Christi, cum in terris esset, non pauca habemus
 eaq; non civilis sed religiosæ adorationis; ut Mat.
 v. 11, & cap. 14. v. 33, Ioh. 9. v. 38. & alibi. Siq-
 dem ut in ipsa disputatione mea cum Francisco
 vi discripsi (ipsa autem verba adscribam) Ador-
 is, qui corpus aut animum alicui reveres-
 tis

ter inclinat, & coram eo venerabundus pro-
cumbit, et si nihil ab eo petat. Invocat au-
tem is, qui in necessitate constitutus, aut a
liquid percipiens, confidenter alienam o-
pem & benignitatem implorat. *Quamobrem*
miror, distinctionem Adorationis & Invocationis
Christi, non quidem a me excogitatam, sed a rei
ipsius, non minus quam vocabulorum diversitate
proficiscentem, tibi homini erudito in primis ac
perspicaci, adeo subtilem videri, ut eam percipere
nequeas: cum potius necesse sit ad summam quan-
tum atq; (ut ita dixerim) imperceptibilem subtilita-
tem confugere, si quis haec duo, que & natura ipsa
& loquendi usus manifeste distinxit atq; se junxit,
confundere velit, vel alterum ab altero numquā sepa-
rare. Dat: in agro Paulicoviano. die 20 Martii. 1587.

Faustus Socinus.

IOANNIS NIEMOIEVIT

Epistola II.

VErba in responsione contra Vola-
num haec extant. Itaque affirmo Chri-
stum non quidem in cruce, seu crucis ar-
se Deo obtulisse, sed in ipso cælo. Item: Nec porro
ipsam Christi mortem, ejus revera sacrificium esse
aut fuisse, sed illi præivisse &c. In literis verò ad
me datis quædam addidisti, sententiam ta-
men non mutasti: immo hanc esse tuam o-
pinio-

pinionem, quod Christus revera in sacrificium non peregrisset, manifeste confessus es.

Quid igitur dicam? Libenter plumperibrem, si piè ac justè id facere possem, verum nec te officiosis mendaciis delecto, nec ego alicui adulari volo, conanimi sententiam loqui possum. Ut igitur tecum liberè agam, nolo verborum contumuti uti, sed fatus clarissimis novi Testamenti sententiis, absq; omni tergiversatione simpliciter affirmo, sententiam tuam non tantum erroneam, verum cum testimonis sacræ scripturæ ex diametro probgnare. Non opus est longa probatione, tantum scripturæ sanctæ loca aliquot præducenda, ex quibus sententiæ tuæ vanitas errorq; deprehendi facile potest. quod fare, favente Deo, incipiamus.

Paulus Ephes. 5. Christus dilexit nos, & misericordia eius semetipsum pro nobis oblationem ac victimam Deo, in odorem bone fragrantie &c.

Hebr. 9. Nam si sanguis taurorum & bisonorum, & ciniis juvencæ aspergens inquinatos, sanctificat ad carnis puritatem; quanto magis sanguis Christi, qui per spiritum eternum seipsum immolatum obtulit Deo vivo?

Ibidem: Neq; ut sœpè offerat semetipsum, sicut Pontifex ingreditur in sacrarium quotannis cum sanguine alieno, alioqui opportuisset cum se

passum fuisse a condito mundo. Sed nunc semel in consummatione seculorum, ad abolendum peccatum per immolationem sui ipsius patefactus est : & sicut illud statutum est hominibus, ut semel moriantur, postea verò judicium; ita & Christus semel oblatus, ut multorum peccata tolleret, altera vice absq; peccato conspicietur iñ qui ipsum expectant ad salutem, &c. Possem plura testimonia adducere; verùm nunc iis contentus esse volo, ex quibus manifesta repugnantia opinionis tuæ apparat. Tu enim Iesum Christum seipsum in cruce obtulisse Deo negas, mortemq; Christi pro vero sacrificio agnoscere non vis; testimonia verò citata, Christum per mortem crucis seipsum obtulisse Deo, apettissimè testantur.

*Quid ad hæc dicturus es? Fortassis ad Dianian confuges : verùm ego ipsissima verba urgeo, nec nunc de sensu verborum disputationem instituere volo, verbis aperi-
tissimis contentus, sicut omnes pios. Deiq;
amantes facere decet. Obscro itaq;, ne ex-
tra & ultra propositum necessitatemq; me
in certamen provokes, hoc est, ne mecum
de sensu verborum litem instituas: dabi-
tur, Deo volente, oportunum tempus,
de sensu verborum Apostoli conferendi
ac disputandi; nec deerunt rationes, Deo
favente, sententiam veram eruendi ac con-
firmandi. Nunc verò hoc tibi objicio, in*

hocq; te non laudo. quod apertissima Sp
 tus sancti pronunciata per repugnantem
 verborum oppugnare audeis. Spiritus enim
 sanctus clarissimis verbis mortem Christi
 oblationem nominat, tu vero per antip
 sin testimonio Spiritus sancti contrarie
 deris. Summa igitur meae reprehensionis
 totiusq; disputationis, quoad praesenter
 articulum, haec sit: aut ostende, (quod
 nunquam facturum puto) scripturam no
 Testamenti, mortem Christi oblatione
 sive sacrificium non vocare, aut mani
 veritati cedere, palinodiamq; canere
 dubites, teq; ab errore liberes, nec cre
 scandalum, adversariisq; occasionem
 gillandi calumniandiq; præbeas. Tu Christi
 sacrificium in caelo demum peragi assert
 conferens Christi ascensum cum intro
 veteris Pontificis in sancta sanctorum. Ve
 rum quamvis negare nolo, Christi sacerdo
 tium esse æternum, in caeloq; sacerdotem
 pro nobis interpellando, vultuiq; Dei ap
 parendo agere: tamen nihilominus in terra
 per mortem crucis, idem Christus seipsum
 obtulit, morsq; ejus jure optimo oblati
 vocari, attestante Spiritu sancto, potest
 Nam & sub lege Pontifex cum sanguine in
 sanctuarium ingrediebatur, qui sanguis
 mactatorum animalium erat; ea vero ma
 ctatio animantium, oblatio sive sacrificium
 appellatur.

appellatur. Ita & Christus seipsum per mortem crucis obtulit, sanguinemq; proprium effundi passus est: per quem sanguinem introivit in tabernaculum non manu factum, hoc est, in ipsum cælum, ut ibi aeternus Sacerdos Deo appareat pro nobis. Sed ab istis uberiori tractandis supersedeo; a proposito certamine non discedens, hoc unum urgeo: aut ostende in novo Testamento mortem Christi oblationem non appellari, aut te errasse, sententiamq; scripturæ sacræ contrariam edidisse confitere. Quod attinet ad rationem justificationis nostræ, effectusq; mortis Christi; scias me cum illis non sentire, qui Christum morte sua Deum placasse, ex iratoq; clementem effecisse imaginantur. nec illis assentior, qui fide mortua justificari volunt. Novi, gratiam Dei, distinguere autorem justificationis nostræ a causa media, patrisq; clementissimi misericordia gratiamq;, summam præcipuamq; causam latitudinis nostræ agnosco: qui quicquid fecit, id totum, primo respectu, propter seipsum fecit, ut misericordia ejus immensa, bonitasq; ineffabilis appareret. Attamen mediæ causæ quæ in Christo mediatore præcipue concurrunt, non sunt negligendæ, nec leviter transcurriendæ, aut in aliud sensum, quem Spiritus sanctus nondicit, accipiendæ. Opera bona a fide justificante separare nolo, sed si-

dem cum operibus (a Paulo edoctus) confundere caveo: et si enim opera a fide rei non separantur, tamen in negotio justificationis, ratione quadam distinguuntur. de his dabitur aliquando oportunior di rendi occasio, tempusq; & locum Deum voluerit, suppeditabit. Nunc verò finem priori parti controversiae nostrae impone rogo, quod & superius postulavi, ne in spondendo terminos propositos mutare lis, in aliudq; genus transcendere audeat hoc est, ne mecum de sententia verborum litem moveas: sed si id negare non poterit me pro sententia mea confirmanda, Apollonica verba rectè adduxisse, nihil præter restabit, quam ut errorem tuum agnosc corrigasq;. quod ut facias suadeo, idq; tibi Deo optimo dari ac suggeri opto.

Sed jam ulterius progrediamur, de filii Dei invocatione agamus. Video telaborare, quò crimen a te labefactatæ invocationis Iesu Christi removeas, teq; nihil hujusmodi scripsisse, unde adversarii occasionem erroris tui stabilendi habeant, ostendere possis. Ego ingenuè fateor, te docere, piè, ac luculenter pro afferenda Domini nostri Iesu Christi gloria scripsisse, adversariosq; fortissimis telis ex verbo Dei petitis cōfodisse, armaq; eorum irrita ac vanata reddidisse: & nisi pauca illa verba, de qui-

bus mox agemus, addidisses, non puto ali-
quid validius, quo adversarii contundantur
planèq; corruant, scripto illo tuo contra
Franciscum edito inveniri posse. Verùm
cum invocationem filii Dei, quam tantope-
re commendasti ac stabilivisti, non ita ne-
cessariam sicut fiduciam in dominum no-
strum Iesum Christum assertis, sed liberam
facis, ad quam nemo jure divino necessariò
cogatur: videris mihi a priori sententia et si
non recedere, tamē aliquatenus deflectere.
Si enim invocatio Iesu Christi non est adeò
necessaria, ut quivis Christianus jure divi-
no ad eam cogatur, profectò inter adiapho-
ra numeranda, potiusq; singulorum fidelium
conscientiis relinquenda, ut quilibet
juxta suggestionem spiritus, vel illā utere-
tur vel eam negligeret; nullaq; fuisset causa
tam acriter cum adversariis hac de re con-
tendendi. Si enim Christus gloriam inte-
gram ab iis, qui nomen ejus invocare nec
audient nec volunt, habere potest, profectò
permittendi sunt ejusmodi propriis consci-
entiis, ut hac in parte libertate Christiana
utantur. Verùm si invocatio Iesu Christi ad
gloriam nominis ejus resertur, sine qua ho-
nor Domini Iesu Christi illibatus conser-
vari, gloriaq; ei integra tribui non potest,
profectò invocatio nominis Iesu Christi, res
est ex necessariis, ad fidē religionemq; Chri-

stianam pertinentibus. Verum his brevibus
prælibatis ad Apologiam tuam accedamus.
Objicis mihi quod inter verba, non
esse, & non teneri, discrimen nullum statui.
qua de re contendere nolo, nam me gradi-
maticum non esse, non inficior. Agno-
hæc duo verba, me in una significacione
cepisse: verum a te admonitus, ero poli-
cautior.

Discrimen quoddam inter res adi-
tem necessarias, & illas quæ ad religio-
negotium pertinent, statuis: quæ ad salutem
negotium faciunt, eas necessarias affirmo;
quæ vero religioni serviant, non paucæ
necessaria afferis. Ego, mi domine, expli-
tiorem accuratioremq; hujus rei descrip-
tionem desidero: verba enim, ut a testi-
funt, nisi candidum interpretem nacta
rint, possent nonnullam suspicionem injuriare,
te de religione Christiana minus senti-
sive imprudentius loqui. Religio enim
ea omnia continet, quæ ad cultum D
Iesuq; Christi tam internum quam exter-
num, in verbo Dei præscriptum, pertinet
ex quibus si quis, sciens ac volens aliquem
omiserit, puto hujusmodi hominem con-
temptæ religionis (nisi resipuerit) pa-
luiturum. Ego itaq; omnia quæ ad religio-
nem Christianam verè ac propriè per-
tinent, cum iis rebus quæ saluti nostræ ser-

viant, conjungere didici. Scio, quoad reli-
gonis negotium, a multis peccari, non ma-
litia sed ignorantia, qui (ut spero) veniam
habituri sunt, si ex eorum numero fuerunt
vel sunt, qui vero timore Dei imbuti, since-
recordis affectu Deum querunt, nihil te-
mere omittentes, quod perfectum a Deoq;
profectum habent. Sed de his non est nunc
dicendi locus: nobis, quibus veritas Dei
amphori modo patefacta est, nulla excusa-
tio relictâ, si scientes volentesq; negligen-
tes in religione, non tantum interna, sed etiam
externa fuerimus. Non debemus igi-
tur nec possumus religionis officium, a salu-
tis negotio distinguere: immo potius salutis
nostræ modum sive medium, majori ex par-
te in vera religione constituere. Sed jam vi-
deamus exemplum a te adductum hujus-
modi: *Ad Christum ipsum preces nostras re ipsâ*
dirigere, sine dubio ad negotium religionis nostræ
pertinet: attamen nemo est qui negare audeat, nos
posse, ut saepissimè quidem omnes facimus, non ad
ipsum Christum, sed ad Deum preces dirigere. Il-
lud quod hac in re ad salutis nostræ negotium per-
tinet, est, nos merito posse ad ipsum Christum sem-
per & ubiq; in rebus ad Ecclesiam, seu privatim
seu publicè pertinentibus preces nostras dirigere,
idq; ex animo agnoscere & palam profiteri. Nam
nisi quis hoc agnoscat & profiteatur, ipse testem,
regnum & gubernationem Christi in Ecclesia non

agnoscit nec profitetur: sine qua agnitione & fessione nemo salutem per Christum adipisci posse potest.

Exemplum a te loco argumentatio possum, videtur fallaciam redolere, quod ego aut nominare nescio, aut ad fallaci divisionis pertinere arbitror: vis enim ex quod assiduè non fit, concludere, quod necessariò facere non teneamur. Verum factum per instantiam argumentum tuum solvere possum. Deus Pater non semel invocatus immo Stephanus solum Christum invocavit, Paulus quoq; non semel id fecisse legitur: ergo invocatio Dei non est necessaria ad salutem. Non rectè igitur, (pace tua distinximus) argumentaris, ab eo quod semper fit, ad non necessarium actum. Nam tempore & loco non est præscribendum Spiritus suggestus fiduciaq;, quam enim Christum unus altero majorem habet, si gulos fidelium instruet. Ego libenter gloriari Christi fateor, me nunquam impetratis meis gemitibus sive precibus, quoties Deum Patrem invoco, ejusq; auxiliu in impiis ploro, Christum omittere: novi enim certissimeq; confido, me nisi per ipsum non posse ad Patrem tutò ac confidenter accedere; quoniam sic Patri omnipotenti placuit, ut Christus sit opitulator ac interpellator noster, per quem cum fiducia ad thronum divinæ gratiæ, ut misericordiam con-

sequamur.

sequamur, configiamus. Quod ad publicas
preces Ecclesiæ pertinet, hæ pro temporis
necessitatibusq; ratione moderari possunt.
Frustra itaq; hoc exemplum adduxisti, immo
meo judicio extra propositum: nam non
quaritur an semper & ubiq; necessarium sit
preces ad Christum dirigere, sed an res sit
necessaria homini Christiano Christum in-
vocare, ad cumq; preces dirigere. Tu ipse
met sateris, hoc ad salutis nostræ nego-
tium pertinere, ut agnoscamus nos meritò
posse ad ipsum Christum semper & ubiq;
preces nostras dirigere. Hoc tuum pos-
se, necessario oppositum, mihi haud dubiè la-
befactionem Invocationis Christi conti-
nere videtur. Quid enim hoc est: possumus
invocare Christum, idq; ut profiteamur, ad
salutem necessarium est: verum ut invoce-
mus nullo jure cogimur? Si quis ita argu-
mentaretur: possumus confidere Christo,
idq; agnoscere & profiteri debemus, ve-
rum ut ei confidamus, nullo jure cogimur:
nonne tibi absurdia hujusmodi argumenta-
tio videretur? Scio quid respondere possis;
nos expressum mandatum habere de fide in
Christum dirigenda, de precibus verò ad e-
um dirigendis non item. Ego nunc hac de re
diligentius agere nolo, tu ipse tuum scri-
ptum inspice, videbis te contrà Franciscum,
Dei ordinationem & constitutionem loco

præcepti approbare; immo aliquot la
tini fallor, adducis (qua & ego adducere
si brevitati consulerem, possem) qua
expressi mandati habent.

Sed quid pluribus opus est, cùm tu
evidenter testaris, eum, qui Christum in
candum negat, nec potestatem, nec reg-
nec gubernationem Christi in Ecclesi-
gnoscere; sine qua agnitione & professio-
nemo salutem per Christum ad ipsi poterit.
Si igitur is qui Christum invocari jure
merito posse non agnoscit neq; profitetur
Christum Dominum verè nec agnoscit ne
confitetur, ob cujus ignorantiam salutem
Christum parta privandus est: quomodo
qui sciens Christum esse invocandum,
men non invocat, majori pæna dignus
erit? Constat itaq; ex thamet ipsius con-
fessione, Domini nostri Iesu Christi invoca-
nem ad salutem consequendam esse nec
sariam. Si enim hujuscce rei ignoratio ab
agnitione vera Iesu Christi excludit, a salu-
teq; per Christum acquirenda arcet: quo-
modo rei ipsius neglectus sive contem-
eundem effectum producere non debeat?

Accedis postea ad meam argumenta-
tionem, qua a natura viq; fidei, fiduciae
erga Iesum Christum conceptæ, ad effe-
ctum necessariæ Invocationis produceba-
tur. Quam tu hujusmodi responso rejicier-
te-

uitas, objiciēs argumēto a me producto fal-
latiam consequentis: Reclē siquidē (verba tua
refero) ex necessaria Invocatione colligere quis
poterit necessariā fiduciam. Nam, ut Paulus ait, quo-
modo invocabit quis eum in quem non credit? Sed nō
rēclē contrā ex necessaria fiducia, necessaria In-
vocatio colligitur, præsertim, si Invocationis nomi-
ne, ut in hac disputatione sit, ipsa precum directio
intelligatur. Nihil enim vetat, quominus alicui
planè confidam, & tamen ad alium in meis nece-
ssariis preces meas dirigam, cui videlicet non
minus confidam. Debemus Iesu Christo confidere;
sed iude debem⁹ ipsi Deo cōfidere; immo Christo cōfide-
re, nihil re vera est aliud, quam ipsi Deo cōfidere: neq;
enim in ipso Christo fiducia terminatur, sed per ipsū
in Deū transi, ibiq; conquiescit. Quare tamen si fi-
ducia in Christum necessaria nobis est, non tamen
necessarium est, ut ad ipsum preces nostras diriga-
mus, cū possimus eas ad Deum dirigere cui simili-
liter, immo excellentiore quadam ratione confide-
re, omnino necessarium nobis est.

Hec tua, Domine Socine, ad argumen-
tationem meam responsio, tantum abest, ut
vix argumenti mei enervet debilitate, quin potius connexū argumenti mei strin-
git ac confirmat. Nam quod tu ex necessaria
Invocatione necessariam fiduciam colligis,
sed non e contra; videris mihi hac in re mul-
tum hallucinari, qui res conjunctissimas di-
vellere tentas, quæ mutuam relationem ha-
bent,

bent, & invicem reciprocantur. Si enim eum ad quem preces dirigo, credere confidere debedo: quomodo vicissim e cui tutò confido, (ut Iesu Christo tuti confidere debemus) nunquam in necessibus meis invocare audebo aut non audebo? Profectò si quis reperiatur, qui de in Iesum Christum gloriari auderet, eu invocare negligeret, istum ex tribus vix ad minus uno laborare oporteret: vel et de Domino Iesu Christo minus sentire, delicet, invocantem ac confidentem iuv non posse: aut se ejus auxilio non indig arbitraretur: vel potius (quod verisimil est) loco veræ fidei nomen tantum imprætenderet, simulataq; fide gloriaret. Sed quoniam veri Christiani de Domino salvatore nostro persuasi sunt, cum & posse & velle juvare, ejusq; auxilio & operâ se per & ubiq; se indigere: certè hi omnes fiducia concepta aliter facere nec possunt nec debent, quin ad Christum in necessibus suis assiduè confugiant, ab eoq; auxiliu petant. Fiducia igitur vera necessaria producit Invocationem, non minus quam Invocatio sincera veram fiduciam requiri.

Quod verò a persona excellentiaq; De Patris, ad infringendam necessitatem Invocationis Iesu Christi, argumentum petis, c. excellentiori modo confidere, eundemq;

inv

invocare tutissimè possumus: facis id impertinenter, immò (pace tua sit dictum) minus cōsideratè. Quid enim aliud facis, quām ab Adversariis arma mutuaris, & non sentiens in eorum castra transire vides? Si enim propterea, quòd ad Deum preces nostras dirigere necesse habeamus, ad Christum non necessariò eādem dirigere teneamur: nonne eādem sequela fidem in Christum non necessariam, aliquis imprudens existimare poterit? maximè cùm Deum talēm habeamus & profitemur, qui sine aliquo ope nobis succurrere, nosq; ex omni periculo liberare, solusq; eripere possit. Cur igitur alicui piam, præter Deum ipsum patrem benignissimum, omnipotentemq; protectorem confidamus, sive in necessitatibus nostris ad alium quempiam confugiamus? Vides, si modò attendere volles, te hujusmodi argumentis plus gloriæ Christi nocere, quām prodesse, adversariisq; ansam contrà Christum insurgendi præbere. Novimus, gratiā Dei, & libēter profitemur ineffabilem majestatem, bonitatemq; Patris nostri clementissimi: sed, ubi agitur de gloria Christi, non opus est potentiam ac majestatem Dei prætendere, excellentiāq; Patris gloriam filii obscurare, sed voluntas, consilium ac ordinatio Dei consideranda ac proponenda est. Si Deus nos

us nos voluisset per se solū salvare , & ab
mediatore conservare , profectò id sa-
ficut potuisset , ita & fecisset , Christus
salvatorem neq; promisisset neq; exhibi-
set . Sed quoniam Iesum Christum conti-
vit Dominum , Salvatorem ac mediatorem
nostrum , per quem ad Patrem accedere
bemus , eiq; omnem potestatem in celo
in terra tradidit , in quem post Deum cre-
re , eiq; tutò confidere possumus , inanis
omnis disputatio de eminentia Patris : In
cere enim sola voluntas ejus potest , prae-
certissima regula fiduciæ ac obedientiæ
stræ erga Christum , Dei ordinatio ac
stitutio esse debet . Tuum argumentum
q; valde claudicat , quod in hunc modum
formare oportet : Possimus & tenemus
Deum Patrem invocare : ergò ad Christum
preces nostras dirigere quamvis possumus
tamen non tenemur . Manifesta fallacia co-
sequentis , quām ab instanti , simili argumen-
to ostendere possum : Possimus & tenemus
in Deum Patrem credere , ergò Iesu Christu-
quamvis confidere possumus tamen non
nemur . Non est ovum ovo similius quā
hoc argumentum tuo arguento . Verum
itaq; a te in hunc modum scripta : *Quare eti-
met si fiducia in Christum necessaria nobis est , n-
tamen necessarium est , ut ad ipsum preces no-
stras dirigamus , &c.* quicunq; diligenter inspece-

ad iudicare voluerit, videbit ad labefac-
tandam Invocationem Christi spectare;
quicquid enim necessarium non est, id for-
tassis & parum prodesse potest. Verum ne
in te manifesta nimius sim, laboreq; super-
fluuant, malo a rationibus meis quiescere,
teq; ipsum potius contra temet ratiocinan-
tem audire, ut ita facilius absurditatem i-
stam animadvertere possis, erroremq; tu-
um corrigerem velis. Verba hujusmodi in tuo
scripto extant: *Recte igitur existimasti, mihi*
quoq; verisimile videri, eum, qui dominum Iesum
Christum invocare aut non vult, aut non audet, vix
Christiani nomine dignum esse; nisi quod non modò
vix, sed ne vix quidem, & non modò verisimile id
mibi videtur, sed persuasissimum mibi est. Si ita judi-
cas, domine Socine, quod is qui Christum
invocare non vult, nomine Christiani ho-
minis indignus est, quomodo absolutam
necessitatem invocationis Christi negare
audes? Videris profectò pugnanta loqui &
afflere. Nam si necessarium est, ut is, qui
per Christum salvari vult, sit verus Christi-
anus; verus autem Christianus esse non po-
test, quicumq; Christum invocare non vult
nec audet: nonne vides ex hoc tuo connexo
hujusmodi conclusionem necessariò sequi,
quod quicumq; nomen Christi invocare
non vult nec audet, istum ad salutem per
Christum partam non pertinere? Vnde &

hu-

hujusmodi consequens necessariò eme
quòd invocatio nominis Iesu Christi
est necessaria, quàm salutis nostræ certa
suasio, nominisq; Christi vera professio
de igitur quomodo Dominus Faustus
minum Socinum oppugnet, ut ex hoc
tuo conflictu veritas (cui rogo relu
noli) tanto magis elucescat. Posita ha
tiocinazione Domini Fausti contrà Da
num Socinum, ego aliam non dissimile
adijciam: Omnis res per quam gloria C
hristi maximè elucescit & amplificatur, no
nisq; Christiani professio stabilitur ac
firmatur, est sùmè necessaria: Dirigere p
ces nostras ad Dominum Iesum Christum
est res per quam gloria Christi amplifi
tur & clucescit, nominisq; Christiani p
fessio declaratur ac confirmatur: Ergò d
ictio precum nostrarum ad Christum, re
maximè necessaria. Rogo quid in
argumento (quamvis ab homine indo
formato) desideras? Majorem propos
itionem, scio te non vituperaturum. M
norem tu ipse defendis, quando cum
Christum invocare non vult nec audet, i
minis Christiani nomine indignum iudic
sti, ignarumq; dominii, regni ac potesta
Christi declarasti. Si igitur constat,
Invocationem, Christi regnum ac gloria

eius illustrari, cerrissimè invocatio nominis Christi res est necessaria & nō libera tantū.

Quod ad eminentiam paternam attinet, (cuius in hoc scripto mentionem facis) hac nulla ratione per Invocationem Christi nominis minuitur sive obscuratur, sed magis stabilitur illustraturq;: nam quicquid potestatis ac gloriae Christus possidet, id totum a Patre habere, omnib⁹ piis, in regnoq; Christi doctis, certissimum est, atq; omnis gloria Christi, in gloriam Dei Patris redundat. Non est igitur verendum, ne adversarii justam causam calumniandi, gloriae q; Dei detrahendi, ex doctrina necessariæ Invocationis Christi, accipere possint; quibus os obtruendum, non hujusmodi subtilioribus distinctionibus, sed aperto verbo Dei, in quo expressum testimonium extat, de summa Christi exaltatione, quem Pater in solo secum confidere fecit, vicariumq; suum, constituit. Non potest igitur gloria Christi, gloriae Dei, ne quidem in minutissima particula derogare: quin poni sita statuendum est, quod minima gloriae Christi abnegatio, necessariò vergit in Deum ipsum, ut auctor gloriarumq; Christi vindicem.

Stat itaq; firmum argumentum meum, apotestate Christi ad necessariam invocationem nominis ejus ducatum. Tu vero volens hoc elidere, potius cludis exemplo ab.

lis, quos Imperatores in consortium im
xii asciscere soliti erant. Exemplum he
modi nō posse integrē accommodari Ch
risto, tu ipse vidisti : attamen non video, q
ue juvare possit. Illi enim, qui olim ab Im
ператорibus in consortium legebantur, i
n nomine tenus, sed re ipsa honore debito
fiebantur; nec unquam placuisse imper
atoribus illis, si quis neglectis & posthab
eorum consortibus sive collegis, ad Imp
ratores solos recurreret. Quod praecep
filiis Imperatorum spectabatur. exempl
quoq; Iosephi a Pharaone exaltati, hujus
clarissimum exhibet testimonium. Ne
possum itaq; non mirari, cur tam incon
deratē scipisci sit: *Similiter igitur, cum non Ch
ristus tantum a nobis dominus, Rex, Gubernator
noster sit agnoscendus, sed Deus quoq;, et qui
Christus talis est nobis constitutus & declarat
nihil prohibet, quominus non ipsius Christi, sed De
opem atq; auxilium in precibus nostris implorem
&c.* Argumentum hujusmodi est: non sol
Christus est rex & Dominus noster, sed et
iam Deus Pater, multo excellentiore mod
ergo possumus non Christum, sed Deum
plum invocare. Quod verba inferius pos
magis confirmant: *Sed possumus illum etiam non
invocare, id est, possumus non ad ipsum, sed ad Dom
um verba precum obstrarum dirigere, &c.* Si
argumentum tuum conclusiles: Possumus

Ch

Christum non semper nec ubiq*s* invocare,
sed s*æ*p*e*s solum Patrem implorare possum*s*,
recte conclusiles. Verum dum indefinit*e*
verba h*æ*c : *possimus Christum non invoca-*
re, scripseris, videris eos justificare, qui
Christum nunquam invocant, nec invocare
curant sive audent. Si enim possimus non
invocare, ergo qui non invocant, nihil pec-
cant, dignumq*e* reprehensione admittunt. A
simili: possimus feri*a* sext*a* non jejunare, er-
go qui non jejunant, non peccant. Quicumq*e*
caim non faciunt, ad quod nullo jure di-
vino coguntur, nefcio qua ratione istud pro
peccato imputari possit ac debeat. Videris
hujusmodi intempestivis argumentis, non
solum invocationem sed etiam eminenti-
am Christi, et si non tu ipse labefactare, ta-
men adversariis ad labefactandum impru-
dens causam porrigere. Christus ipse
teltatur, sibi a Patre omne judicium
commis*s*um, ut omnes honorificant Fili-
um, quemadmodum Patrem honorificant.
Absq*ue* dubio h*æ*c verba summum honorem
Christo deferunt, in quo & invocationem
nominis ejus, facile quivis non contentio-
sus includi, agnoscere poterit: habent igitur
h*æ*c verba vim expressi mandati invocatio-
nis Christi. Nam quicumq*e* Christum non
invocant, ii nec debito honore (quod tu ipse
fateris) affieunt. Status itaq*e* questionis

nostræ non est, an semper & ubiq; Christi
invocare teneamur: sed an gloria Christi
nostræq; salutis fiducia id exigant requi-
rantq;, ut Christus necessariò invocetur.
Quod necessariò faciendum esse, firmissim-
rationibus comprobatum, meo iudicio, v-
deo, tuq; ipse majori ex parte mihi suffrage-
ri videris, dum omnes istos, quicumq; Christum
nec invocant nec invocare audent
condemnare videris. Stat igitur, in numer-
numq; firmissima perstabit hæc proposi-
tio: Christus ab omnibus iis, qui per Christum
salvari volunt, necessariò invocandus
est. Rogo te itaq; obnoxè, ut post hac tur-
Possimus renuncies, locoq; ejus, Tenemus
reponas ac ascribas.

Hoc insuper loco colophonis addo. Qui-
vis nullum de invocando Christo mandi-
tum in novo Testamento extaret (prout non
pauca, quæ vim expressi mandati retineant,
esse puto) tamen si non absolutâ, consequē-
tis nihilominus necessitate Christum invo-
care tenemur. Nam absq; invocatione no-
minis Iesu Christi, neq; fides vera, fiduciaq;
sincera erga Christum defendi, nominisq; ac
majestatis ejus autoritas conservari potet,
nomenq; Christianū justè ac legitimè usur-
pari. Sed de his in præsenti sufficere arbitror.

Quod ad scrupulū a te injectū, ob distin-
ctionē Adorationis & Invocationis Christi,

attinet, neque adhuc mihi exemptū video. Nō siadēcō rudis, gratiā Dei, ut quid inter voca-
bula adorationis & invocationis intersit,
nesciam: verū ubi de religione nostra er-
ga Iesum Christum agitur, inter hæc duo di-
scernere nec scio nec possum: maximè cùm
nos Christum præsentem præsentia corpo-
rali non habeamus. Quicquid enim gloriæ
honorisve Christo a nobis exhibetur, id po-
tius ad internum cultum referendum duco;
cum et si aliquando externos gestus adhibe-
mus, tamen ii per se parum aut nihil valent:
incitamenta tamen sunt ad attentiorem o-
rationem sive gratiarum actionem, arden-
tioremq; cujus tota energia in interiori a-
nimimotu, seriaq; cordis affectione constat.
Miroritaq; qui fiat, ut tu hymnos, laudes,
gratiarumq; actiones in adoratione inclu-
dens, invocationem sub eodem genere ha-
bete nolis; cùm gratiarum actio et si specie
(ut ita dicam) differat, tamen sub eodem ge-
nere cum invocatione, id est, sub interna a-
doratione, de religione Christiana loquen-
do, comprehendi possit ac debeat.

Quod verò scribis: Talem esse Chri-
stum a Deo factum & nobis constitutum.
taliamq; nos per ipsum beneficia accepisse, ut
etiam eo secluso, quod nobis cum invoca-
tibus opem in necessitatibus nostris ferre
potest, cum tamen prorsus divino honore
afficeremus.

134 Epist: II. Ioannis Niemo:
afficere debeamus, &c. ut verum fati
maluissem a te non fuisse scripta : viden
enim imprudenter (sit dicto venia) scrip
tam si Christus nos in necessitatibus
stris juvare non posset, parum abellet, q
otiosum ac exauthoratum (quod ab
Christum haberemus. Si enim Christus
bis in necessitatibus nostris succurrere
posset, nec Rex, nec caput, nec sponsus,
pastor noster meritò vocari deberet. Qu
enim Rex, qui subditos ad se configit
nec exaudire nec adjuvare potest? Cu
modi caput, quod membra non vivificat
Quomodo sponsus, qui sponsam non nu
nec defendit? Essetne pastor, qui lupos
ovibus non arcet, ne oves tuetur. Ex ad
so, quales subditi, qui in necessitatibus
Regem non invocant? Cujusmodi memb
quia a capite vitam non accipiunt? Fide
ne uxor, quæ mariti sui auxilium in nece
itate non implorat? Suntne propriæ o
quæ sub tutellam pastoris sui non confu
unt? Sed sufficit; tu enim ista omnia opti
nisti, cæterosq; multo me doctius instru
re potes: modo cave, ne præjudicata opin
io noceat, neq; pudeat a minori aliquando
moneri & discere. Ego hoc epiphonem
rem totam concludo; Vincat veritas. Am
Data Lublini, 25 Aprilis, anno 1587.

IOANNES Niemojewius.
Respo

Responsio Fausti Socini.

Proposui tibi, tanquam ex scripto meo contra Volanum desumptam (quod scriptum tibi hanc in parte scripturæ sacræ contrarium visum fuerat) hanc thesim impugnandam: Sacrificium & oblatio Christi expiatoria pro peccatis nostris, quamvis non sine cruce & sanguinis fusione, non tamen revera in ipsa cruce sanguinis fusione, sed mox in celo, Christo illuc ingrezzo, peracta est.

Antequam thesim istam meam impugnes, ait, me in eâ, verba quædam addidisse, quæ in duabus sententiis non extant, quas tibi ex scripto contra Volanum descripsisti, quasq; ibidem recitas; verba opinor illa, quamvis non sine cruce & sanguinis fusione. Putasssem te existimare, aliquid etiam a me additum fuisse in verbo peracta est, quod in illis nudis sententiis non extat, nec ejus sensus planè in eis est expressus; nisi ex verbis, que deinde subjici, constaret te intelligere, id verbum ad sententiam in eo scripto expositam pertinere. Ut autem apertissime constet, me nihil omnino ius, quæ ante a scripsoram, addidisse, immo apertiùs antea locutum fuisse quam postea in verbis, quæ tu addita ex stimasti: describam hic utrumq; locum integrū, ubi illæ due sententiae leguntur. quod & tu sane, nî fallor, facere debueras, cum tibi eas descripsisti. Sic

enim eadem operâ, & melius semper, quid semper intellexisses, & jam ad ea omnia reipsa respondatum a me vidisses, que tanquam evidenter contra thesim meam testimonia attulisti. Immo non solum locos illos integros, ut quidem mibi detur, sed totam bac de re disputationem, quam cum omnino paginis continetur. tibi describerem bueras: sic enim in nova, ne eundem bene cognitâ tentiâ, quam quis impugnare in animo habet, ut qui eam constanter affirmat & docet, possit ab retrahere, facere meo iudicio decet. Sed jam triusq; loci verba, ut in meo scripto leguntur, scribam.

Prior locus sic habet. Dico igitur, non leter falli Volanum, qui cum plerisq; putat tunc Christum se obtulisse Deo, cum sanguinem suum fudit, existimans idem esse Christum se Deo obtulisse per proprium sanguinem, & Christum suum ipius sanguinem Deo obtulisse. quod posterius nunc revera Apostolus dicit, ut paullo post apparet. Itaque ex mente ejusdem Apostoli affirmo, Christum non quidem in crucifixione crucis, ut vulgo loquuntur, se Deo obtulisse, sed in ipso cælo. Loquor autem (nata) unâ cum Apostolo, de vera & perfecta non autem de incohata quadam oblatione. Patet hoc, &c. Ex his quidem verbis apertissimum patet, me multo clarius expressisse in scripto contra Volanum, quam in thesi mea inde petita, me a Chri-

sti obla-

Si oblatione crucem & sanguinem ejus non separare; & sacerdoti, inchoatam quodammodo in cruce fuisse Christi oblationem, non tamen ibidem revera perfectam. Quod etiam in disputatione mea de Iesu Christo Servatore, disertius scripsiteram tum aliis tum his verbis: Sententia mea non sejungit Christi mortem, ab ejusdem pro nobis oblatione: immo affero, eum non obtulisse semulum, nisi per mortem, id est, non nisi morte interveniente; quamvis oblatio non anteperfecta fuerit, quam post resurrectionem & ascensum ipsius in cælum.

*Alter porro locus ita se habet. Nec porro (ait scriptura) ipsam Christi mortem, ejus revera sacrificium esse aut fuisse, sed illi prævisse: quippe quod oblatione sui ipsius in cælo, continetur. Appellatur quidem a Paulo Christi factum illud, quod mortem pro nobis subire voluit, oblatio & victima Deo, in odorem bonæ fragrantiarum: nam facta egregia, quibus patrandis charitas atque beneficentia erga homines exercetur, Deo-
ve obedientia præstatur, hostiæ Deo gratae appellari solent. ut ex his locis apparet Heb.13. 16. 1 Pet.2. 5. Phil. 4. 18. in quorum postremo idem loquendi modus habetur, qui in superiori illo Pauli loco, qui Paulus alibi hortatur, ut nostra corpora hostiam Deo placentem exhibeamus. Verum quod ipsa mors Christi sit ejus sacrificium illud*

expiatorium, de quo hic agimus, id nusquam
scriptum extat. Quamquam ex eo, quod
ne prævia morte sacrificium ipsum per-
non poterat, factum est, ut non modò Chri-
stus pro peccatis nostris, seu propter pecc-
ta nostra mortuus esse dicatur; sed etiam pro
morti seu sanguini Christi, peccatorum
piatio tribuatur, nempe potissimum, ut in
ratione Dei, ipsiusque Christi summa in no-
bis servandis charitas maximopere com-
mendetur. Hactenus verba mea: ex quibus u-
psum jam agnoscere arbitror, me in thesi mea u-
is addidisse, que contra Volanum scripsoram. Nu-
videndum est, quibus testimonio me docere in
eandem meam thesim, spiritus sancti verbis pen-
adversari, & ex diametro cum illis pugnare.

Frimū verba illa Pauli produci, Ephes.
Christus dilexit nos, & tradidit semetipsum
pro nobis oblationem ac victimam Deo,
odorem bonæ fragrantiae. Hunc locum,
ex verbis meis paullo antè recitat is apparet, non
lùm jam antea ipse observaveram, sed etiam uis
contra meam assertionem continere, ostenderem
Et sanè miror, cùm me a mea sententia retrahen-
tans pere coneris, te hunc ipsum locum attulisse
refutatus ius, que jam ego ad eundem respondent
scripsoram, & ibi scripsoram, unde tu sententia
meam excerptas. Quamquam vero, ut aliud po-
tere a respondetam, minime est necesse: tamen
claritas perspicies, ipsa hujus loci verba, contra quod

nonnino credis, sententiæ meæ nihil repugnare, &
 simul agnoscas, me ab ipso meæ sententiæ publican-
 & emitio, hunc locum non sine responsione præteriisse,
 adscribam hic, quæ de eo scripsi in disputatione
 mea de Iesu Christo Servatore. sic autem adver-
 baliter ibi habetur. Neq; verò huic meæ senten-
 tia, de oblatione Christi pro nobis (ut for-
 tasse quispiam existimare posset) obstant ea
 verba Pauli, in principio cap. 5. ad Ephes.
 Ambulate in dilectione, sicut & Christus
 dixit nos, & tradidit semetipsum pro no-
 bis, oblationem ac hostiam Deo in odorem
 suavitatis. Vbi, cùm dilectionis Christi
 mentio fiat, apparet de ipsa crucis morte di-
 ci, vel potius de ipso Christo, quatenus cru-
 cis mortem subiit, quod fuerit oblatio Deo
 gratissima. Primum enim sententia mea, &c.
 Nam hic sequuntur ea verba, que suprà ex eadem
 disputatione retuli. Sed paullo post sic ibidem legi-
 tur. Præterea non dicit Paulus Christum ob-
 tulisse se Deo pro nobis; quamvis id multi
 crediderint, & præsertim qui eum locum
 vertendo, ejus verbis præpositionem in ad-
 diderūt (*Beza si fuerat in prima sue translationis
 editione*) hoc pacto: Qui tradidit semeti-
 plum pro nobis in oblationem &c. Siquidem
 verbum Tradidit, quod in Græco est
 παρέδωκεν, nō est conjungendū cum voce
 προσφορὰν, hoc est, oblationem, ut recte &

Tigurini & Castellio animadverterunt, distinctionem inter ipsa adhibuerunt. autem omnino suadet, cum ipsum verbi παραδιδόντος, (cujus in victimis offerent nullum fortasse usum invenies) tum Apostoli mens, qui maximam Christi dilectionem exprimere voluit, & aperte dicere; Christum seipsum pro nobis in mortem tradisse. In mortem autem tradere, simpliciter verbo Tradidit expressit, ut hac ipsa de loquens Christus fecit. Nam hoc eodem cap. v. 25. inquit. Viri diligite uxores vestras,icut & Christus dilexit Ecclesiam, & tradidit semetipsum pro ea. Et ad Gal. 2. 20. In filii Dei qui dilexit me, & tradidit semetipsum pro me. Et de Deo, qui ita nos dilexit, ut cum morti tradiderit, ad Rom. cap.

32. Qui proprio filio non pepercit, sed per nobis omnibus tradidit illum. Atque eodem sensu usurpavit quoque verbum Dare Christus ipse, seu potius, ut quibusdam placet Evangelista Iohannes in his verbis: Sic enim Deus dilexit mundum, ut filium suum unigenitum daret, ca. 3. 16. Quod & ipse Paulus fecit ad Gal. 1. 4. & Tit. 2. 14. Id vero non ita expressisset, si dixisset, Christum obtulisse se Deo pro nobis. Neque enim hoc, ut illud mortem oculos ponit, cum possit quis se offerre Deo nec tamen mori. Nam idem Apostolus, in-

principio cap. 12. ad Rom. scribit, ut præbeat corpora sua hostiam viventem, sanctam, Deo placentem. Sensus igitur hujus loci est, Christum ita nos dilexisse, ut scipsum pro nobis in mortem tradiderit. Deinde ut Ephesii ad singulare hoc Christi facinus imitandum magis accedantur, per appositionem subjungitur, hanc ipsius Christi eximiam charitatem, hoc ipsius egregium opus, filie Deo oblationem & hostiam gratissimam. Itaq; non de ejus corporis oblatione, sed de oblatione præstantissimi facti agitur. Nam ipsum factum hostiam appellari posse, patet ex eo, quod scriptum est ad Hebr. 13. 16. Beneficiæ autem & communionis nolite oblivisci, talibus enim hostiis promeretur Deus. Quin similem prorsus loquendi modum, cum eadem appositionis usitatissimâ figurâ, habes ad finem epist. ad Philipp. ubi scriptum est: Habeo autem omnia & abundo: repletus sum acceptis ab Epaphroditô, quæ misericordia, odorem suavitatis, hostiam gratam, placentem Deo. Ex quo loco etiam apparet, ea verba, de quibus suprà egimus, *In odorem suavitatis*, quibus LXX. Interpretes reddiderunt id, quod in Hebreo est, *In odorem quietis*, nullam expiationem, nedum, ut ibi diximus, iræ placationem significare, & propterea in illis verbis ad Ephes. non agi de hostia aliqua expiatoria. ut

Hic-

Hieronymus quoq; in explanationē huius loci optimè agnoscitur, quamvis ubi Trædit sensum omnino alienatus non fuerit. Nam ibi ita scriptum reliquit; Quod admodum enim ille se tradidit pro nobis & iste, pro quibus potest libenter occubens imitabitur eum, qui oblationem hostiam in odorem suavitatis se Patri dedit, & fiet etiam ipse (nota) oblatione & hostia Dei in odorem suavitatis.

Non opus est, arbitror, me quidquam alterum ostendam Pauli verba, ex vi ipsius Grammatici secundum ipsum litteralem (ut vocant) sensum alia oblatione accipiēda esse, quam de qua me agitur: Tantum, ut melius intelligi possit id, quod supra scriptis verbis meis dicitur de verbi illius in dore suavitatis (nam ad superiora lectorum quodammodo rejicio) sciendum est, me antea in operi monuisse, prædicta sacrae scripture rati vix usurpari in sacrificiis expiatoriis, sed potius ac serè semper in aliis sacrificiis non expiatoriis; ut videre est primis tribus capitibus Leviticiis in quibus de sacrificiū non expiatoriū agitur, & holocausto, quod solum & perse expiatorium numeratur, & manifestè distinguitur apud Mosem ab aliis pro peccato. in sequentibus vero capitibus de variis sacrificiis expiatoriis agitur, semel tantum (nisi fallor) in uno ex illis ea verba leguntur. Capite porro 16. ubi diligentissimè tota ceremonia sacrificii illius anni persarci pro peccatis, explicatur.

īi sacrificio potissimum in epistola. ad Heb. affi-
nitatur Christi sacrificium, nunquam legantur.
Alde, quod verba illa, in sacrificio expiatorio, non de-
ni dicuntur, per quod maximè & revera peccata
expiantur (nam neq; inde odor ullus ad superiora
ferebatur) sed de combustionē adipis & renū:
que tametsi ad absolvendam expiationem, in lega-
bilius illū sacrificiū requiebat, tamen, ut ea quæ
fuerat iam egresso pontifice ex sacrario, nihil sibi re-
būdens in Christi sacrificio expiatorio habet, ubi
imia absoluta sunt, nunquam Christo ipso pontifi-
ce ex sacrario egresso.

Affers deinde, tamquam testimonium thesi ac
sententiae meae manifestè apertissimeq; contrarium,
locum ad Heb. cap. 9. hæc videlicet verba, ut a te
descripta sūt: Nā si sanguis taurorū & hircorū,
& cinis juvēcē aspergens inquinatus sanctifi-
cat ad carnis puritatē: quāto magis sanguis
Christi, qui per spiritū ēternū seipsum incul-
patū obtulit Deo vivo. Primum hic omisi sunt
multa verba inter voces Deo & vivo, fortasse scri-
be errore, quem miror te nō animadvertisse: ea au-
tem sic in Beze translatione, quam sequi videris, le-
guntur: purgabit conscientiā vestrā a mortuis
operib⁹ ad serviendū Deo. Ex quibus verbis ap-
part, hoc loco, si ipsa nuda verba speclēs non agi de
expiatione seu purgatione a reatu peccatorum, de
qua nos agimus, & thesis mea loquitur; sed de pur-
gatione ab ipsis peccatis, id est, de vi quam Christi
sanguis habet efficiendi, ut peccatus relatis, Deo
ser-

serviamus. qua de re disputatum est a me, praesum
 tim cum hunc ipsum locum explicem, indisputatio
 de Christo Servatore, & quomodo hoc verum sit quod
 tribus demonstratum. Igitur quod ad ipsa verba
 zinet (quae sola hic attendi vis, omissa in presentia
 spuratione de sensu verborum) non potest bic illa
 thesi meae esse contrarius, etiam si (quod tamen lo-
 aliter se habet, ut postea ostendam) disertum in
 scriptum est, in ipsa cruce sanguinique fusione,
 saltem in ipso sanguine peractam fuisse Christi
 oblationem. Mea enim thesis disertis verbis, non
 quacumque Christi oblatione, sed, ut dixi, de expi-
 toria pro peccatis nostris oblatione loquitur: de-
 inquam, unde factum sit, ut a reatu & penitentiis
 nostris debitam, liberati simus. non autem unde
 etum sit, ut peccatis relictu, Deo serviamus. Denique
 cum verba divini illius scriptoris a te allata, ad
 periora referantur, ut particula Nam, aperte
 stendit, non erant antecedentia verba in hujus in-
 recitatione omittenda, que in eadē Beza transla-
 ne sic habent: Adveniens autem Christus
 pontifex futorum bonorum, per maiorem
 & perfectius tabernaculum, non manu
 etum, id est, non hujus structurae: ne
 que per sanguinem hircorum & vitulorum
 sed per proprium sanguinem ingressus
 semel in sacrarium, aeternam redemptio-
 nactus. Nam si sanguis &c. Hec autem verba sa-
 docent, quid sit Christi oblatione, que hic comen-
 tatur, eamque non sine ingressu Christi in sacrariu-

loc est, in ipsum cælum, peractam fuisse ostendunt.
 Ut enim iisdem verbis utar, quibus usus sum in di-
 batatione de Christo Servatore: *Hic ratio redditur*
coram quæ prius dicta fuerant. Dicitum autem fue-
 rat, Christum per proprium sanguinē ingressum in
 sancta, aeternam redemptionem invenisse; ergo hic,
ut Christus in cælum, per proprium sanguinem in-
gressus, aeternam redemptionem invenierit, ratio
redditur, & ita nō desola ejus sanguinū fusione, sed
ut ipius quoque in cælum ingressu mentio sit. Qui-
in verbi meis addo, hinc omnino sequi id quod ibi-
tem proximè antè dixeram, ea verba, obtulit se
met ipsū Deo, explanāda esse hoc pacto, seipsum
in cælis Deo pro nobis praesētavit. Alioqui tota
periodus pessimè cohæreret cū verbis proximè ante-
cedentibus, nec illorum, ut tamen necesse est, ratio-
nem redderet. Itaq; tantum abest, ut hic locis sen-
tentiā meā libefacter, ut eam maximè confir-
met, si modò velimus, in eo de expiatoria Christi o-
blatione agi pro peccatis nostris. aliter nihil ad rem
nostram, locus iste, ut iam dictum fuit. Confirmatur
autem hic de oblatione Christi sui ipsius verba fie-
ri, quæ peracta fuerit in cælo, ex illis verbis, per
spiritum aeternum. Nam (& hic similiter iisdem
verbis utar, quibus usus sum in disputatione de
Christo Servatore) per spiritum aeternum se obtu-
isse Christus dicitur, quia jam in aeternum vivit, &
idcirco in aeternum pro nobis in conspectu Dei ap-
parebit; non autem, ut multi simpliciter interpre-
tantur, quia aeterna sit Christi sacrificii expiatio: sic

enim summiset auctor iste id, quod probare
 intenderat. Hic autem spiritu^r opponitur littera
 hoc est Legi, que neque aeterna fuit nec in aeternum
 sacerdotes constituebat. Atq; in hū paucis per
 eadem sententia continetur, que pluribus ad finem
 cap. 7. explicata fuerat, ubi scriptum est: Les
 nim homines constituit sacerdotes infinitatem
 habentes; sermo autem jurisjurando
 quod post legem fuit, filium in aeternum
 perfectum (seu consecratum) Quid ergo
 queso hic locus haberet, unde videri possit, hic ap-
 tissime affirmari id quod ego nego, in sanguine
 delicti Christi fusione, peractam fuisse expiatum
 pro peccatis nostris ejusdem Christi oblationem.
 Numquid, quia hic dicitur, sanguinem Christi,
 se obtulit Deo, purgare conscientiam nostram
 operibus mortuis, idcirco non dicam aperte dicere
 ut quidem tibi videtur. sed conclidi debet, ipso Christi
 sanguine peractam fuisse ejusmodi oblationem.
 Mibi quidem nullo modo videtur, tum quia, ut in
 tra Volanum scripsoram, cum sine Christi sanguine,
 Christi haec oblatio fieri non potuerit, merito sa-
 guini, oblationis ipsius effectus tribui potest; tum re-
 ro quia oblatio ipsa, alia effecta producere potest
 (ut quidem si nud*i* bujus loci verba tantum
 attendamus, omnino producit) prae*ter* hunc quibus
 sanguini tribuitur; & sic, licet quadam in re con-
 ipso conveniat, non tamen ipso revera continetur.
 Immo ipsa verba apertissime potius praeservantur
 ideo Christi sanguinem purgare &c. quod cū uerbo

secuta sit oblatio ejusdem Christi per spiritum eternum, quemadmodum vitulorum est hincorum sanguinem, id est, horum animalium mactationem consequbatur ingressus legalis pontificis in sancta; ad quam rem, ut jam dictum fuit, hic manifestare relatio habetur.

Postremò ad eandem thesis sententiaeq; meæ cum sacris litteris manifestam repugnantiam ostendam, assertur a te locus in fine ejusdem. q. cap. qjst. ad Heb. ut in Bezae translatione legitur, hoc parato: Neque ut saepe offerat semetipsum, sicut Ponifex ingreditur in sacrarium quotannis cum sanguine alieno; alioqui oportuisset eum saepe pastrum fuisse a condito mundo: Sed nunc semel in consumatione seculorum, ad abolendum peccatum per immolationem sui ipsius patefactus est. Et sicut illud statutum est hominibus, ut semel moriantur, postea verò judicium: ita & Christus semel oblatus ut multorum peccata tolleret, altera vice absq; peccato conspicietur iis, qui ipsum expectant ad salutem. Hic locus non modo thesi sententiaeq; meæ non est contrarius, sed eam aperte confirmat, presertim in primis verbis, ex quibus cætera alioquin per se ambigua explananda sunt. Quomodo autem eam confirmet, jam docui in ipso scripto meo contra Volanum, in his verbis: Tertium, quod prædicta verba probant, illud est, quod oblatio illa antiqua, cum qua scriptor ille oblationem Christi confert, nō

ficeret nisi ingrediente pontifice in sancta propterea similiter Christi oblatio facta fuerit, nisi postquam Christus in cælum ipsum ingressus est. id quod etiam sat per te in illis explicatur, cum, ut monum repetendum sit ex præcedentibus post vobum Neq; In ipsum cælum introivit. See in disputatione de Christo Servatore, ex hoc ipso co sententiam meam confirmaveram, his veris Quid quod auctor ipse (epistolæ ad Heb.) quoniam Christi oblationis nomine intelligit adeò dilucidè explicat, ut nulla dubitatio casio relinquatur. Sic enim scribit eodem cap. 9.25. Neque ut sëpe offerat semetipsum quemadmodum pontifex intrat in sacrificium singulos annos in sanguine alieno. Elegitissimè opponit Christi, quam sui ipsius mel oblationem fecit, ingressui pontificis quotannis in sancta cum sanguine alieno. Offerre enim, Ingressui in sancta respondet verba, Neque sëpe, verbis Per singulos annos; Semetipsum, Sanguini alieno, cum dcente quadam antithesi opposita esse apparet. Et mox: Quis igitur in his verbis manifestè non deprehendat, nihil aliud esse obtulisse Christum scipsum Deo (agebatur enim de verbis superioris a te allati loci ejusdem cap.) quam, per proprii sanguinis fusionem sive, ut idem hic scriptor loquitur, per proprium sanguinem, vera sancta, hoc est, cælum

lum ipsum ingressum esse, & ibi pro nobis coram Deo altare? Hacdenus ibi quod pertinet ad prima hujus loci verba. Nam quod attinet ad sequentia, in quibus, ut arbitror, pondus ipsius testimoniī ponis, ea similiter usq; ad ea verba, Et sicut illud, &c. sententiam meam confirmare ibidem ostenduntur. Hic tamen brevitatis cauſā, satis habeo paucū demonstrare, nec ipsa nec reliqua quidquam illi adversari. Nam quid illi adversari possunt verba illa? alioqui oportuisset eum ſæpe paſſum fuille a condito mundo. Num propterea illi adversantur, quod a passione (ut ſic loquar) ad oblationem argumentans scriptor ille divinus, oſtentat idem eſſe paſſionem & oblationem? At qui non ab eodem ad idem, quamvis cum adjunctione aliqua, que illis verbis continetur, a condito mundo, ſed a coniunctis, ſen ab antecedente ad conſequens, argumentum illic ducitur, id est, ex negato neceſſario antecedente conſequens etiam negatur. quod argumentandi genus longè elegantius atque concinnius eſt. Ex eo igitur, quod Christus non ſapè paſſus eſt a condito mundo, colligit scriptor ille eum non neceſſe habuisse, ut ſapè ſemetipſum offerrat, ſeu, non ſapè ſemetipſum obtuliffe. neq; enim oblatio ſine antecedente paſſione eſſe poſteſt. Veluti ſi quis ita loqueretur: Non oportuit Christum ſapiū resurgere, alioquin oportuiffet eum ſapiū mori; nemo eſſet qui hinc concluderet, apud iſum idem eſſe Christi mortem & reſurrectionem, ſed tantummodo, non poſſe reſurrectionem eſſe ubi mors

non est. Verba porrò, quæ sequuntur; sed nunc le-
mel in consumatione seculorum, ad aboien-
dum peccatum per immolationem sui ipsi-
us pates factus est, non video quomodo, ne in spe-
ciem quidem, meæ fententiae adversentur, nisi im-
molationis nomine solam mactationem intelliga-
mus; quasi ex eo quod dicitur Christus per sui ipsius
immolationem apparuisse ad abolendum peccatum,
sequatur (si quidem immolatio solam mactationem
significat) sola mactatione Christi abolitum fuisset
peccatum, & sic sola Christi crucis morte & san-
guinis fusione, oblationem ejus expiatoriam propa-
catus nostris contineri. Atqui immolatio, sive uia
Greco est. θυσία, non solam mactationem, sed eti-
ad præterea significat, id est, quidquid post macta-
tionem ipsam, (ut quidem in omnibus ejusmodi sa-
cificiis usu venit) faciendum restat. etiam si ab
quando verbum θύω per synecdochen, solam ma-
crationem significare inveniatur, etiam ubi nullum
sacrificium est: ut Act. 10. 14. Præterea, quamvis per
Christi mortem abolitum sit peccatum, non tam
idcirco sequitur, vim aliquam propriam in ipsa
morte fuisse, quā id factum fuerit: sed tantum ne
sine Christi morte id fieri potuisse. Quemadmodum
scriptum est, eundem Christum per mortem illam
destruxisse, qui mortis habebat imperium, hoc est,
diabolum; cùm tamen non revera ipsa morte hoc
præstiterit Christus: immò ipsa ejus mors per se con-
trarium effecisset, id est, diabolum in suo mortuim
impeditum.

periorum vehementissimè confirmasset: verum quia non
paterat sine Christi morte, ejusdem resurrectio &
exaltatio existere, quarum vi revera diaboli impe-
rium illud mortuū abolitum est; propterea per mor-
tuum suū id Christus effecisse dicitur. Nec quidquā
tritus aut frequentius his loquendi modis est, sive in
sacris sive in profanis litteris. qua de rerursus ali-
quid postea dicam, ut ostendam, me hic interea ne-
quaquam ab ipsis verbis (quod tu nunc fieri vetas) ad
erum sententiam transire. Que autem hic dixi,
non propter locum a te allatum dixi, cum in eo neu-
traliter dicatur, per Christi mortem abolitum fuisse
peccatum; non modo quia, ut dictum est, aliud im-
molatio seu *θυσία* Christi significat, præter ejus-
dem mactationem, sed etiam quia verba illa, ad a-
bolendum peccatum, non sunt cum illis conju-
genda, per immolationem sui ipsius. (Nam &
sic alii fortasse omnes, ut ego arbitror, præter unum
Seb. Castellionem, existimarunt: in omnibus enim
aliis translationibus, in omnibusq; codicibus Græcis,
quos quidem ego inspexi, distinctio inter utraq; verba
apposita est.) Itaque sicut nemo dixerit, scrip-
tum esse, per Christi nativitatem datum fuisse ab
ipso Christo testimonium veritati, licet ipse dicat,
se ad hoc natum fuisse, ut testimonium daret veri-
tati; sic ex eo, quod scriptum fuerit, Christum per
sui ipsius immolationem apparuisse ad abolendum
peccatum, minimè dicendum est, consequi, scriptum
sum fuisse per Christi mortem abolitum fuisse pec-

catum, licet Christi immolatio aliud nihil est
 quam ipsius mors. Sed idcirco dixi, que dixi quia
 ingenuè & fateor & gloriò, per Christi mortem
 abolitum fuisse peccatum, idq; aut quid simile, omni
 idem plane significat, pluribus in locis sacrarum
 terarum scriptum esse, optimè novi. Ceterum
 sibi velit, Christum per sui immolationem apparatu
 se seu patescere esse, non est hic disserendum.
 Alibi, id est, in disputazione de Christo Servato
 meam sententiam abundè exposui. At verobut
 fortasse, te immolationis nomine totum sacrificium
 totamq; oblationem intelligere, & propterea omni
 nomen istud referatur ad patiendi verbum post
 ante positum, hinc sequi, passionem ipsam totum
 sacrificium totamq; oblationem complecti, seu pa
 ne sacrificium oblationemq; peractam fuisse. Es
 spondeo primum, prorsus negari posse, immolatus
 nomen ad Patiendi verbum relationem habere:
 referendum esse ad verbum Offerendi superius pos
 tum, & verba illa, Alioquin &c. per parenthesis
 legenda esse, ut in ipsa Bezae translatione legimus.
 Deinde etiamsi immolationis nomen ad Patiendi
 verbum referendum esset, & immolatio propter
 sacrificio, totaq; oblatione accipitur: non tam
 continuò sequi, passione ipsa sacrificium oblat
 uemq; contineri, sed tantum sacrificium & obla
 tionem non sine passione fuisse aut peragi potuisse.
 Sed jam de postremis hujus loci verbis agamus. E
 sicut illud &c. Existimas enim (nisi fallor) cum
 hac comparatione, Christi oblatio morti hominii
statut.

statuta respondeat, hic aperte dici, Christi oblationem ipsius mortem fuisse. Verum meo iudicio aliter nesciabit. Nemo enim negare potest, ideo Christi oblationem morti hominibus statutæ recte respondere posse, quod, ut jam saepè dixi & in mea ipsa thesi asserui, inq; scriptus meus dilucide exposui, non sicut Christi oblatione sine ejusdem Christi morte, nec sine ea peragi potuit.

Arbitror jam satis constare posse, plurimum habesse ut sacrae scripturæ loca a te citata, cum mea thesi ex diametro pugnent. Nec sanè id, quod tu ipse ex eis contra me concludis, quidquā thesi meæ adversatur, aut sententia meæ quam ipse refers. Aū enim; Tu Iesum Christum seipsum in cruce Deo obtulisse negas, mortemq; Christi pro vero sacrificio agnoscere non vis: testimonia verò citata, Christum per mortem crucis seipsum obtulisse Deo, appertissimè testantur. Si citata a te testimonia nihil amplius testantur, quām Christum Deo se obtulisse per mortem crucis, quomodo, queso, mea thesi adversari possunt, in qua assero, Christo in cælum ingresso, ejus oblationem demum peractam fuisse? aut potius quomodo eam confirmandi non vim aliquam habent? Scriptum enim est disertè, Christum per proprium sanguinem introisse semel in sancta. Heb.9.12. que sancta ipsum cælum esse, nec te ipsum negare jam pro concessso supra a me sumptum est, & probatur aperte eodem cap. 24. præter alia multa ejusdem rei apud eundem scriptorem evidentissima

argumenta Certè, si Christus per proprium sanguinem ingressus est in cælum, verum erit, Christus per crucis mortem se Deo obtulisse, & simul men non solum verum esse poterit, sed etiam vero simile fiet, Christi oblationem ingressu ipsius in cælum peractam fuisse. præsertim cum, quemadmodum dicitur Christus semel oblatus, sic semel in cælum ingressus fuisse dicatur. Iam quod ipse ait, negare Christum seipsum in cruce Deo obtulisse, nullo Christi mortem pro vero sacrificio agnoscere, nullo modo pugnare potest cum eo, quod Christus seipsum per mortis crucem Deo obtulerit: nisi enim, Christum in cruce cælum ingressum non esset. Christi mortem verum ipsius ingressum in cælum non agnoscit, cum eo pugnare velis, quod Christus per proprium sanguinem, id est, per crucis mortem in cælum ingressus fuerit. Numquam ergo negat Christum per crucis mortem se Deo obtulisse: nequid, cum affirmem ingressu ejusdem Christum in cælum, ipsius oblationem contineri & peractasse, simul contra manifestæ scripture verbaverimus, Christum per proprium sanguinem in cælum ingressum fuisse: vel potius, cum id negare non possem, mihi ipsi manifestè adversatus fuisse, & Christi ingressu in cælum, ejus oblationem continere negavissim. Quanquam in nullo ex testimoniu allatis dicitur (nedum illa, ut ipse ait, id apertissimi testentur) Christum per crucis mortem se Deo obtulisse. quemadmodum ex examinatione measa præallata verborum, unicuique constare potest, & quic-

nulliter, qui considerat eam legat atque perpendat, suile agnoscat ac confitebitur. Quocirca vehementer sum miratus, te ea adeo aperta contra thessem sententiamque meam testimonia esse putasse, ut tibi licuisse credideris a me flagitare, ne ad verborum sententiam in illis diluendis nunc consugerem. Quod tamen non iure te fecisse ipse satis agnoscere videru, cum de verborum sententia disputationem malud tempus differs. nam si illud fieri aliquando posset, cur nunc non fit, cum jam disputatio intermissita est. vel potius cum, ut video, id curas, verba sententiamque meam revocem? Ego san-
tu nullo modo mea dicta revocare possum, ni-
si id facere me debere docear: id autem quo-
modo doceri possum, nisi dicta mea sacris litteris ad-
versari persuadear? hoc vero quomodo persuaderi
possum, nisi de sententia verborum, quae contra me
affertuntur, diligenter agatur? Sed Deo ago gra-
tias, quod non necesse habui meo iure uti, & postu-
lationi tuae satis facere potui, ac testimonia a te al-
lata diluere, ostendendo (quamquam id per se satis
manifestum est) verba ipsorum nihil omnino sona-
re, quod dictis meis adversetur. Quod si de verbo-
rum sententia agendum fuisset, & penitus inqui-
rendum, quaratione expiata fuerint a Christo pec-
cata nostra, apertissimè constitisset Christi oblatio-
nem expiatoriam, non in ipsa cruce, sed in celo per
altans fuisse. quemadmodum in ipso scripto meo,
contra Volvnum ostendi: sed multo clarius atque u-
terius id disputatione de Christo Servatore. Nec
verò

però tuae petitioni non satis feci, cum expensi
 dici potuerit Christi sanguinem seu mortem
 gare seu abolere peccata nostra, sive per Christum
 mortem abolitum fuisse peccatum: neq; hic auctor
 „ ipsi ad sententiam transivi. Vulgatissimum et
 „ est ac frequentissimum, & propterea ipsius rei
 „ consonum, ei rei aliquem effectum tribuere.
 „ qua effectus ille non existit, quamvis resiliat
 „ ipsius causa efficiens non sit, nec proxima infor-
 „ mentalis. Hinc, exempli causa, scriptum legem
 fidem servare; cum tamen non aliter fides servare
 quam quia eam salus consequitur, nec sine fidem ser-
 tam quis adipiscitur, Deo revera interea ut excep-
 ente causa, per Christum ut proximam instru-
 talem, servante, id est, aeternam vitam datur.
 aliam salutem largiente; nullas vires fidei ipsa
 efficiendum revera habente aut conferente. Si
 liter per fidem justificari dicimus; quamvis non
 ter per fidem justificemur, quam quia Deo
 Christum, ipsi Christo fidentes justificat. Quia
 quam, quod attinet ad locutionem istam, per senten-
 tem Christi, & similes, jam, scripture exponunt
 prolati, quam vim ejusmodi verba habeant, cum
 cum thesi sententiaque mea nihil prorsus pagi-
 tem, satis demonstratum est. Possem hic excep-
 compluribus apertissimis ostendere, quam non
 a me petieris, ne de verborum sententia agam,
 am si in testimonio tuis, verba cum sententia
 appertissime pugnantia legerentur; sed hoc
 bore, utpote supervacaneo, supersedere volo.

stantum iudicio meo petere debueras, ne mirarer,
sunt opere sententiam meam vituperares, ab eaq;
ne retrahendum curares, cum ea manifeste, quod
ad verba attinet (si modo id ita se habuisset) cum
unquam locis sacrarum litterarum pugnaret. Sed
necessitatem hoc ipsum jure facere potueras, cum in
scripto meo contra Volanum, a te biⁿ perlecto &
diligenter examinato, ea legantur per quae testimo-
nia a te allata, & si qua sunt similia, aut aperte aut
vincte diluuntur; cumq; ibidem sententia mea non
simpliciter exponatur, sed clare explicetur, & te-
simoniu*r*ationibusq; divinis confirmetur, adeo ut
neq; Volanus meritò mibi insultare, nec quisquam
insirmus offendì possit, aut ullus adversarius hinc
calumniandi meq; condemnandi occasionem arri-
pere. Legantur modo diligenter, que ibi scripsi.
nam ea, nisi fallor, futura sunt semper satis ad me
defendendum, sententiamq; meam si non proban-
dam, saltē probabilem ostendendam unicuiq; non
prositus a veritatis sensu alieno. Dices, me tibi in-
juriam facere, qui scriptum illud meum diligenter
examinaveris, & tamen sententiam meam planè
improbes. At ego manifeste deprehendo ex iis que
ad me scripsisti, te eorum, quae ibi legisti, oblitum
fuisse, & vix quidquam meminisse præter senten-
tiam ipsam meam, eamq; mutilam & imperfectam.

Sed, ut jam disputationem hanc concludam,
quod a me petū & urges, ut aut errasse me agno-
scam & confitear, sententiamq; edidisse scripture
sacrae contrariam, aut ostendam in novo Testamen-
to mot-

eo, mortem Christi oblationem seu sacrificium appellari; hoc, inquam, nulla prorsus ratione potes. Primum, quia siue mecum disputare, sed a sententia mea retrahere velis, tuum est pri sententiae meae falsitatem, non autem meum pre veritatem. praesertim cum jam id feceris scripto meo contra Volinum, quod nuper legisti quo lecto, me redarguere capisti. Deinde, quia etiam scripturæ loci, quos hactenus meæ sententiae posuisti, neque verbis neque sententiâ Christi immixtum sacrificium illud & oblationem ejusdem Christi tantum expiatoriam pro peccatis nostris, & minus ajunt, in ipsa cruce sanguinisve Christi habent expiatoriam ejusmodi oblationem revera peti fuisse. quod tibi probandum est, si velis meam sententiamque meam revocare, aut eam probando suscipere. Postremò, quia talis negans enuntiata nulla ratione probari potest, quantumvis verius nisi omnia verba totius novi Testamenti in multis prodecantur & examinentur. Si petiisses ut probarem in novo Testamento dici, mortem Christi non esse oblationem, &c. tolerabilius sufficeretur tua (quamvis nec ipsa aqua, eique similis quam Papistæ & Lutherani contra nos utuntur, dum peti ut ostendamus locum in sacris litteris, ubi dicitur illud quod in cena Domini datur, non esse corpus Christi. nisi quod tanto minùs aqua haec tua peti foret, quam ista Papistarum & Lutheranum, quod illi clarius in ipsis sacris litteris contraria sententiae habent testimonium: immo ut verius loquar,

dabent apertissimum testimonium affirmans, illud
quod in cena Domini datur, esse illud Christi cor-
pus, quod pro nobis fuit traditum, tu vero nullum lo-
cum habes aperte affirmantem mortem Christi esse
oblationem illam expiatoriam) sed petere, ut ostendam
in novo Testamento Christi mortem non ap-
pellari oblationem, intolerabilis plane petitio est.
Nam si hoc petere in animo habuisti, ut ostendam ex
aliquot novi Testamenti locis, ipsam Christi mor-
tem non esse oblationem illam expiatoriam; quam-
quam, ut dixi, hoc a me jure petere non potes, tan-
ten ex multis, quae in variis scriptis meis, quae o-
mnia legisti, ad id probandum attuli, unum feliciter
quando tu ejus, licet aliquanto obscurius memini-
sti inquiens, me conferre Christi ascensum cum in-
troit veteris pontificis in sancta sanctorum: non
quidem, ut illud hic rursus explicem, jam enim su-
præ ex ipsis scriptis meis verba illud explicantia re-
citavi, sed ut, quae contra videris afferre voluisse,
refellam.

Dico igitur primum non me conferre ingressum
Christi in cælum cum ingressu veteris pontifi-
cis in sancta sanctorum, sed ipsum spiritum san-
ctum id facere, in epistola ad Heb. cum alibi sum
vero maximè cap. 9. Deinde quod ad hanc collatio-
nem seu comparationem ejusq; vim declinandam,
ante nolle negare Christi sacerdotium esse ater-
num (sunt ipsa verba tua) in eloq; sacerdotem pro-
nobis interpellando, vultuq; Dei apparendo agere,
tamen nihilominus (uis) in terra per mortem cru-
cis idem,

et idem Christus seipsum obtulit, morsq; ejus
optimo oblatio vocari, attestante spiritu sancto,
rest. Quod, inquam, sic scribis, hoc nihil pertinet
ad ipsam comparationem. comparatio enim
est, quod quemadmodum vetus Pontifex non fa-
bat oblationem suam, nisi postquam ingressus est
sancta sanctorum; sic Christus suam oblationem
fecit, nisi postquam ingressus est in celum: & pa-
tifex quidem fuso prius secundum sanguine, id
pecudibus mortis; Christus autem fuso prius
sanguine, id est, seipso in crucis mortem tradidit
hunc ad hanc comparandi rationem Christi sacerdotis
aeternitas. ex qua tamen sine dubio colligitur, Christi
oblationem expiatoriam ipsa crucis mortis
contineri, que jam non est amplius; sed Christi
ram Deo in celo apparitione, que perpetuo dura-
& duratura est. Durat quidem ac perpetuo dura-
bit Christi mortis, quicunque ab ipsa manat, q-
datus & efficacia; sed aliud est oblationis efficacia,
liud ipsa oblatio. Nec solam Christi oblationem effi-
ciam, sed ipsammet oblationem perpetuo dura-
necesse est, si Christus revera eternus est sacer-
dotesq; illam unam quam semel fecit, cum unica
perpetuum sit oblatio Christi expiatoria. Scriptor

Nee consulas
hic Bezan:
nā verba A-
postoli cor-
rupit, ad-
dens de suo tem:
verbū Fu-
it, & mutans
Offerat in fiant in terra, sive ii qui eas offerunt, exēplari
Offerer.

umbræ deserviūt cœlestiū. ubi in Vatabli Bibliū
scamnotatum reperies: Id est, qui quidem e-
xemplari & umbræ deserviebant corum
quæ agenda olim erant in cœlis per Chri-
stū. In cœlo enim Deo seipsum offert Chri-
stus. *Vides ut alii ante me, iiq; doctissimi viri a-
goverint, Christum sui ipsius oblationem non in
terra sed in cœlo fecisse. quod & te agniturum spe-
ro, si modò tantum locum ipsum cap. 8. epist. ad
Heb. diligenter inspexeris, omniaq; ejus verbaper-
penderis.* Nihil respondeo ad illud quod ait, spiri-
tum sanctum attestari, Christi mortem, oblationem
jare optimò vocari. suprà enim sati superq; ad hoc
responsum est. Sed illico subjungi: Nam & sub
lege pontifex cum sanguine in sanctuarium
ingrediebatur, qui sanguis mactatorum a-
nimatum erat: ea vero mactatio animan-
tum, oblatio sive sacrificium appellabatur.
*Hæ postrema verba, in quibus tota vñ est, nunquam
cuiquam probabis, nisi locos proferas. quod te facere
posse non arbitror.* Nam certissimum est, sola ma-
ctatione sive apud Hæbreos sive apud Gentes, nul-
lam oblationem peractam fuisse, quod & nomen
ipsum oblationis aperte indicat, cum in ipsa macta-
tione nihil prorsus offerretur. Vnde etiam sit, ut
nisi neganti, Christi oblationem in ipsius morte
peractam fuisse, nullum probandi onus incumbat;
sed contraria incumbat, qui istud affirmant; quippe
qui id affirment, quod aliqui contra omnem usum
atq; rationem, adeoq; ipsum sensum communem
esse

esse videtur. Et hec quidem hacten⁹, quod attinet
Christi oblationē expiatoriā pro peccati⁹ nostrī, u-
tibi rationē reddere, cur ex iis quae a te scripta sum-
me suspicari quidem possim, eam in cruce perabu-
fuisse seu in morte Christi: tametsi autem tu am-
ipsa, de qua thesis mea loquitur, ad appellationem
disputationem transtulisti, tamen arbitror hac ex-
am in parte me objectu tuis satisfecisse.

De effectu mortis Christi, gaudeo remediū
sentire, quam alii quidam sentiant: me autem va-
illum negligere aut non multum curare, vel alio
accipere ac spiritus sanctus dicit, numquam di-
prehendes. Imò si scripta mea paulo diligenter
quam hactenus fecerū, examinare voluerū, in quo-
bus, præsertim verò in distinctione de Christo sa-
vatore, fusissimè hac de re dissero, videbu spēn,
quam procul ab istis vitiis absim, & quam calamit-
entur ii, qui me horum audacter insimulant; qu-
bwcum re sentire, virum tam pium atq; cordatum
indignum planè esset.

Quod ad opera & fidem in justificationem
stra attinet, dico Paulum nullo modo distinguere
opera (que non implenda legis gratiā, nec ut metu-
to illorum ac propria vi justificemur coram Deo, su-
it ipsi Deo ex Christi præscriptione obediamus,
nobis sunt) ab ea fide, quam sive per quam nos justifi-
cari asserit: e jussu modi enim opera non modo a fide
quam justificamur, separari nequeunt ut ipse confu-
ris, sed anima seu forma quedam ac vita ejus si-
sunt: sicut Iacobus nos aperte docet, cum ea, respo-

Bu fidei, spiritui corpori vitam danti confert. quod verissime & maximè propriè illisconvenire, & jam in scriptis meis satis demonstravi, & suo tempore me omnibus verè pù demonstraturum sfero.

Sequitur ut de Christi Invocatione agamus, & ratio a me reddatur, cur non possim tibi acquiescere iterum me monenti ac suadenti, ut sententiam meam mutem, quæ est, Christum a nobis invocari, id est, ad cum preces nostras dirigijure posse, non tamen ad id faciendum nos divino jure cogi; atq; affirmem, omnino necessarium nobis esse preces nostras ad Christum dirigere. Primum igitur, ut me ad hoc faciendum moveas, repetis id quod prius dixeras, si mea sententia vera est, rem adiaphoram seu indifferentem esse Christi invocationem, & propterea nullam fuisse causam tam acriter hac de re cum adversariis contendendi. Ad hoc jam satis responsum est in prioribus meis ad te litteris, in illis verbis: Respondeo, Idecirco tam studiosè urgeo invocationem Christi, ut Adversarius, &c. cuius mea responsonis, miru est te nullam mentionem facere, cum iterum idem mibi objici. Apparet autem te statum questionis & controversie inter nos & adversarios, non recte tenere aut non meminisse; quem ut plane percipias, ac simul videas, mihi istud objectum esse jam diu notissimum & ad diluendum facilissimum, pleniorē m- q; responsonem habeas, adscribam hoc loco, quæ contra Franciscum Davidis hac de re scripsi, quam-

vis a te nuper unà cum aliis hic pertinentibus
 lecta, quando te eorum non meminisse video. su-
 tur verba mea habent cap. 27. partic. 4. Ad id
 rò quod postea addis; Alioqui (*nēpe nisi
 sita invocatio vel præcepta est vel prohibita*) Chri-
 sti invocationem adiaphoram futuram. quae
 etiam concludis de ea disputandum non
 se; Respondeo. Si Adiaphori nominem
 intelligis, quæ nec bona per se nec mali
 consequentiam tuam non esse bonam. si
 enim multa per se bona, quæ tamen pro-
 pta non sunt. Quod si nomine Adiaphorū
 modò intelligis, quod nec prohibitum
 nec præceptum; jam fateor ego, de Chri-
 sti invocando, id est, de precibus nostris a
 psum dirigendis, nullum certum mandamus
 extare, ideoq; nos posse quidem semper
 facere, non tamen teneri; nec propterea
 quitur de Christi invocatione disputandi
 inter nos non esse. Etenim illud, de quo
 ter nos circa Christi invocationem dis-
 putatur, nullo modo nec nobis nec vobis est
 diaphorum. Nos enim contendimus, no-
 nem Christianum esse posse, qui non fa-
 tur, se confidenter in necessitatibus
 Christi opem implorare posse, & conse-
 ter ipsius summam in angelos & in ho-
 nes, & in ipsos dæmonas potestatem, cu-
 plena ac perpetua præsenteq; totius Eccl.
 siæ curâ & gubernatione conjunctam,

agnoscatur & confiteatur, Deumq; per ipsum
in Ecclesia omnia facere & largiri, sibi non
persuadeat. Vos contrà eum qui nunc Chri-
sti opem imploret, idololatram esse affirma-
tis, & divino verbo, atque a deo Dei glorie
summoperè adversari contenditis, si Chri-
stus nunc in cælis manens aliquid efficere
vel largiri ipse possit, aut si Ecclesiam regat
atque gubernet aliter, quam per verbi mi-
sericordium scilicet constitutum; ac proinde in
Deum graviter peccare, qui aliam præterea
hoc tempore potestatem, aut Ecclesiæ cu-
m in Christo agnoscunt & esse contem-
dant. Hactenus ibi verba mea. Controversia igitur
internos & adversarios est, Vtrum Christus ju-
re invocari possit, nec ne: illi negant, nos affirma-
mus. Quid igitur queritur amplius in nostra cum
disputatione, quam ut demonstremus, nos ju-
re posse Christum invocare? ex qua unare demon-
strata, omnia que ad Christi gloriam & majesta-
tem sacris testimoniis comprobata & nobis com-
mendata pertinent, necessario consequuntur &
libata conservantur. At inquires, Non debere ad-
di. Nos tamē Christū invocare, id est ad eum
precações nostras dirigere, divino jure nō
cozi. Cur vero? An quia hoc est falsū? Atqui ego af-
firmo esse verissimum, ut jam satis in ipsis meis ad te-
rioribus litteris ostendi, & in his postea, Deo dan-
te, tuis ad meas rationes responsionibus refutandis,
clarissimum ostendam. An quia hoc quantumcum verum,

in dubium videtur revocare, an Christum invoca
 possit, aut saltem quia sine ullo incommodo retine
 potest? Immo hoc ut verissimum est, sic (qua
 veritatis natura) mirum in modum confirmatur
 in ea sententia, quod Christus iure a nobis invoca
 possit, id est, eam nobis in dubium revocari non
 modo permittit; nec cum propter hoc, tum pro
 distinctionem ac discrimen, quod inter Deum
 Christi invocationem statuendum omnino est, i
 lentiō præteriri aut debet aut potest. quemadmo
 dum in priore velitatione nostra & dixi, & alioquin
 ex parte demonstravi. Quod ut melius intelligatur
 Dico, Adversarios, ut probent Christum invoca
 jure non posse, hoc potissimum argumento utique
 nullum ea de re extet præceptum expressum an
 indubitatum, sine quotam arduam rem in dono
 cultu audere nemo debeat. Ut argumentum
 dissolvamus, aut assumptio aut consequentia vero
 est neganda. Assumptionem nullo modo negari pos
 sumus, quidquid tibi neganda esse videatur. Nam
 si præceptum est datum ut Christum invocemus
 quandocumque ejus rei occasio se se obtulerit, id est
 cere omniho debemus. Omnia enim præcepta affi
 mantia semper obligant, cum se rei præcepta occu
 sto offert. Occasio Christi invocandi est sine dubio
 cum quis in aliqua necessitate est constitutus, quod
 divina ope indigeat, & multò magis, cum quis per
 re ipsa invocare vult. Ergo, si præceptum est
 Christum invocemus, numquam, cum in aliqua ne
 cessitate sumus quae divina ope indigeat, & m

minus cum jam re ipsa invocare volumus, omittere
 possumus quia Christum invocemus. Sed hoc mani-
 festè est falsum. Ergo falsum est, extare præceptum
 de invocando Christo. Igitur non Adversorum
 argumenti assumptio, sed consequentia neganda
 est, & ostendendum, quamvis præceptum datum
 non sit, ut Christum invocemus, invocari tamen a
 nobis jure posse. quemadmodum ego latissime ostend-
 di in disputatione mea cum Francisco Davidu. Ap-
 paret igitur, necesse esse hoc devenire, ut fateam-
 mur, non extare præceptum de invocando Christo;
 & consequenter, nos divino jure non cogi Christum
 invocare. Quod divino jure cogamur invocare, hoc
 Dei est proprium, & ad ipsius Dei prærogativam
 supra Christum maximè pertinet; ut postea clarius
 puebit. Iam quod ait, si Christum divino jure in-
 vocare nō cogimur, relinquendum esse liberum con-
 scientiæ fidelium, ut quilibet (sic enim scribis)
 juxta suggestionem spiritus, vel illâ uteretur
 vel eam negligenter; Dico me nusquam urgere,
 ut quisquam omnino Christum invocet, id est, ad i-
 psum verba preceptionum suarum dirigat; sed hoc,
 ut ex ipsis prioribus meis ad te litteris intelligi po-
 test, prout spiritus unicuique suggesterit, liberum
 relinquere. id quod nihil pugnat cum eo, quod ab
 Adversariis contendo: id enim contendeo, ut ex ani-
 mo agnoscant, se jure posse precies suæ ad Christum
 dirigere, & propterea simul sentiantur, se paratis-
 simos esse ad id faciendum, quandocumque id illis
 spiritus suggesterit. Quomodo vero is, qui ita & sen-

giat & loquatur, dici non quā poterit, non audere
 aut nolle Christum invocare? Hoc ego in aliis
 meis litteris longè a veritate abesse docui. & tam
 tu rursus in hunc hæc cadere posse affirmas, confor-
 dens iterum, quod sæpe in posterioribus hisceis
 litteris facis, Non audere ac nolle invocare Ch-
 ristum, cum Non invocare Christum; cùm tamen
 tri possit, ut quis Christum non invocet, id est, re-
 ad eum preces suas non dirigat, non quia non au-
 datur aut nolit id facere, sed quia id spiritus non su-
 gesserit. Quare cautè omnino interpretandum
 in verbis tuis verbum Neglicheret, si ea admitti-
 bent; ut scilicet significet Non uti, non autem
 spernari, seu mavis Nihil curare. Quinetiam
 eandem causam cautè similiter accipi debet idem
 verbum, etiam si certissimum esse velis, propter ante-
 dentia verba ita interpretandum, ac si scriptum
 te fuisset, Non uteretur. Potest enim adhuc na-
 cipi, ut ad propositum non autem ad eventum re-
 ratur; & breviter possunt verba tua ita accipi, si
 dixisses, ut quilibet juxta suggestionem spi-
 ritus statueret, an illâ velit uti, nec ne. Atque
 ex sententia mea hoc nullo modo consequi potest.
 Nemini enim qui ex animo agnoscat, Christum pe-
 ré invocari posse, sugerere potest spiritus, ut su-
 tuat non invocare Christum. Immo ejusmodi homi
 si sepius suggeret spiritus, ut Christum invocet, si
 ve charitate Ecclesieq; edificatione id requirent
 sine humana imbecillitate ad id impellente (que
 admodum in altero meo ad te scripto jam dicta
 est) sit

est) sive etiam aliis iustis causis & rationibus id
faudentibus, pro loci ac temporis ratione. Hac satu-
rata, quæ preludit cujusdam loco meæ sententiae
iterum objecisti. Nunc de iis videamus, que meæ ad
priores tuas litteras responsioni objicièda censuisti.

Dixeram, videri statuendam differentiam
inter negotium salutis, & negotium religionis. Pe-
twhic, vir humanissime, seu desiderias accuratio-
rem explicationem. Nulla alia accuratiore expli-
catione mihi opus esse videtur, præter eam, quam,
ut primum meum autographum testari potest, ab
initio scripseram; sed postea, cum tecum mihi rem
esse cogitarem, id est, cum viro apprimè erudito ac
perspicaci, consultor tanquam superracaneam delevi.
Est, quod latius patet negotium religionis, quam
negotium salutis; & omnia quidem, que ad salutem
pertinent, ad religionem quoq; pertinent, sed non
contra. Quare quod ait, religionem veram ea omnia
continere, que ad cultum Dei Iesuq; Christi tam
internum quam externum, in verbo Dei præscri-
ptum pertinent, nihil contra differentiam istam fa-
cit. Sed tu ex eo, quod religio omnia continet que
ad salutem spectant, credis fortasse, vicissim salu-
tem nostram ea continere omnia, que ad religio-
nem spectant, & sic, quemadmodum negotium sa-
luti a religionis negotio disjungitur non potest, sic si-
milter religionis negotium a salutis negotio non
posse disjungi, quod perinde est, ac si qui existima-
ret, quia, ubicumque est homo ibi est animal, sic
vicissim ubicumque est animal ibi esse hominem.

quod fallacie genus appellatur fallacia consequen-
tia, in quam (ignosce mihi vir præstantissime) sa-
cidere mihi videris in hisce disputationibus
stru. Scire (exempli gratia) licere homini Christi-
no ex omnibus cibis cum gratiarum actione con-
dere, sine dubio ad religionem pertinet, non per-
net tamen ad salutem, teste Paulo Rom. 14. h-
idem dico de omnibus rebus adiaphoris, que pli-
ma sunt, de quibus scire quid sentiendum sit, ne-
negare potest ad religionem pertinere, quantum
salutem non pertineat. Quot sunt ad religionem
nostram pertinentia, de quibus quotidie disputatu-
que tamen ad salutem non pertinent? Certe pli-
quam multi existimant. Exempla proferrem, si
satis esse arbitror rem indicasse: jam enim ad unum
spondendum est, que contra exemplum ame-
us allatum scripsisti.

Ai igitur, Exemplum a te loco argumen-
tationis positum, videtur fallaciā redi-
lere, quam ego aut nominare nescio, aut
fallaciā divisionis pertinere arbitror. Vi-
e enim ex eo quod assidue non sit, conclud-
re quod necessario facere non teneamus.
Certe si ita argumentatus essem, ut verba tra-
niant, turpis fallacia esset in argumentatione mea
non quidem divisionis, sed manifeste ignoratio-
elenchi. Ab eo enim quod non sit, ad id argumen-
tatus essem, quod facere non teneamus. Ego non
eo quod non sit, sed ab eo quod non fieri jure
test, argumentum duxi. Fallacia porto, quanto

argumentatione mea esse suspicari, non divisionis est, sed A secundum quid, ad simpliciter. Verum longè abest argumentatio mea ab hac fallacia. Ad quod ostendendum, quia hic cardo totius questionis nostræ vertitur, quid veljam dixerim vel dicturus sum (quæso te) diligenter attende. Iam supra dixi id quod verissimum est, & de quo inter omnes Theologos constat, præcepta affirmantia semper obligare, cum rei præceptæ facienda occasio sece offert. Iam vero si necessariò tenemur Christum invocare, certè necesse est etiam ut id nobis præceptum fuerit. Et, si præceptum est, necesse est etiam ut semper Christum invocemus, quandocumque Christi invocandi occasio sece offert. Ergo, si hoc necesse non est, non est etiam de Christo invocando nobis præceptum datum; et, si præceptum non est datum, necessariò Christum invocare non tenemur. Rectè igitur & sine ulla prorsus fallacia conclusi, ex eo, quod non semper Christi invocandi oblatæ occasione Christum invocare tenemur, nos Christum invocare necessariò non teneri. Tu ipse hujus fortasse ratiocinationis vim sentiens, tibi ipsi manifestè contrarius, cùm priùs tacitè concessisses, & postea aperte concesseris (nempe quia nimis evidenter est verum) nos posse Christum non semper nec ubique (sic enim, si ita conclussem, merecetè conclusurum fuisse) invocare, sed sèpè solum patrem implorare; tamen de veris Christianis hæc verba scripsisti. Certè hi omnes ex fiducia concepta aliter facere nec possunt nec debent, quin ad Christum.

sum in necessitatibus suis assiduè (nota) con-
 fugiant, ab eoq; auxilium petant. Ostende-
 tam ego, argumentum tuum a fiducia in Christum
 ad ejusdem invocationem dūctum infirmum esse
 vel ex ea, quod hinc sequeretur, cùm semper atq; u-
 bique Christo confidere debeamus, semper etiam
 atque ubique debere nos preces nostras ad Christum
 dirigere. quod & manifestò falsum est, & tu
 rum non esse consiteris & tamen, cùm illud tuum
 argumentum defendere velles, coactus es contrari-
 um affirmare, & in istam ipsam absurditatem
 quam ego effugi a te non posse prædixeram, mi-
 dere. Rem paulo diligentius, te obsecro, perpende.
 & videbis nullo pacto contendere te posse, Christum
 necessariò nobis invocandum esse, quin etiam con-
 tra manifestam veritatem contendas, nos num-
 quam in precibus nostris omittere posse quin Chi-
 stum invocemus; nisi novum quoddam divini pra-
 ptigenus inducas, ut non semper, oblata rei præ-
 ptæ occasione, sed aliquando, prout nobis videbitur
 quidpiam facere jubeamur; & breviter velut pri-
 ceptum nobis fuisse, non quidem simpliciter a
 Christum invocemus, sed ut cum aliquando invo-
 cemus. quod numquam probare poteris. Nam quid
 quid ad hoc confirmandum attuleris, aut simpli-
 zer, & sic semper in precibus nostris invocandum
 esse Christum, ostendendi vim habebit (id quod si
 nequit) aut nihil ad Christi invocationem præcipi-
 endam pertinebit. Propterea etiamsi verissimum
 esset, nos necesse omnino habere aliquando prece-
 nostras

nostras ad Christum dirigere, non tamen affirmandum simpliciter esset, ut tu facis, Christum necessarium nobis invocandum esse; sed tantum, Christum necessarium aliquando nobis esse invocandum. Per carre cogitatione omnia Dei præcepta affirmantia, nullum invenies, quod, rei præceptæ occasione oblatæ, ullo pacto omitti possit, si, que res illa præcepta sit, rectè intelligatur. Dices fortasse, canam Domini celebrare, divinum præceptum esse (quod ego quoque sentio) & tamen aliquando tantum necesse nos habere eam celebrare. Verum istud præceptum nullam certam rei præceptæ occasionem habet, & istud Aliquando, in hoc præcepto exequendo, non cuilibet rei præceptæ occasione opponitur, sed cuilibet tempori. Quod si tamen ulla certa occasio canæ Domini celebranda dari potest, non dubium est, quin semper ea occasione oblatæ, necesse sit canam Domini celebrare. Puto me satis demonstrasse, in argumentatione mea, quod ad ipsius formam attinet, nullam penitus esse fallaciam, immo ne quod ad materiam quidem; cum, quæ in illa aut assumpsi aut pro concessis posui, verissima esse ostenderim, & partim a te ipso concessa. Videndum nihilominus tamen est de instantia, quam contra argumentum meum affers, & quâ facile illud solvere te posse ait. Ea est ejusmodi; Deus Pater non semper invocatur: immo Stephanus solum Christum invocavit, Paulus quoque non semel id fuisse legitur, ergo invocatio Dei non est necessaria ad salutem. Ad hanc ipsam instantiam

non

non modo pluribus in locis contra Franciscum D...
 vidis disputans aperte respondi, & rem hanc tua
 clarissime exposui: sed in ipso priore ad te scrip-
 meo ea dixi, unde responsio evidenter apparent.
 totius rei explicatio. Sunt enim ibi haec verba mea:
 Ex ista enim subordinatione (Christi ad Do-
 num) hoc inter Dei & Christi invocationem
 discrimen necessariò consequitur, quod si
 licet Deum quidem invocare omnino debe-
 mus, sive ad ipsum Deum sive ad Christum
 verba precum nostrarum dirigendo; qui-
 nem Christum nominatim orat, (*nota*) ipsius
 Deum revera orat, cuius Christus vicarius
 quodammodo est, cinq; ut dixi, subordi-
 natus: Christum vero ob hanc ipsam causam
 semper quidem invocare possumus, id est ad
 ipsum preces nostras dirigere; id enim fa-
 centes nihil a præcepto (*nota*) ac necessitate
 invocandi Dei recedimus. Sed possumus
 etiam illum non invocare, id est possumus
 non ad ipsum, sed ad Deum verba precum
 nostrarum dirigere. Cùm enim Deus Chri-
 sto nequaquam sit subordinatus, qui Deum
 orat, precum verbis non ad Christum sed
 ad ipsum Deum directis, nullo modo Chri-
 stum orasse censendus est. Vides (*nisi vebe-*
menter fallor) instantiam tuam jam antea a me
versam fuisse, ex qua eversione constat aperte,
verissimum esse quod supra scripsi, soli Deo ho-
convenire, ut ipsum necessariò invocare debeamus.

non etiam Iesu Christo; aut certè constat, quod ad ipsam necessitatem invocandi attinet, discrimen omnino inter Dei & Christi invocationem statuendum esse, quod a te nullum statuitur, summa subordinationis Christi ad Deum obscuratione vel potius deletione. Instantiam quam hic affers, de fiducia in Deum & in Christum similiter necessariam, suo loco infra, ad rem non facere, Deo dante, demonstrabo. Nunc, ut pergam ostendere, jure divino (absolutè loquendo, ut in prioribus meis ad te litteris scripsi) nos non cogi, nec semper nec aliquando ad Christum preces dirigere, verba quedam tua, quæ hic sequuntur, examinabo: ex quibus rursus te tibi ipsi in hac Christi invocandi necessitate adversari docebo. & interim sententiam meam confirmare. Sed prius explicandum mihi est, quid verbis illis absolutè loquendo, mihi velim. Dico igitur, non esse absolutè necesse, ut quis ad Christum ne semel quidem preces suas dirigat, id est, fieri posse, ut qui preces suas numquam ad ipsum Christum direxerit, & tamen nec ideo peccaverit, & nihilominus salutem per eundem Christum consequatur; quippe cui nunquam contigerit ullam ex illis causis habere, quas supra attigi, omnino preces suas ad Christum dirigendi. Alioqui si ullam ex illis causis habuerit, nec tamen preces suas ad Christum direxerit, & orate peccatum commissum dicendus erit, & necesse habebit ut illud sibi dimittatur, si salutem per Christum sit consecuturus. Itaque licet non absolutè, tamen per accidens (ut loquuntur) ad ipsum

*ipsum Christum preces nostras dirigere aliquando
necessitate habemus. Quod necessitatis genus non modo
in hac re tam gravi tantiq[ue] momenti, sed in levi-
bus quoque multi per se adiaphoris rebus certe
multa enim s[ecundu]m s[ecundu]m charitate, Ecclesiæq[ue]
edificatione
aliuv[em] justis causis cogentibus, facere necessi-
bemus, quæ alioquin prorsus omittere possumus, id
nisi ea fecerimus, graviter peccamus. Exem-
quippe quæ omnibus, & tibi præsertim suorum
nihil opus est producere. Iam enim ad tua ratione
xaminanda accedendum est.*

*Itaque sic scribis, de tempore & loco
est præscribendum, nempe invocandi Christi.
Sed si de tempore non est præscribendum, Ergo
de ipsa quidem invocatione præscribendum est. Si
enim omnino suum tempus habet, id est, cum
necessitate quis est constitutus, & multo mag-
cum invocare vult. Sed, addis, spiritus sugges-
tus ego prior dixeram, & hic repetii, atque iterum
repeto, spiritus suggestioni relinquendum esse,
hac in parte precatio[n]es nostras moderetur; sed
propterea esse, nos jam penitus esse persuasi, au-
bus jure optimo Christi opem, in precatio[n]ib[us] n[ost]ris
stris implorari nominatim posse, idq[ue] semper cu-
biq[ue]. Ita fiet, ut spiritu suggestente, id etiam facio
non dubitemus. Subjicis autem postea: fiduci
quam erga Christum unus altero majorem
habet, singulos fidelium instruet. Fiducia
Christum non instruit quemquam ex Christi fi-
libus, ut omnino ad ipsum Christum preces suar*

rigat, sed unumquemq; monet, cum Christus pre-
ces nostras intelligat, posse ad ipsum preces nostras
dirigi. Alioqui, cum Christi fideles nunquam fi-
ducia in Christum destituantur, ad ipsum semper
in necessitatibus suis preces dirigere instruuntur,
quod falsum esse, ostensum est. Ceterum, quod ad
hoc pertinet, in quo Christi fideles de Christi invo-
catione monentur, seu instruuntur, par est in omni-
bus prorsus in Christum fiducia; licet alsoqui alius
alio maiorem habeat. Nam si quis propter fiducie
in Christum paucitatem vel minimum quidem du-
bitet, an Christum semper & ubique invocare jure
possit, si Christi fidelis revera non est. Pergi au-
tem, & aii, Ego libenter ad gloriā Christi fate-
or, me numquam in privatis meis gemitib⁹
sive precibus, quoties Deum patrem invo-
co, eisque auxilium imploro, Christum o-
mittere. novi enim, certissimeq; confido,
me nisi per ipsum non posse ad Patrem tutò
ac confidenter accedere. Si cum aii, te nun-
quam Christum omittere, intelligis, te semper ad
Christum quoque preces tuas dirigere, id quidem
facis, quod facere jure potes. Sed ratio, quam affers,
ostendit, te existimare hoc facere ubi necesse esse.
Quomodo igitur alibi, veritate cogente, fateris,
posse nos sepe solum Deum patrem invocare? Num-
quid alia hac in re est conditio tua, quam nostrūm
omnium? Vides arbitror, te tecum pugnare, id quod
propterea sit, quod, quae aduersus ad probandam Chri-
sti invocandi necessitatem, quemadmodum etiam
M ipsum

ipsum necessitatis verbum simpliciter prolatum
 stulat, si recte allata sunt, probant, non quidem
 liquando, sed semper in precibus nostris invoca-
 dum esse Christum. Itaque, ut vidimus non obli-
 conclusisti, nos necesse habere nunquam Ch-
 ristianorum invocationem in nostris privatis precatori-
 bus missittere, quamvis postmodum sic scribas, Quod
 publicas preces Ecclesiæ pertinet, ha-
 bitus temporis necessitatisq; ratione moder-
 possunt, cum tamen ratio, quam attulerat ne-
 sitatis invocandi semper Christi in privati-
 bus, si ullam vim habet, eandem prorsus habet
 in publicis. Iam illa verba, pro temporis ne-
 sitatisq; ratione, sati indicant, te ipsum re-
 tem quodammodo sensisse, id est, nullam orationem
 am esse necessitatem invocandi Christi; sed scripturam
 se, ut necessitas aliqua id faciendi emergat. q
 ego quoque non solum fateor, sed memini, u-
 quando ad synodum Chmelnicensem scripsisse, n
 futurum, si hoc tempore propter falsos istos fratres
 qui Christum invocare volant, constitueretur
 publicis precibus non tantum Deus pater, sed Ch-
 ristus quoq; invocaretur. Addidisti etiam alia verba
 quæ necessitati non omittendi Christi invoca-
 nem in precibus nostris antea conclusæ adver-
 tur, nempe illa, nam non queritur an semper
 & ubique necessarium sit preces ad Ch-
 ristum dirigere. Et illico subjungis, sed antea
 necessaria homini Christiano Christum
 vocare ad eumq; preces dirigere. que posse

viora verba, ut supra demonstratum est, cum prioribus modo recitatis pugnant. Si enim necessaria res est homini Christiano preces ad Christum dirigere, necessarium est etiam semper & ubiq; (cum scilicet quis precari vult) ad Christum preces dirigere. Ceterum superiora verba tua, quod nunquam omittas Christum in tuis privatis precibus, quod ad ipsa verba attinet, possunt etiam ita accipi, quasi non omittas Christi meminisse, inq; ejus nomine ad Patrem accedas, agnoscens Christum eum esse, per quem Deus pater omnia Christi ipsius fidelibus largiatur, nec nisi Christi fideles ad Deum accedere posse. & hoc probat ratio tua suprà descripta in recitandis verbis tuis; non autem nos non posse ad Patrem tutò & confidenter precatio[n]es nostras dirigere, nisi simul ad Christum quoque eas dirigamus. sed ad rem locutus non fuisses, si haec tuorum verborum sententia esset. Verba porro, que ibi subjungit, quoniam sic patri omnipotenti placuit, ut Christus sit opitulator ac interpellator noster, per quem cum fiducia ad thronum divinæ gratiæ, ut misericordiam consequamur, confugiamus, quorum sententia & verba simul ipsa, aliqua ex parte, expressa sunt in fine cap. 4. epist. ad Heb. si, ut ego quidem arbitror, ad Christi invocationem in prædicto ad Heb. loco referti possunt, non præceptum, ut in disputatione mea cum Francisco Davidis docuit, sed adhortationem contine[n]ere dicenda sunt, & commonefactionem propter imbecillitatem nostram, que mirificè sublevatur,

eo non frustra invocando, qui compatis potest inmitatibus nostris, ut ibi paulo ante scriptum est. Quod si praeceptum continerent, omnes idem facientur cogerentur, quod tu facis (priorem enim verborum interpretationem omnino retineo) & nequam Deum patrem invocare possent, quin sim preces suas ad Christum dirigerent, ut satius superq; demonstratum est.

Vidimus, te coactum suisce tecum pugnare, aliqua ratione sententiam meam, quam opponeas confirmare: Nunc videamus de reliquis, quibus obiectis. Ait, Hoc tuum posse (semper & alii invocare Christum) necessario oppositum. Hi haud dubie labefactionem invocationis Christi continere videtur. Continetur dubio istud meum Posse, quatenus Necessarium operatur, labefactionem absolutae necessitatis scandi Christi; sed non tamen ipsius Christi mutationis: immo illud ipsum expresse ac disertè annet, quod nostris adversariis, qui Christo invitacionem non concedunt, opponendum est, & nihil minus; apertissimeq; contra ipsos Christi invocationem confirmat. Iam, quod existimare praeteme ita argumentari, Possimus, ergo nullo jure jugimur, plurimum falleris, si ita existimas. Nihil ego hic argumentor, sed tantum sententiam mea profero, cum ajo, Nos posse, non tamen ulli jucogi. Immo ipsa verba, Non tamen, aut similiter aperte docent, me fateri, istud meum posse per non opponi ulli necessitatis; & quamvis hic ita ex-

iat, ut cum necessitate non conjungatur, tamen
duoqui optimè cum necessitate conjungi posse. tan-
tum abest ut ex ipso posse exclusionem necessitatis
concludam. Possem hic pluribus ostendere, quam
urpem lapsum mihi a scripseris, idq; plane inuria,
cum nulla tam fædi mei erroris ne levissima quidem
sufficio esse possit: Sed brevitati aliqua saltem ex
parte consulendum est. Ad instantiam tuam de fi-
dacia in Christum propter jam dicta nihil respon-
endum est. Tantum dico, quod credis, non secus
præceptum esse, ut ad Christum preces nostras di-
rigamus, ac præceptum est, ut illi confidamus, id lon-
gè aliter se habere. nulla enim (quod tu tamen pro-
concesso sumis) Dei ordinatio, aut constitutio extat
de precibus ad Christum dirigendis. Loca, que ego
ipse contra Franciscum Davidis attuli, quemadmo-
dum ibi dixi, videri quidem possunt vim habere ex-
pressi præcepti: sed tamen revera non habere, ex
natura præcepti ac perpetua vi, de qua suprà egi-
mus, quam in precibus ad Christum dirigendu non
exerit compertissimum est, omnino statuere debemus.

Deinde ex eo, quod ipse affirmo, necessarium
esse ad salutem per Christum consequendam agno-
scere ac profiteri, Christum jure ac merito invocari
posse, tamquam a minore, argumentarivs, magis
necessarium esse re ipsa Christum invocare. quod
argumentum perversa planeratione conclusum est,
cum plus sit Re ipsa omni no invocare, quam omni no
agnoscere, se jure ac merito posse invocare. Quale
nam (rogo te) est istud argumentum? Hoc jure ac

merito fieri posse agnoscendum est: Ergo multò aliquantò magis fieri debet. Exemplum affer non longè petitum sapientius mibi variaratione us pandum. Agnoscendum est, nos semper & ubique posse jure ac merito ad Christum preces dirigere. Ergo multò vel aliquantò magis debemus semper ubique preces ad Christum dirigere. Tanta est de que istius tui argumenti inutilitas, ut in ipsa ratione concludenda alios (quos vocant) tu nos pro iis, quos ante a posueras, substituere vult fueris, primum in illis verbis, quomodo is, qui sciens Christum esse invocandum, &c. dicere est enim, Christum esse invocandum: aliud est Christum jure ac merito invocari posse. Hoc per statem tantum; illud necessitatem quoque significat. Itaque medium tui argumenti terminum, quo tota vis est, mutasti. Deinde cum idem argumentum alia quadam forma repetis, in ipsa conclusione illi verba ponis, quomodo rei ipsius negligens sive contemptus &c. Atqui aliud est Negligere sive contemnere invocare Christum: aliud non invocare, quemadmodum supra ostendisti aliud esse Nolle & non audere invocare Christum: aliud Non invocare quod quo sensu a me ipsorum catur, longè a contemplationi suspicione invocatum Christi remoto, apertissimum unicuique mea scripta legenti esse potest. Itaque argumentatione tuae alterum ex duobus extremis terminis similiter mutasti. Praeterea in tua argumenti repetitio insignis est cum ambiguitas tum fallacia. cum enim

dicis, Si enim hujusce rei ignoratio, &c. non
apparet, quid Hujusce rei nomine intelligas. Nam
supra commemorasti, & posse jure ac meritò Chri-
stum invocari, & Christum invocandum esse; &
denique proximè omnium, Christi invocationem
ad salutem esse necessariam, quorum primum non
idem est, quod secundum & tertium. Hic igitur
est summa ambiguitas. Sed statuamus te, ut aequum
est, primum intelligere, in conclusione certè sum-
ma est fallacia. Oportet enim, ut ibi nomine Rei
ihsus, iacem intelligas. Verum, qui Christum non
invocat, id est, quem modò contingit reipsa ad Chri-
stum preces non dirigere, nullo pacto contemnit,
Christum jure ac meritò posse invocari; cum ne
contempnere quidem invocare Christum ullaratio-
ne dici possit, ut jam demonstratum est,

Deinceps refutationem meam priorum argu-
mentationum tuarum refellere aggrederis. Et dicas,
me argumenti tui a fiducia in Christum ad ejus-
dem invocationem ducti connexum stringere ac
confirmare, quia videlicet sator, invocationem
sine fiducia esse non posse. Cur vero? An quia, si in-
vocatio sine fiducia esse nequit, viceissim fiducia sine
invocatione esse non potest? Atqui haec est manife-
sta fallacia consequentia, ut prius te monueram.
Neq; enim, si ex duobus hoc sine illo esse non potest,
continuo nec illud sine hoc esse poterit, alioquin in-
finita absurdissima concludi rectè possent. Formes
tibi syllogismum ex hac propositione. Quicunque
quempiam invocat, illi etiam confidit, ad

probandam ex fiducia in Christum ejusdem incarnationem, & videbis te ἀσυλλόγιστον prorsus logosimum formare, id est, ex puris affirmatis secunda figura. Sic enim necessario tibi formanda erit: Quicumque quempiam invocat, illi etiam confidit, Quilibet Christianus verus Christo confidit. Ergo quilibet Christianus verus Christum invoca. Quo argumentandi genere, ut pote vitiosissimum absurdum non concludi potest. Ut si ita argueretur: Quicumque quempiam amat, illum etiam aliquaratione novit, Quilibet eum, quem odiebat, aliqua ratione novit. Ergo quilibet eum, quem odio habet, amat. Quod si, ut ait, fiducia & unitatio adeò conjuncta sunt, ut ratiō procentur, id est ego prorsus nego, jam non ego sum, qui argumenti connexum stringo ac confirmo, sed materialis ipsius (ut loquuntur) necessitas. Sed videamus, quomodo nihilominus, ex meo dicto argumentum nexum stringi ac confirmari, ostendere conetur. Sit igitur scribitur, Si enim in eum, ad quem precedo, credere eiq; confidere debeo, quomodo vicissim cum, cui tutò confido (ut locu[m] Christo tutissime) confidere debemus nunquam in necessitatibus meis invocare audebo aut non curabo? Hic manifeste terminos questionis nostrae mutas. Non enim, ut iam semel monui, queritur a nobis, utrum quis possit non audere, aut etiam non curare invocare Christum; sed utrum possit non invocare. que inter

(præsertim Non audere invocare, & Non invoca-
re) plurimum differunt. Et rectè fortasse concludi-
potest, cum, qui cuiuspiam confidit, illum etiam aude-
re invocare: sed non tamen, illum etiam invocare.
Nihil enim vetat, quo minus quidpiam non faci-
am, non quia non audeam, sed aliquam aliam ob-
causam. Ut nihil dicam, quod fieri potest, ut quem-
piam invocare non audeam, non quia illi non con-
fidam, sed vel quia prohibitus sim id facere; vel quia
quidpiam aliunde, si id fecero, gravioris mali mihi
metuam; vel propter alias causas. Ex quo apparet,
ex natura ipsius fiduciae necessariò reipsa invoca-
tionem vel etiam (ut sic dixerim) invocandi ausum
non consequi ipsam fiduciam. adeò ut, quamvis ve-
rissimum sit, neminem, qui Christo confidat, non
audere illum invocare, tamen hoc non ex ipsa fidu-
cia simpliciter oriatur, sed ex eo, quod in Christo
invocando nullæ alioqui sunt causæ, quæ ab ipso in-
vocando deterrere quemquam possint. At vero, quia
non similiter absunt omnes causæ, quæ efficere pos-
sunt, ut quis reipsa (non quidem quia non audeat
aut etiam non curet; sed quia non contigerit, ut id
spiritus suggesserit) Christum non invocet, nempe
quia adest Deus pater, cui similiter confidit, & ad
quem nominatim preces suas se dirigere jure posse
novit; propterea non similiter in ipso Christo, ex fi-
dicia in eum, ejusdem reipsa invocatio sequitur, ut
sequitur ab ipso invocando non deterreri. Ex his
apparet, quæ postea scribis de uno ex tribus vitiis,
quo laborare necesse sit eum, qui de fide in Iesum

Christum gloriatur, & tamen eum invocare negligat, aut ad rem non facere, si verbum Negligere quidem apparet, apud te contemnere & aspernari significat, aut non recte conclusa esse, cum baculum vera esse possint, quempiam Christo ex animo confidere, ita existimatorem, & se illius auxilio digere, & illum sibi eum invocanti opitulari posse. & tamen istum re ipsa Christum non invocare, est, ad ipsum preces suas non dirigere, nimis quia noverit, ipsius Christi auxilium se impetrare posse, non minùs si ad Deum prectiones suas dngat, quam si ad ipsum Christum. In verbis quibus inde addis, incidis in tibi a me quodammodo padicillam & supra commemoratam absurditatentiam, in quam te vi iustius tui argumenti a necessaria fiducia ad necessariam invocationem duxi. Necessario impulit, & Christianos aliter sacerdos posse nec debere affirmas, quin ad Christum in necessitatibus suis assidue configuant, ab eoq; auxiliis impetrant. Quae absurditas pariter consequitur ex eo, quod hic rursus concludis, hoc pacto, Fiducia igitur vera necessario producit invocationem non minùs, quam invocatio sine vera fiduciam requirat. Nam si hoc verum est, sequitur omnino, ut, quoniam assidue Christum confidendum nobis est, assidue etiam illum in necessitatibus nostris invocare debeamus. Accipio autem ista tua verba, de fiducia in Christum, ejusque invocatione, alioqui, si indefinitè, ut sonant, accipio.

ter, multò majora absurdia ex illis necessariò consequentur, ut ex ante disputatis intelligi potest.

Objiciù deinde mihi, quòd ab Adversariis armatur, & non sentiens in eorum castra transveidear; quia excellentiam Dei patri urgeam, ex necessitateq; , quam habemus invocandi Dei, concludam (ut tibi quidem visum est) nos non habere necesse invocare Christum.

Si, quandocumque urgetur excellentia Dei patri, in castra transitur istorum Adversiorum, numquam deberemus illam urgere contra alios Adversarios, qui sunt tamquam alterum extremum, nobis medium, seu medii locum tenentibus? & tamen, nisi illam maximè ac potissimum urgēremus, necesse esset, nos in ipsorum castra transire. Igitur videndum est, an suo loco & tempore Dei patri excellentia, nec ne, urgeatur. Ego quidem, in hac disputatione me eam suo loco & tempore usisse, penitus mihi persuadeo. Tametsi hoc loco, ubi a fiducia in Christum argumentabaris ad ejusdem invocationem, neutriquam eam ursi; quamvis ius, quasi transiens, mentionem fecerim, & merito quidem eam commemoravi, ut postea dicam. Vis mea responsionis, ut verba ipsa sonant, non in eo est, quod necesse habeamus Deum invocare, cuius rei hic nullam mentionem facio, tantum abest, ut ex ista necessitate colligam, nos non necesse habere Christum invocare, sic enim nihil respondissem: sed in eo est, quod, cum non solam Christo, sed etiam Deo confidere debeamus, possimus ad ipsum Deum (solum

(solum videlicet) preces nostras dirigere; & ha-
necesse habemus propter necessariam fiduciam
Christum eas dirigere ad Christum. Quod ut in
festiū constaret, meritò excellentiæ Dei
Christum in ipsa fiducia in eo collocanda me-
nem feci. idq; ita, ut interim ostenderim, fiducia
que in Christo collocatur, in ipso Deo revera-
eari; Ut tantò clarius appareret, nihil obstat,
minus Christo confidamus, & tamen ad Deum
in precatiōes nostras dirigamus. Quare quan-
instantia, non modo tua de necessitate confa-
Deo, que non excludat necessitatem confa-
Christo, nihil ad rem facit. Oportuisset saltem, i-
stantiam afferre alicujus rei, quam Deo soli, &
simil Christo, tribuere possimus, & tamen esse
Christo tribuere teneamur, ejusmodi autem in-
tiā nullam invenire poteris; quippe que si
adversetur, seq; ipsa destruat. Præterea, n-
eandem rationem invocationis, que fiducia, i-
eo patet, quod sèpius est dictum, necesse habet
semper Christo confidere, non autem semper C-
hristum invocare. Quod ut apertius fiat, recitat
ea, que scripsi contra Franciscum Davidi,
mihi tamquam pugnantia inter se obscurissi-
dicta objiciebat, quod dixisse, nos Christum
rare eiq; servire non tantum posse, sed etiam
re: eundem tamen nos invocare quidem posse,
tamen teneri. Eadem enim in tota hac que-
est prorsus ratio fidei seu fiduciae, que adorationis
servitatis, de quibus ibi agitur. Sic igitur u-

eum scripsi cap. 19. partic. pa. Servitutis & adorationis, quæ Christo tribuuntur, alia ratio, quam invocationis est, ita ut Christo servire, eumq; adorare omnino debeamus, invocare vero tantummodo possimus. Servitus enim & adoratio, de quibus hoc loco agitur, affectiones quædam potius, quam actiones, sunt animi & mentis nostræ; eæq; non alicujus temporis aut occasionis, sed perpetuæ & nobis inhærentes: Invocatio verò, cum pro precum directione & opis imploratione ipsa accipitur, ut & nos facimus & usus loquendi requirit, est actio quædam, non nobis perpetuò inhærens, sed quæ a nobis pro tempore & occasione, quantumvis frequenter id fiat, suscipitur. Hinc fit, ut perpetuò uno eodemq; temporis momento & Deo & Christo servire & atrumq; adorare possimus: At Christum invocare non possimus, nisi ad eum nominatim preces nostras dirigamus. Quocirca si Christum invocare omnino deberemus, numquam ad Deum patrem solum nostras preces dirigere possemus. Quod falsum esse, exempla sanctorum virorum, & purioris Christianæ Ecclesiæ antiquissimus usus ostendit. Neque enim ut superiore cap. partic. 6. dictum est, qui Deum patrem invocat, Christum ipsum invocat; quemadmodum qui Christum invocat, ipsum Deum patrem invocat. Et hæc ob

ob causam, quamvis ad Christum, in patris expressa mentione facta, precessit dirigat, præcepto tamen de invocando patre satisfacit. Sic rex præfectos dicit quibus ea peti possint, quæ ab ipso solo alii qui peti possunt. Non tamen, ut omnino præfectis petatur, jubet. Neque enim quisquam jam se adeat, interdicit. Cum tamen ipse rex aditur, nullo modo a præfectis sed ab ipso tantum rege petitur; quamvis cum a præfectis petitur, ab ipso rege, cum auctoritate ac nomine illi omnia faciat petatur. Itaque vides, in distinctione mea nullam esse antilogiam, nullum argumentum; sed eam sensui ipsi communi quodammodo patere. Volui in recitandis his verbis etia Franciscum Davidum ea non omittere, quæ differentia inter Dei & Christi invocationes sunt, quamvis alia idem significantia in priore ad te scripto legantur, quæ etiam in hoc postenam repetita, ut ipse hæc relegens mirerit, quod tamen, his non semel in meis scriptis ledit, quedam mihi objeceris, vel saltem non alia ratione quam feceris. Non est igitur, ut ad propositum pertar, meum argumentum illum tale inservi meo, quale tu formari oportere aii, videlicet hunc modum: Possumus & tenemur Deum patrem invocare: ergo ad Christum pro nostras dirigere, quamvis possumus, tamen non tenemur: sed hæc sententia tantum ex

scripto elici potest: *Quamvis ad Christum preces nostras dirigere possimus (id quod solum, & nihil amplius, concludi potest ex necessaria fiducia nostra in Christo) non tamen hinc sequi, nos necessario ad ipsum Christum preces dirigere debere.* nempe quia ad solum Deum, cui similiter necessariis confidendum nobis est, eum dirigere possumus. Nec putes tamen, etiam si argumentatus ita fuisset, ut tibi videtur (quod sane mihi numquam in mentem venit) argumentum, quod ipse subiicit, hoc pacto, Possumus & tenemur in Deum patrem credere: Ergo Iesu Christo quamvis confidere possumus, tamen non tenemur, ne putes, inquam, hoc argumentum instantiam manifestam futuram fuisse argumentationis meae, atque, ut ait, non tam ovum ovo simile esse, quam hoc argumentum est superiori illi a te mihi tributo. Similitudo enim argumentorum exacta non in concipiendum verborum formantum, sed etiam in materia verbi contenta consistit. Non est autem similis materia fiduciae, & directionis precum; non solum propter ea, que contra Franciscum Davidus scripta recitavi, sed etiam multò magis, quod ad propositum nostrum attinet, propter hæc, Primum (præser-
tim cum de Christo est sermo) nihil est medium inter fiduciam, & diffidentiam. adeò ut, qui Christianus non confidit, ei necessario diffidat; quod si elue planè est. Deinde, si quis Christo non confidit, hunc necesse est etiam ipsi Deo non confidere, spiritus sancto id non obscure attestante pluribus in locis.

Præterea, cui in rebus divinis confidere possumus
hoc ipsum, quod possumus, etiam debemus. Cur ca
possumus cuiquam in rebus divinis confidere, quia
cumq; tandem sit hæc fiducia, nisi quia aut illa
rissima ac certissima nobis Dei novitatem promi
cit, veramq; nobis colendi Dei ab eoq; felicitate
sperandi rationem ac viam docet, aut etiam q
met ex ipsius Dei ordinatione nobis felicitatem
daturus? Verum, qui talis est, ei omnino confi
debemus. alioqui Dei voluntati resisteremus, & ve
ritati divina non assentiremur. Nihil tale in
teria invocationis seu directionis precum, quæ
ad ipsum Christum relate, cernitur. Si quis
ad Christum preces suas non dirigit, non quan
audiat, aut nolit, sed quia ita illi contingit fac
nulla causa existente ex iis, quæ illum monete
sint, ut ad Christum preces suæ dirigat, nihil
leris admittit; si interim ad Deum tamen sus
cepces dirigat. medium enim quiddam inter duci
nem precum suarum ad Christum, & abhorrer
am (ut sic loquar) a dirigendis ad Christum pre
bus suis, est eas dirigere ad ipsum Deum. Iam
ad Christum preces suas non dirigit, non proper
ne ad Deum quidem eas dirigit. Postremo, si
Christum dirigere suas preces quis potest, non
quitur eum etiam omnino debere. Hic enim pa
stas cum necessitate minime convertitur, aut re
procatur. alioqui quemadmodum semper potest,
etiam contra manifestam veritatem semper om
no deberet. Verum, ut superius indicatum est,

hic nihil fueram argumentatus, nedum tale argumentum fecisset, quale tu mihi tribui; sed tantum ad argumentum tuum a fiducia in Christum ducum respondens, ostenderam quomodo ex ista quantum necessaria fiducia, ad eundem Christum necessaria precum directio minimè sequeretur. Quocirca falsa & absurdarum quæ a simili ex isto tamquam meo arguento ducis, id est, quedam Christi gloriam ac maiestatem obscurantia ac minuentia, nihil magis ad verba, quam ad mentem meam pertinent. quæ quam tota in eo sit, ut Christi gloria ac maiestas illustretur atque amplificetur, & Christus ipse novit, nec te ipsum ignorare existimo. Nec sane opus quidquam erat hoc loco ad ostendendum, Dei Patris eminentiam atque erga nos bonitatem gloria Christi nihil officere, ea afferre quæ ipse contra alios afferro. neque enim, ut dictum est ante, ego hic Dei eminentiam seu bonitatem ursi, praesertim ad Christi necessariam invocationem simpliciter labefactandam. qua de re inferius agendum erit. Multo autem minus (si tamen extra propositum hoc in loco nostrum, hac de re agendum videbatur) pro concessissimum quodammodo erat, ex eo quod Christus constitutus sit nobis a Deo dominus, Servator, mediator, cui omnem potestatem in celo & in terra tradiderit, in quem post Deum credere, eiq; tutus confidere possimus, omnino constare, Dei voluntatem esse ut necessario ad Christum preces nostras dirigamus: nihil enim ista omnia ad hanc Dei voluntatem probandam momenti habent, sed tantum

ad probandum, Dei voluntatem esse ut preces nostras ad Christum dirigere possimus: nisi quae verba, quæ Mediatoris vocem explicantia additum nempe hæc, per quem ad Patrem accedere oporteat, beamus, necessitatem istam ex Dei voluntate preces ad Christum dirigendi continere, apertissimè esse credidisti. At qui si verba ista talem necessitatem continerent, omnino etiam continerent necessitatem semper preces nostras ad Christum dirigendis, non aliter enim quam per Christum, ad patrem accedere nos posse certum est. Sed quid sit, per Christum ad patrem accedere, quatenus feliciter facere omnino jubemur ac cogimur, dictum est, præ cum tua verba examinavi, ubi ob hanc ipsam causam te numquam in privatis tuis precibus Deum, Christum omittere dixisti.

Sub iis postea verba hæc mea in priore ad scripto, Quare tametsi fiducia in Christum necessaria nobis est, non tamen necessaria est, ut ad ipsum preces nostras dirigantur spectare ad labefactandam Christi invocationem, id quod primum ex eo concludere videris, quod at concluseris non esse necessarium Christo confidisti (quemadmodum me argumentatum fuisti estimabas) quia possumus & tenemur Deum patrem invocare, concludendum est, nos non teneri ad Christum preces nostras dirigere. Verum ego ingenuitate, me nulla ratione intelligere posse, quoniam ex priore illa tua conclusione hæc posterior sequitur. Quamquam cum jam demonstraverim, te

stra adversum me istam priorem conclusionem ex-
 talisse, nihil est cur hic quidquam respondeam. At
 deinde idem ex eo aperte concludis, quod (an)
 quicquid necessarium non est, id fortassis
 & parum prodesse potest. Sed quid attinebat,
 queso, ut istud mihi objiceres, verba illa mea affer-
 re? An non hoc ipsum expresse continet ipsa senten-
 tia mea contra quam disputas, obq; hoc ipsum tan-
 tum me reprehēdere pridem instituisti? Videris au-
 tem ipse agnoscere, quam sit infirmum objectum
 istud, cūm vocem fortassis apposueris, idq; potius
 ex quorundam aliorum sententia scripsisti, quam
 extra ipsum. Sunt enim quidam inter nostros ho-
 mines, qui nondum percipere queunt, quae sit dif-
 ferentia inter necessarium & utile in religione
 nostra. Quibuscum te non sentire, vel ex eo intelli-
 go, quod ipsam cognitionem, quam nostri homines
 habent de Dei Christiq; natura atque essentia, a
 communis sententia discrepantem, nisi fallor, ad sa-
 lutem consequendam necessariam esse non credis,
 & rectissime quidem iudicio meo: alioqui perirent
 nonnes, qui tali cognitione sunt aut fuerunt, aut
 futuri sunt umquam destituti: ex quo sequeretur,
 ut alia absurdia omittam, multos sanctissimos & vi-
 ros & feminas Christiq; martyres periuisse. Non ne-
 gabui tamen (quod & verissimum est) prædictam
 cognitionem non modo utilem & valde utilem, sed
 longè utilissimam esse ad ipsam salutem adipisci-
 endam. Taceo innumerabilia alia exempla ejusdem
 rei; cūm inter doctissimos multos viros constet, ea,

que ad salutem necessaria sunt, quod ad cognitionem præsertim spectat, paucissima omnino esse. Se fortasse exemplum queris actionis seu facti aliud ius nostri, qualis Christi invocatio est, quod in religione nostra nobis sit valde utile, nec tamen necessarium. Non est necesse tale exemplum inventum. Satis enim est ostendisse ad objectum tuum diuidum, aliquid, immo multa admodum utilia esse in nostra ipsa religione, que tamen non sunt necessaria. Sed accipe nihilominus hoc exemplum. Assidue exercere se in studiis sacrarum litterarum non est ad salutem necessarium, alioqui perenni innumerabiles homines maximè pii, qui hoc faciunt: & tamen admodum utile esse nemone verit. Nec verò hic dixerū, iū esse necessarium id possunt facere. Nemo enim hoc tibi concedet: nulli ad salutem necessarium sit aliud, quam de per Christum confidere: quod et si pregnatum quiddam est, tamen compertissimum rati atque usu est, id in eo quoque inveniri posse, quod assidue in studiis sacrarum litterarum non exeat, etiam si id facere maximè possit. dummodo inaniter & sine fructu aliquo Christiano tempore quod lectioni & examinationi sacrorum scriptorum dare posset, terere audeat. Mitto autem, quod etiam si Christi invocatio parum nobis prodesset, idcirco ea nobis contemnenda foret. nam satius eam aliquo loco & tempore alia digna effecta riturā, qualis est celebratio nominis Christi, & publica contestatio agnitionis imperii, ac perpetua

iusdem Christi in Ecclesia curæ ac gubernationis, atque etiam in tali agnitione, ad Christi gloriam sui ipsius exercitatio quædam ac confirmatio, quod non in publicis modo, sed etiam in privatis prelibus licet habere potest.

Sed jam ad me meis dictis revincendum trans. Vbi in te ego refutando, & ostendendo me mihi ipsi optimè constare, non ero longior, cum jam supra errorem tuum in confundendis istis locutionibus, Non vult nec audet invocare Christū, & Nō invocat Christū, & simul quo sensu ex sententia verbisq; multis meis colligi possit, me neminem condamnare, quamvis reipsa Christum non invocet, id est, ad eum preces suas non dirigat, abundè ostenderim atque explicuerim. Quid enim aliud ex aliis meis dictis contra me concludis, quam, qui cumque nomen Christi invocare non vult nec audet, istum ad salutem per Christum partam non pertinere? Hic autem obiter dicendum mihi est, te, dum ita concludis, Nomen Christi invocare, pro eodem ponere quod est, Christum invocare, quod & si fieri posse videatur, cum, Hebraica locutione, sape idem significet, exempli gratiā, Nomen Dei, quod Deus: tamen, cum hic Invocandi verbum pro eodem accipiatur, quod est preces dirigere, non videtur debere mutari hæc locutio Invocare Christum, in hanc, Invocare nomen Christi. Nam Invocare nomen Christi, cultum ac fidem erga Christum, unde quidem fuit ut quis audeat ad ipsum suas preces dirigere, non tamen ipsum Dirigere ad Christum suas pre-

ees, significat. quod cuilibet constare poterit, sive
lit, ubi locutio ista legitur, loco ipsius substitueris.
Dirigere preces suas ad Christum. Videbit enim
non bene quadrare hoc non dicam ubique, sed,
fallor, usquam. Fateor igitur, ut ad rem redeam,
qui Christum invocare nec vult nec audet,
salutem per Christum partam non pertinere; ne
propterea mihi quidquam adversor, etiam si affi-
mem invocationem Christi, id est, directionem
ipsum precum nostrarum non esse necessariam.
soluta scilicet ulla necessitate, sive semper sive
tiam aliquando. Nam per accidens (ut aium)
cessariam esse & fateor & contra Adversarios
satis contendeo, cum illam semper & ubique juri-
eri posse tantopere urgeo. quidquid enim in religione
nostra iure fieri potest, id etiam necessitate
accidens est obnoxium; cum qua necessitate ap-
petestate, unde ea ortum dicit, in iis qui eam qua-
scunt, nullo modo simul consistere potest. Nolle
audere.

Affers deinceps ad probandam necessitatem
directionis precum nostrarum ad Christum, hoc
argumentum: Omnis res per quam gloria Christi
maxime elucefcit & amplificatur, nomi-
nisq; Christiani professio stabilitur ac con-
firmatur, est summè necessaria: Dirigere pre-
ces nostras ad Dominum Iesum Christum
est res, per quam gloria Christi amplificatur
& elucefcit nominisq; Christiani professio
declaratur ac confirmatur: ergò directio-

precium nostrarum ad Christum res est maxime necessaria.

Si infirmitatem istius argumenti, a te quamvis apprimè docto homine formati, agnoscere ipse vi, substitue in assumptione seu minore propositione pro, Dirigere preces, &c. Dirigere semper & ubique preces, &c. & videbis, eam propositionem non modo tam veram esse, ut antea, sed etiam, ut sic dixerim, veriorem. Ex quo si et iuste ea conclusa est, concludere similiter, & quodammodo verius possis, Dirigere semper & ubique preces nostras ad Christum rem esse maximè necessariam. quod non laborabo amplius, ut falsum esse ostendam, contentus exemplo Apostolorum, & tua ipsiusmet confessione; licet eam non semel convellere, ista tua nova quadam necessitate probanda, ut vidimus, coactus fueris. Non est igitur major argumentum tui propositio simpliciter & absolute vera, non solum in Christi persona, sed ne in Deo quidem ipso. Multa enim in Ecclesia fieri possent, per quae Dei ipsius gloria maxime elucesceret & amplificaretur, & cultus ipsius Dei stabilitur ac confirmaretur, qua tamen non sunt, nempe quod alia siant, quae idem revera præstant atque efficiunt. Quamobrem, cum publica ac constans professio in Ecclesia, quod Christus omnem potestatem in celo & in terra habeat, quod Ecclesiam ipse perpetuo regat atque gubernet, quodq; merito unusquisq; nostrum semper & ubique ejus opem cum vera cordis fiducia implorare, ad eumq; precationes

scriptio mentionem fecerim. Nam, quod hinc han-
meam inter Deum & Christum in invocatione di-
stinctionem, tamquam subtiliorem carpi, eam e-
jusmodi non esse, sed ipsi sensui communis quodam-
modo patere, ostendunt satis, quae supra recitavi illa-
gra Franciscum Davidis a me scripta.

Iam, quod tantum pondus in eo statu quod
Christi gloria Dei gloria nihil deroget, ut propter
hoc sic inferas, Stat itaque firmum argumentum meum, a potestate Christi ad necessariam
invocationem nominis ejus dictum, videre sanè nequeo quo jure id facias. Pro cuius
enim sumo, te hic, quemadmodum supra fecisti
res ipsa postulat, per invocationem nominis Christi
ipsius Christi invocationem, id est, ad cumpren-
directionem intelligere. Nam quid obsecro, adca-
sus id, quod ego contrà affirmo, & exemplo allu-
sto, non posse colligi ex certissima licet potesta-
te necessariam invocationem, defendere tuum ar-
gumentum potest, quod Christi gloria Dei glori-
nihil prorsus deroget? Numquid ego tuum ar-
gumentum ex eo oppugnare ac convellere tento, quo
Christi hæc gloria, quæ ex necessitate illum in-
candi oriretur, derogaret Dei patris gloria? Nib-
minus. Nam quid hoc ad argumentum tuum? Eu-
set hoc, ut tu quidem existimasti, argumentum pri-
mea, vel contra tuam sententiam, non autem re-
sponsio ad argumentum tuum. Ego vero (ut mihi
quidem videtur) diligentissime caveo, ne ejusmi-
grassis errores in disputando committam; quamvis

bunc eandem planè errorem mihi ante quicque a-
scripseris in solutione alterius tui in priore scripto
allati argumenti a fiducia ad invocationem, ut an-
iuvatum est. Numquid fortasse hujus rei, quod hic
Dei gloria derogaretur, in tuo argumento solvendo
ullam mentionem feci? Nullam omnino. Tantum
ut probarem, te consequentis fallaciâ deceptum,
quemadmodum invocatione vera & meritò facta, esse
non potest sine summa aliqua potestate ejus qui in-
vocatur, sic existimasse, summam potestatem invo-
catione carere non posse; quod planè falsum est, eti-
am si, ut tua argumentatio habet, ea summa potes-
tas necessariò agnoscenda esset: ut hoc, inquam,
probarem, satù aperte dixi, hoc verum quidem fu-
turum, si in una tantum persona summa ista pote-
tas agnoscenda esset; sed si in pluribus ea sit agno-
scenda, ex hoc non posse consequi necessariam in-
vocationem, seu precum directionem ad certam u-
nam ex illis. Idq; confirmavi exemplo allato summæ
potestatis mundanæ non in una tantum persona a-
gnoscendæ. ad quod exemplum quid tu respondeas,
postea videbitus. Nam prius denuo hic aperiendum
est, quid te maximè in hunc errorem inducere po-
terit. & porrò, ut ex tua ad meum exemplum
responsione appareat, omnino induxit. Illud autem
est, quod putas eandem esse hic rationem invo-
cationis, quæ adorationis, puta, & servitutis; & sicut
summa eaq; prorsus agnoscenda potestas, cuicunq;
illam habenti, etiam si plures eam habereunt, nec-
essariò adorationem, id est, summam reverentiam,

gere (hæc enim est illi opis imploratio, de qua hic agimus) honorem esse Christo debitum, id est, ejusmodi quod illi exhibere sit necesse. Nonne vides it hoc loco omnino principium petere? Nam si Honor debiti nomine, non quidem necessarium, sed quicunque convenire posse, intelligis, præterquam quod in proprio proposito loqueris, nihilominus etiam principium petis; si modo verbum Afficiebantur, quod in tuis verbis legitur, significat, Affici omnino debebant. Iam enim in ipso exemplo explicando a me negatum est, quemquam coactum fuisse ipsorum tempore implorare: quam tamen opis implorationem non nego illis convenire potuisse, seu, ut clarissimum, illis tribui potuisse: alioqui nihil ad rem facere exemplum videretur, cum ex mea ipsius confessione manifestum sit, Christi opem implorari posse. Quasi si verbum tuum illud Afficiebantur, id modo significat quod sonat, id est, factum ipsum, hoc nihil ad rem, ubi non de eo quod fieret, sed de eo quod jure facere quis cogeretur, queritur. Praeterea, quomodo probas, isti omnem honorem exhibitum fuisse, qui exhiberi meritò poterat? Sed quidquid sit illud certissimum est te nunquam probaturum quemquam coactum fuisse illorum opem implorare presentibus praesertim prioribus Imperatoribus, eandem cum illis adhuc potestatem retinentibus. Opis autem implorationem, in hoc exemplo, ipsam modo & per se intelligo, qualis est privata ac sine supplici libello. Nam in publica seu cum supplici libello, quidam præterea honor continebatur isti in

perit consortibus debitus, quippe qui prioribus Imperatoribus non essent subordinati, sed tantum eorum socii. Propterea non licebat forsitan in tali opere imploratione umquam eos omittere, quamvis absentes & ignaros: cum tamen Christum, omnia & perpetuo licet scientem, etiam in publica invocatione sepe sine dubio omittere liceat. Id quod quisque igitur istis semper re ipsa tribuere cogebatur, erat reverentia, servitus, obedientia, & si qua sunt similia, quae necessariò agnitionem necessariam summae nec subordinatae potestatis comitari debent. Itaque quod ait, nec umquam placuisse impetratoribus illis, si quis neglectis & posthabitis eorum consortibus live collegis, ad imperatores solos recurreret; si de posthabitione & neglectu loqueris, quod attinet ad solum factum, non autem ad consilium omnino ita faciendi, numquam istud verum esse ostendes; nisi propterea id non placitum fuisse Imperatoribus illis dicas, quod noluisserint, se solos necessitatibus & postulatis subjectorum hominum providere coactus, ut antea, esse quamquam hoc verum fuisse forsitan, si multo id facere animadvertisserint, non autem si unum aliquem, aut etiam paucos quosdam) Atqui istud in Deum cadere nequit, nec quidquam ad questionem nostram pertinet. Legitur quidem in Ecclesiastica historia, si recte memini, de quodam Amphilacho, qui consulto Arcadio a Theodosio patre ad imperii consortium nuper electo, honorem quendam non exhibuit aliquando, sed soli patri pariter praesenti exibi-

exhibuit, ut hoc Theodosio miraturo ægredi (ut si-
 etum est) Laturo, Amphilochus occasionem haberet
 ostendendi. Deum similiter ægre ferre; si qui ipso-
 li, Christo filio, cum quo solium ipsum suum con-
 municavit, prætermisso cultum Ævinum præstat.
 & idcirco Theodosium adhortandi ne eos ferrent
 let, qui Christum ipsum non colerent. Verum ba-
 nihil ad invocationem sive opis implorationem; quia
 licet unum Theodosium Amphilochus tunc hon-
 rasset, dummodo alioqui Arcadium honore illi con-
 veniente affecisset, nihil Theodosius vel miratus
 set vel ægre tulisset. Iam Pharaonis & Iosephi
 exemplum quomodo hujus rei clarissimum exhibuit
 testimonium (ut ipse afferit) non video: nihil eni-
 zi apparet, vel inde apparere potest de Pharaone
 ægre serente aut laturo, si quis preces suas non
 Iosephum, sed ad ipsum direxisset: nisi vel in quo
 Pharaon dixit in Iosepho toti Ægypto præficiens
 neminem pedem aut manum moturum in terrae
 Ægypti sine imperio ipsius, huc pertinere. Na-
 si hoc eam vim habere dicas, acsi Pharaon dixisse
 neminem quidquam impetraturum, nisi id petatis
 a Iosepho, ab eoque precibus obtinuisse; hoc singula
 quiddam in eo exemplo erit, quod nec in aliis
 exemplis invenitur, nec propterea, ut idem aut sim-
 le quidpiam a Deo in Christo factum fuerit, quia
 quam suadet. Itaque propter exempli singulari-
 tatem nihil ex eo concludi poterit, nisi cum manife-
 statione principii petitione. Quamquam non crediderim
 ego necesse esse, verba illa Pharaonis ad istum

dam interpretari: immo tantum illū significari, quidquid jussisset Iosephus, unumquemque facere debuisse; quidquid retāsset, a nemine fieri potuisse. ut nihil dicam, quod, quamvis ad concessiones co-
rum quae peterentur, verba ista accommodari aut possent aut etiam deberent, nihil prohibet quomodo Pharaonis mens fuerit, ut nihil, licet a se peti-
tum, cuiquam daretur nisi per manum Iosephi, &
cum jussu interveniente. quod sane ego in Christo
agnosco & sc̄pē in meis scriptis assero, Deum in
Ecclesia nihil largiri nisi per Christum, id est, ipsius
jussu interveniente; quamvis id ab ipso Deo tantum
petitum fuerit. Denique istud Pharaonis, sive al-
terius cuiusvis regis terreni exemplum, qui alicui
curam sui regni demandarit, non est magnopere in
hic parte urgendum; cum fieri possit & quotidie
fiat, ut non tam ad illum honorandum & evehendam,
quam ad se molestia & labore liberandum, ut
supradictum, id fecerit, quod, ut ibi dixi, nullo
pacto in Deum cadere potest.

Ad ea quae statim subjungis, ut resutes argu-
mentum quoddam meum, quod ex meis verbis eli-
ci, nihil est cur respondere debeam, cum ego reve-
ra nihil argumentatus fuerim, ut supra demon-
stravi. Tametsi verissimum est (& hoc pacto alibi
sum argumentatus) si Christus non semper in pre-
cibus nostris invocandus est, nullum igitur de preci-
bus nostris ad illum dirigendis praeceptum extare;
quodsi nullum praeceptum extat, non necessarium
esse ad illum processus dirigere. Nec propterea illos ju-
stifico;

stisico, qui numquam Christum invocant, si de-
sultò & per contemptum invocationis Christi sa-
uent; ac præcipue si non invocant, ubi spiritus pre-
quamvis causam, quæ multæ esse possunt, id ut su-
fuggerit. Itaque nullo pacto eminentiam Chri-
stum labefacto, aut labefactare videri possum; qui
scio in hac parte firmissimam, & inconcussum pa-
petuò fore, dummodo a me urgeatur, probetur, de-
monstretur (quemadmodum semper & ubique su-
optimo jure posse nos in precibus nostris semper
ubique Christi opem implorare, utpote illius, quod
ex patris voluntate omnia in Ecclesia administri-
omniaq; faciendi potestatem habeat, cum exaudi-
tione precum nostrarum, immo cordium ac
inspectione atque exploracione perpetuò conjuncta.

Iam verò quod addis Christum ipsum testam
sibi a Patre omne iudicium commissum, ut non
honorificent filium, quemadmodum Patrem be-
rificant, & ait, Absque dubio hæc verba sum
mum honorem Christo deferunt, in quo
invocationem nominis ejus facilè qui
non contentiosus includi, agnoscere poter-
rit, si, ut appareat, ac quemadmodum soles, per
invocationem nominis Christi, ipsius Christi invoca-
tionem intelligis, hoc est, ad ipsum precum nostri
rum directionem (quamquam non debuisse tota
ambiguitate verborum, etiam tibi fortasse iphi-
cationem errandi præbere) ego planè diversum se-
rio, id est, contentiosum omnino cum futurum, q
verbi istis directionem re ipsa precum nostratum.

Christum contineri velit. Constat enim, verbis istis eum modo honorem contineri, qui necessariò ex eo sequitur, quod Christo a Deo omne iudicium, hoc est, omnis Ecclesie gubernatio commissa fuerit, quam ut supra ostensum est, precum re ipsa directio necessariò non consequitur, licet eam adoratio ac servitus necessariò consequatur, quibus adde & obedientiam, quae tamen servitute continetur. Nam de obedientia præcipue, seu, quod idem est, de fide re ipsa Christi verbis adhibenda eo in loco agi, ostendit ea, quae sequuntur; qui non honorificat Filium non honorificat Patrem, qui misit illum. Amen amen dico vobis, quia qui verbum meum audit, & credit ei qui misit me, habet vitam æternam. *Est igitur verborum Christi, quæ a te sunt allata, ut contra Franciscum David cap. 9. partic. 3. scripsi, hæc sententia, Opponere nos Christo obedire, & ipsum non, fecus ac Deum Patrem revereri; quia omnia gubernat, & sibi non obedientes ac contumaces punire pro arbitrio atque imperio potest. Quamquam vero verba ista Christi, & tonuisse locus directionem re ipsa precum nostrarum non continet, continet tamen necessariam agnitionem ac publicam professionem potestatis dirigendam precum; quippe quæ ex omni Ecclesie gubernatione necessariò consequatur, quemadmodum contra eundem Franciscum scripsi partic. 2. capit. 21. b. verbis, Iste ipse apud Ioh. locus satis appetè docet, Christi invocationem ad Dei*

gloriam pertinere. Suprà enim cap. 9. pa-
tic. 3. de gubernatione seu judicio, quo n
Ecclesia nunc Christus exerceat, istuc agi-
stendimus; propter quod honor illi si-
patri ejus cœlesti tribuendus ab omnibus
Qui honor profecto aliud sit necesse es-
quām ipsum simpliciter judicem seu guber-
natorem esse, cognoscere; neque enim ha-
ratione honor ullus Christo tribuetur, ni-
etiam quæ judicis & gubernatoris sunt, illi
tribuantur. Inter quæ id potissimum nume-
rari debet, ut ejus clementiam & æquitatem
implorari posse agnoscatur, & publicè af-
metur. *Vides*, quām diligens fuerim in elici-
ex hoc loco, quidquid ad Christi invocationem po-
tinens inde elicere potest. Nam, ut necessitas ipsius in-
vocationis recte ac necessariò inde elicatur, impo-
dit ipsa invocationis ratio & natura, quæ nullum in-
do ex subordinata potestate quantumvis magis
necessariò consequitur; nec invocandi legitima se-
*cultati, aliiq. non paucis ad Christi summam glori-
spectantibus, quæ ex ejus potestate necessariò con-
sequitur, est similis. Itaque nō habent a te citata Chri-
sti verba vim expressi mandati invocationis Christi*
*ut existimasti, licet aliarū rerum prædictarū hab-
ant. quemadmodum ego ipse de adoratione seu de-*
no cultu contra Volanū scribens sum fassus; & in di-
scripto ad quendam, in quo scripto eandem disti-
ctionem astuli inter necessitatem adorandi Chri-

Vide infra
De Invoca-
tione Chri-
sti.

enimq; invocandi, que tibi Christi invocationem labefactare videtur. Sed, ut ad te revertar, addi deinceps me ipsum fateri, eos, qui Christum non invocant, eum nec debito honore assicere. Vbi, ut soles, Nō invocat usurpas pro Nō audet nec volunt invocare; vel potius (si hoc recte ex verbo meo & aperte concludendum est) Nō agnoscunt & profitentur se jure posse invocare. Melius fecisses, si ubique dixisses, me videri (tametsi non tantum videor, sed sic est revera) condemnare omnes istos, qui cumq; Christum non invocant nec invocare audent, ut paulo post scribis. nam illa verba, nec invocare audent, aut declarant, quo sensu priora, non invocant, sint a te dicta, aut certe illorum defectum supplant. Sed paulo ante verba ista, hac scripsisti: Status itaque questionis nostrae non est, an semper & ubique Christum invocare teneamur, sed angloria Christi nostræq; salutis fiducia id exigant requirantq;, ut Christus necessariò invocetur. ad que quid mihi meritum respondendum sit, supra abundè expositum est. Hic tamen hoc dicam, statum questionis nostræ esse, ut ex scriptis meis manifestum est, An Christum invocare, id est, ad eum preces nostras dirigere teneamur, seu divino jure cogamur. Ex quo sequitur, si non semper & ubique cogimur, partem negantem nostræ questionis, quam ego defendo, jure optimo a me defendi; primum, quia non possumus dici simpliciter divino jure cogi quidquam facere, si non semper & ubique, datâ videlicet eius rei faciendæ occasio-

catione cogimur; deinde, quia, si non semper & ubique , ne aliquando quidem , necessitate videlicet absolutâ cogimur; ut antè pluribus est demonstratum. Quod tu in questionis nostræ statu exponendo addis , de Christi gloria nostræq; fiducia (ut suumquar) exigentia, id revera non pars ipsius questionis est, sed ad rationes pertinet, quibus tu pro parte affirmante uteris: que cum nullam vim contrastantiam meam habere, ut quidem mibi videtur, satius evidenter docuerim , non video cur debeant mones, meo Possimus renunciare, ejusq; loco Tenemur reponere ac scribere. Tu potius (ceteras reverentias , qua me cum tanto viro agere debet) monendus mibi es, ut tua isti incertæ ac vagæ simul tamen absolute necessitati invocandi Christi renuncies , ejusq; loco certam stabilemq; invocandi Christi, seu ad ipsum preces nostras dirigendi facultatis agnitionem & professionem substitutas; ex qua, certa similiter ac stabilis suo tempore , ex supposito sive ex accidente necessitas consequitur ad Christum preces dirigendi: Aliter & Christi invocationem, quantum in te fuerit, planè incertam reddes, & infirmorum conscientias aut ledes aut torquebus; qui audientes, sibi necessarium esse ad Christum preces dirigere , & tamen non semper & ubique, aut totum hoc tamquam sibi minimè constans, & unâ cum ipso directionem ipsam precum ad Christum contemnent atque aspernabuntur, aut semper dubitandi causam habebunt, ne graviter peccaverint , si quando ad Christum preces dirigere omisi-

rit, multò autem magis, si sèpè id illù contigerit, verentes, ne tunc maximè oportuerit Christum invocare, quippe quòd necessitas illa vaga tunc acciderit id faciendi; cùm nullo pacto sit verisimile, ut id, quod necessarium est ut faciamus, quamvis non semper sed aliquando, tempus sua necessitatis ex sola voluntate nostra habeat, si alioqui per se tempus suum habet. Mitto alia absurdæ & pericula, vel visurandæ subordinationis Dei ad Christum, vel Adversarios qui Christum invocari posse negant, in suo perniciosissimo errore confirmandi, si viderint, necesse esse, ut qui posse ajunt, idq; defendere volunt, necessarium etiam idem esse dicant atque contendant; quando illi vel jam sciunt, vel facillimè intellegere possunt, ex eo ipso quòd omnes fateri coguntur, non semper & ubique preces nostræ ad Christum dirigere nos teneri, nullum hac de re præceptum datum suisse.

Nam quod postremò colophonis loco addū, etiamsi nullum in novo Testamento mandatum extaret de invocando Christo (quamquam non pauca esse putas, quæ vim expressi mandati habeant) tamen (ais) si non necessitate absoluta, consequentis nihilominus necessitate Christum invocare teneremur; velim scias me, cum ullum præceptum de Christi ope, directis ad eum precibus imploranda extare nego, non tantum de expresso verbi præcepto loqui, sed etiam de colligendo per necessarias consequentias ex aliis præceptis, hominæ Christiani necessario officio. Itaque si ea vera

essent, quæ statim subjiciuntur verbis, Nam absque
 invocatione nominis Iesu Christi, neque si
 des vera fiduciaq; sincera erga Christum
 defendi, nominisq; ac majestatis ejus auto-
 ritas conservari potest, nomenq; Christi
 num justè ac legitimè usurpari, si, inquam, ha-
 vera essent (interpretatis videlicet verbis illis, in
 invocatione nominis Iesu Christi, aucti scripti-
 ses, directione precum nostrarum ad Iesum
 Christū) ingenuè saterer, certum de preciis
 Christum nostris dirigendis præceptum extare. Ite-
 ea minùs vera esse, & ad ista omnia optimè atq;
 regre conservanda, satis esse constantem ac publi-
 cam agnitionem & professionem divinae potestati
 Iesu Christi, & consequenter ad eum semper &
 ibi, preces nostras dirigendi legitime facultati
 quibuscum necessariò adoratio, servitus & obedi-
 entia erga eundem Iesum Christum conjunctissi-
 spero ex ante disputatis, omnibus facile constituimus
 nec tibi ipsi fortasse tam vera ista, que affirmasti
 visa fuissent, si pro, Invocatione nominis Iesu Christi,
 Directione precum nostrarum ad Iesum Christum,
 scripsisses. Nam certè sine invocatione nomi-
 nis Iesu Christi, ut hæc locutio ex sacris litteris ac-
 cipienda est, ne Christianismus quidem consisteret
 potest. Iam cum agitur in hac religionis matere
 de necessitate absoluta, quod attinet præsertim
 officium nostrum, id intelligendum est, quod omni-
 no sit necessarium, si Deo obedire velimus &
 esse; quæ necessitas alioqui absoluta vocari nequa-
 per

per se ipsa, cùm conditionem conjunctam perpetuò habeat. Itaque si salvi eße non possumus sine distinctione precum ad Christum, ut quidem non possumus si ea vera sunt quæ tu affirmas, statuendum est, etiam si nullum verbis expressum ea de re præceptum extet, tamen precum nostrarum ad Christum directionem absolutè nobis necessariam esse. id quod ego nullo prorsus pacto aut concedere possum, aut quod affirmetur, laudare.

Restat scrudulus distinctionis inter Christi Invocationem & Adorationem; quem tibi nondum exemptum esse, sanè miror. Primum dicas te optimè sibi, quid intersit inter vocabula Adorationis & invocationis; sed tamen te inter hæc duo, quatenus tunc ad Christum referuntur, distinguere necesse nec posse; cùm, quidquid honoris & gloriae Christi nunc corporali præsentia minime nobis præsenti exhibetur, ad internum cultum potissimum referendum ducas. Hic sanè aliud præfers, ac de te affirmas. Videris enim adhuc omnino ignorare, quid inter duo ista vocabula intersit. Ostendunt enim haec verba satis apertè, tibi non videri interiorem cultum sine invocatione eße posse, cùm tamen manifestum sit, interiorem cultum eße posse sine ulla petitione. Itaque negare videris, necessarium eße in invocatione sit aliqua petitio; quod tamen & nomen ipsum Invocationis necessarium eße ostendit, & inter nos plane constat; cùm jam certissimum sit, nobis idem eße in tota hac disputatione de invocatione Christi, Invocationem & Precum di-

vectionem. Num fortasse negabis interiorem cultum sine ulla petitione esse posse? Atqui ut agnoscas hoc nullo modo negandum esse, id tantum tuus animo reputa, quod Christum interiore cultu afficere semper & ubique, immo inde sinenter, quatenus per humanam fragilitatem licet, debemus; tamen semper & ubique, nedum inde sinenter, sed quid ab eo debemus petere. Quid plura? cum invocatio, ut dixi, idem nobis sit quod Precum dñe & ipse fatearis, nos sepe ad solum Patrem prece dirigere posse, immo, ut ipsa tua verba habent, si fatearis, nos posse Christum non semper nec invocare, numquid non clare perspicu, interiore cultum Christo exhibendum non semper habere possit cum conjunctam invocationem? alioqui eponente affirmare similiter, nos posse non semper nec alioque Christum interiore cultu afficere, quod impia plane esset. Certè, si hoc non sat is est, ut intellectu me jure optimo inter Christi ipsius corpore absentia adorationem & invocationem distinxisse, & ad rationem sine invocatione esse posse constanter affirmasse, vix scio quomodo unquam id tibi persuaderi poterit. Verumtamen ut interim aliquem in hac in re incurie, triq; ipsius decipiendi causa explicantur, atque hac ratione adhuc tentetur, scrupulus iste tibi eximi posse, respondendum a dea que meis dictu objicit.

Objicu igitur primum, quod hymnos, laudes gratiarumq; actiones in adoratione (ut sis) in claudan-

cladum; invocationem tamen sub eodem genere habere nolim.

Hic rursus in consequentis fallaciam incidi. Putas enim, si Invocatio sub adoratione, ut suo genere contineatur, utramque necessario semper simul junctam esse. Atqui aliter res se habet. Si quidem fieri potest, ut nulla sit invocatio sine adoratione, ut species sine suo genere; nec tamen contradic illo pacto concludi aut debeat aut possit, adoratio sine invocatione esse non posse. Immo necesse est, si Adoratio est genus, Invocatio vero ejus species, ut sape adoratio sine invocatione esse possit. Neque vero ego usquam aut tacite aut aperte scripsi, Christi invocationem sine adoratione esse posse. Illi sane exemplis hymnorum, laudum & gratiarum actionum afferendis, nihil aliud ostendere volebam, ut quidem ipsa verba mea clare explicant, quam, dari posse Christi adorationem sine invocatione. Quid igitur hinc contra sententiam meā de distinctione adorations & invocationis colligi posset? Mirum sane hoc & tamquam portentum quoddam esset, si ex demonstratione, quod adoratio sine invocatione esse queat, sive etiam ex hujus rei affirmatione colligi posset, nequaquam adorationem sine invocatione esse posse. nam hæc est breviter aorū ipsa illa mea distinctione. Nonne id quod ex dicto meo colligeretur, cum ipso meo dicto ex diametro (quod aijunt) expresseq; pugnaret? Scio quidem te non ita collegisse: sed tamen verba mea ab omni suspicione, quod distinctioni illi meæ aduersentur,

liberare

*Liberare volui. Non laborabo, ut ostendam ex illis
exemplis meis non recte colligi, invocationem, tam
quam ad suum genus, ad adorationem pertinere.
Satis est enim, hoc ipso concebo quod tu ex ipsis ul-
legisti, aperte ostendisse, id non modo ad distinc-
tionem meam inter adorationem & invocationem
labefactandam non pertinere, sed eam manifeste
confirmare. At deinde mihi objici, quod haec veri-
scripta serim: Talis est Christus a Deo factus nobis
constitutus, taliaque per ipsum beneficia accepimus
ut etiam eo secluso, quod nobis eum invocantibus o-
pem in necessitatibus nostris ferre potest, cum tu
men prorsus divino honore afficere debeamus. Alio
enim, Si Christus nos in necessitatibus no-
stris uvare non posset, parum abesse
quin otiosum ac exautoratum (quod ab
Christum haberemus, &c. Hoc loco videremus
accidentis fallaciam incidere. Ego enim confidem
res in natura sua, ut mihi satis sit, intellectu posse
eas inter se distinguere: tu vero eas consideras pro-
in subiecto (ut loquuntur) ut simul sint necesse ei-
quod, etiam si verissimum esse concedatur; tamen
quod ad illud attinet de quo agitur, ex accidente ei-*

*Quid enim impedit, quominus ea, unde sit ut Chri-
stum adorare & invocare possimus, numquam reip-
divelli possint. & non semper omnia conjuncta
Christo esse, & tamen propter aliqua ex ipsis, en-
merito adoremus, quae ipsa per se, ut eum invocemus,
nullam vim habeat? Summae dignitati summae
neficentiae summus honor debetur, & divina*

**Cic. li. 2. de Inventione Dignitas
(est) alicuius honesta, & cultu & honore & verecundia digna au-
toritas.**

dem divinus. Christus summam eamq; divinam dignitatem habet, summamq;, eamq; divinam beneficentiam in nos exercuit. Ergo vel ob ista sola, et anobis divinus honor & sic adoratio debetur. At qui ista sola non satis sunt, ut cum invocare possimus, nisi etiam nos juvare possit, nostraeq; preces ex audire; ac præterea nisi constet, non fuisse a Deo prohibitum ut ipsum invocemus: quæ quamquam omnia in Christo sunt, & illi tempta cum quodammodo excautoratum redderent; non est tamen, quin ex natura ipsa rerum fieri possit, ut sine his ista sint. Immo, etiam si ne ex natura quidem ipsa rerum hoc fieri posset, tamen satis ad mea verba descendenda esset, quod consideratione distinguuntur possent; & jure affirmari, unus per se adorationem tantum, alteris vero cum ipsis junctis etiam invocationem convenire. Quapropter nihil est opus ut demonstrem, ut quidem in promptu est, haec re ipsa se jungi posse, immo fieri potuisse, si ita Deo visum foret, ut Christus ipse, id est, is qui ab eo Christus factus est, una illa sine alteris habuisset, sive etiam cum illis unius quedam tamen ex alteris, & non omnia. Mitto, quod in ipsis verbis meis (quibus addere potuissim, quod perpe- tuò a Christo divina beneficia accipimus & majora his accepturi sumus, cui rei per se adoratio debetur) non seclusi quod Christus nos juvare possit, sed quod nobis eum in invocantibus subvenire queat. Possunt enim, ut modo attigi, haec separari, id est, fieri potest, ut quis juvare possit & porrò juvet, nec tamen ipsum invocantibus subvenire queat, nempe vel quia

corum

eorum preces non audiat, vel quia prohibitus
ipsum invocantes juvare. Sed jam de his sati-

Quæ hic obiter addis ad confirmandam necessaria-
rem invocandi Christi his verbis; quales subditos
qui in necessitatibus Regem suum noain-
yocant? Et mox, Fidelisne uxor, quæ marit-
sui auxilium in necessitate non implorat?
Suntne propriæ oves, quæ sub tutelam pa-
storis sui non configiunt? Hæc, inquam, omni-
eam vim non habere quam credis, satis superius so-
stensum est, ubi de natura egi potestatis ejusdem in
pluribus, quam una personis residente, quarum eti-
ælla de qua agitur, alteri sit subordinata. Hic tamen
dicam, nec subditos malos, nec uxorem infideliem
nec oves alienas esse, que ad regem, maritum
pastorem suum in suis necessitatibus non configi-
unt, modo ne ad alienum regem, maritum, aut pa-
storem configuant, sed opem ab eo petant, qui non
modo eorum regi, marito ac pastori conjunctissime
sit, sed ipsorum potestatis solus auctor, a quo ipsi per-
petuò pendeant, & ad quem ut bi configiant, non
quam ægræ sint laturi; dummodo id per ipsorum
contemptum, vel quia ipsis isti non fidant, fieri in-
videant nec suspicari possint. Applica nunc tu ip-
hæc omnia nobis, Christo, & Deo, in quibus ea sunt
& in hac disputatione esse statuuntur, quæ vel a me
in tuis similitudinibus addita, fortasse in ipsis rebus
unde similitudines ducuntur inveniri neque pos-
vel a te nullo modo, si non veritatis quandam in-
bram, sed ipsam (ut quidem non dubito) veritatem
quæ

queris, omittenda erant. Vincat igitur, ut tu in ipso
transcripto concludas, veritas. Quod ut in nobis potis-
sum eveniat, id caveamus diligentissime quod tu
memones, ne præjudicatae opiniones nobis noceant,
neve nos pudeat, ut ait, a minore aliquando admoti-
bitur ab eoq; discere. Mibi sane præjudicatam, hisce
in disputationibus nostris, nullam opinionem noce-
at, arguento esse poterit diligentia mea, in omni-
bus & singulis a te contra me allatis, perpendendis
examinandis, excutiendis. quam equidem in te,
propterea quod hoc honore ea digna non censeo, in
meis pensitandis tantum non requiro; sed talem mi-
hi dominus desidero, que & me a labore sepius ea-
randem rerum scribendarum & inculcandarum, te
vero cum ab eodem labore, & molestia non jam lit-
teratum sed voluminum meorum legendorum, in
quibus eadem identidem repetantur, tum maximè
a suspicione, ne præjudicata opinione impeditus,
mea aut vix legere sustinueris aut non intellexeris,
ut perpendere nolueris, prorsus liberare atque im-
mane reddere queat. Cracoviae. Die 20. Maij. 1587.

F A U S T U S S O C I N U S .

Ex Epi-

Ex Epistolis Fausti Socini ad
quendam,

DE ECCLESIA.

PRIMÙM placet mihi mirum in modum,
quòd erraverim ex prioribus tuis litteris
colligens, aliquos esse inter vos, qui catu-
habendos esse iis, qui ex Antichristianis tenebris
emergunt, prorsus negarent; quòdq; nemo inter vos
dubitetur, quin conveniendum vobis sit, ubi & de di-
vinis rebus sermo institutus, Deiq; verbum ex-
minetur atq; explanetur, & Deus precibus ac la-
dationibus communiter colatur. Nam si hoc con-
stanter retinueritis, omnia rectè se habebunt, &
Deus ipseq; Dominus Iesus Christus vobis aderit
quippe in suo nomine congregatus; vosq; indies
majorem veritatis cognitionem, certioremq; vestra
salutis rationem sine dubio perducet. Ad id vere
quod attinet, non esse nempe hoc tempore Ecclesiam
illā Apostolicam & primāvam instaurandam his
speciali aliquo mandato, propterea quia defecit
post ipsos Apostolos plena subsecuta est, adeò ut ipsa
quoq; fundamentum sublatum fuerit: Non satu-
telligo, quid vos Apostolice illius primavæ Ecclesie
nomine intelligatis. Etenim si eam Ecclesiam in-
telligitis, que nullo modo errare possit, idq; ipsam
jure sibi persuadere queat; nulla umquam fuit talis
Ecclesia, etiam si de erroribus loquamur, qui salu-

rem eternam adimere possunt: nisi Ecclesiam, ipsos
tantum Apostolos intelligi velimus, quos sane in iis,
que ab eternam salutem omnino pertinent, errare
non potuisse, & ratio manifesta, & Christi apertissima
verba atq; promissa plane demonstrant. Ceterum Ecclesiam illam universam, cuius ipsi Apostoli
fundatores fuerant, id est, cætus hominum Iesum
Christum profitentium, quoiquod ab ipsis Apostolis
fuerant instituti, errare potuisse atq; seduci, dum
ad huc ipsi Apostoli viverent, illorumq; curam gere-
rent, idq; etiam in iis, quæ ad eternam salutem pe-
tulant; satis ostendunt Pauli Epistola, præsertim ver-
to ea quam ad Galatas scripsit. Quod si non eam
quidem Ecclesiam intelligitur quæ errare nequeat,
sed quæ tamen non erret, scq; minime errare sibi
persuadeat in iis, sine quibus nemini eterna salus
contingere potest, qualis sine dubio Apostolorum
tempore aliqua Ecclesia erat ex cætibus constans,
qui ab ipsis instituti fuerant; non video cur talem
ecclesiam restaurare, etiam sine speciali mandato,
tentare pii homines non possint: immo cur talis ec-
clesia & post Apostolorum tempore dici suisse, &
hodie esse dici merito nequeat. Nam quod affirmati-
tu, post ipsos Apostolos plenam desectionem suisse,
sublatumq; ex eo tempore fundamentum esse, hoc
mibi nullatione probari potest: quemadmodum
in alteris meis litteris ad te scripsi, in quibus ratio-
nem etiam attuli, cur hoc mibi non probaretur,
hanc vim irum: Quod ad Christi aspectabilem ec-
clesiam (de hac enim loquimur) constituendam

nihil aliud requiratur, quam vera cognitio preceptorum Christi. In Christo siquidem, ut Paulus ait, nil nisi nova creatura valeret, & observatio mandatorum Dei. i Cor. 7. 19. Gal. 6. 15. quae videlicet per Christum dedit; fides denique, quae dilectionem operatur. Gal. 5. 6. Vnde enim dilectione omnia Christi precepta continentur. Et Ioannes ait, quod qui fratres diligunt, in lumine manent & scandalum in eis non est, suntque translati a morte ad vitam. i Ioan. 2. 10. i Ioan. 3. 14. Breviter, si quis cognoscere velit, ad salutem eternam adipisciendam nihil aliud requiri, quam conservationem preceptorum Christi: prater multa Christi ipsius verba id aperte significantia, & alia complura ipsius Apostolorum dicta, legat principue Ioannis primam Epistolam, in qua id ita inculcatur, ut nemini dubitandi occasio ultra relinquatur. Quis vero ausus fuerit negare, eam esse veram Christi aspectabilem Ecclesiam, quae doctrinam habeat, quae satis sit ad salutem eternam consequendam? Atqui & post Apostolorum tempora diu fuisse, & nunc esse posse hominum ceterus, qui Christi precepta teneant, nemo, arbitror, negare ausus fuerit. Nam quod de fundamento sublati dicimus, intelligentes nimis, post Apostolorum tempora sublatum fuisse fundamentum, quia cognitio vera essentiae Dei, & personae Iesu Christi obscurata & abolita fuerit; hoc & cum eo pugnat, quod modo ostendi, ad salutem eternam satis esse Christi precepta servare, nec ullo modo verum esse demonstrari poterit.

Est que-

Est quidem Deus & Christus fundamentum De verā Dei
 salutis nostrae, sed non quatenus eorum essentiam &
 substancialē novimus, sed quatenus Dei vo-
 luntatem per Christum patescātam tenemus. Vita
 eterna est cognoscere patrem illum, qui est ille solus
 verus Deus, & quem nū misit Iesum Christum. At in
 sacra literis Deum & Christum cognoscere, non
 significat utriusq; essentiam vel substancialē novisse,
 sed voluntatem, eiq; se obedientem præstare. Adde,
 quod etiamsi ex Christi verbis illis intelligendum
 esset, cognosci debere quod Christi ipsius pater sic
 de solus verus Deus. id quod nullo modo mihi vide-
 tur, quippe qui verba illa, illū solum verū De-
 um, ut modō indicavi, per appositionem legenda o-
 mino censem; ut perinde sit, ac si dictum fuisset,
 quies ille solus verus Deus, non autem, ut Theodo-
 ro Beza placet, solū esse verum Deum: possemq;
 interpretationem meam, immo & Erasmi & alio-
 rum quorundam, firmis rationibus, ex ipsis Gracis
 verbū eorumq; propria significacione petitis, com-
 probare. Sed etiamsi, ut dixi, altera interpretatio
 verissima esset, tamen cognitio ista, sine ulla con-
 troversia, usq; ad tempora Concilii Nicenī, & ali-
 quanto post, inter eos qui Christum profitebantur,
 esse non defuit. Per totam enim illud tempus, ut ex
 omnium, qui tunc extiterunt, scriptis liquet, ille u-
 nusverus Deus, quem passim sacra testimonia præ-
 dicant, solus pater Iesu Christi est creditus; & qui
 contrarium sentiebant, ut Sabelliani & eorum si-
 miles, pro hereticis plane sunt habiti. Quinetiam
 post-

postquam opinio Trinitatis personarum in una Dei essentia, qualem Antichristiana Ecclesia defendit, inventa est, & totum sermone Christianum orbem occupavit, adhuc ipsi patri prærogativa quedam est reservata; ut non immerito, illa etiam falsa opinione consistente, dici possit, patrem pro illo solo vero Deo suisse agnatum. Sed non est nunc hac de relationis explicandi & differendi tempus; præserimus cum ego non negem, nec negare mihi sit opus, sub Antichristo plenam defectionem fuisse.

Quando Antichristus extiterit.

Atqui ego Antichristum, illum scilicet magnum hominem illum perditum, a Paulo Apostolo potissimum prædictum, non antè extitusse judico, quam Romani Episcopi primatus extitit. Nam etiam tum primum Christi præcepta passim convelli cuperunt, & pro vero Dei cultu idolatria aliqua induci. Antè verò, quam homo ille perditus a Paulo prædictus, & sic, ut ego interpretor, Episcopi Romani primatus extiterit, & si ego nihil dubito plenam defectionem non fuisse, hoc tamen nihil ad rem pertinet, de qua loquimur.

**De plena
defectione
& Ecclesiæ
instaurati-
onc.**

Nam si ulla vis est in ratione hac plene defectionis, satis est eam demum extitusse, nostrumque calam in eam incidisse. Verum quid vetat, quomodo hodie instaurari Apostolica ecclesia possit, sine speciali mandato, etiam si plena defectio jam extiterit, & ad hæc usq. tempora pervenerit? immo instauratio quodammodo locus non esset, nisi plena defectio jam extitisset, & Ecclesia collapsa esset. Negam enim defectio ista ea abstulit, unde instauratio Ecclesiæ

Ecclesia possit. Summa enim Dei providentia & misericordia admirabilis factum est, quod Apostolica scripta conservata fuerint, ex quibus qualiter vera Ecclesia esse debeat, faciliter intelligi potest: nec solum conservata sunt, sed omnium qui Christi nomine appellantur, consensu recepta & pro divinis habita. Nec est quod quis causetur ea obscura esse, neque contumaciam percepere posse, nisi Deus peculiariter aliquaratione, de qua nobis constet, mittat, qui illa explicet atque explanet. Namque ab omni veri similitudine absit, Apostolosea scripsisse, quae per se satis clara non essent: nec ulla modo est credendum, Deum, postquam primi illorum nominatim a Christo ad suam fundandam Ecclesiam missi, defecerunt, non utrifice, ut aliquid monumentum ipsorum doctrinae perpetuo extaret, unde semper vera Christi religio (que ubi est, ibi veram quoque Christie ecclesiam esse speret) peti posset. Quod si tamen factum est, ut Apostolica scripta aplerique, diu intellecta non fuerint, id non illorum obscuritati, sed hominum vel malitia, vel perquam exiguo pietatis studio tribuendum est, & cum Paulo dicendum, quod, si Christi Evangelium & Apostolorum (quod sine dubio Apostolicis scriptis continetur) opertum est, iis, qui pereunt, est opertum, quibus Deus hujus seculi mentes excecat. 2 Cor. 4. 3. 4. Quanquam quicquid mali & defectionis inter Christiani nominis homines extitit, aliunde potius quam ex non intellectis, quantum scis etat, Apostolorum scriptis, ortum est. Inimicis igitur ego afferere, eos, qui primi omnium eos errores

ores in Christianum orbem invexerunt, quibus
 æterna salus convellitur & Christi Ecclesia detui-
 tur, avaritiâ aut ambitione, aut certè aliquo alio
 injusto animi affectu, & simul sua mentis vanitate
 ductos, ea pro divinâ præceptiâ atq[ue] sententiâ & do-
 gmatiis vulgo obtrusisse, qua cum Apostolicu[m] alijs
 antiquioribus sacris scripturis minimè convenit
 ipsi ne cùtiquam ignorarent. Nam neq[ue] aliunde sa-
 crum est, ut, cùm ipsi ceteris præcessent, omnia sacra
 verba in Ecclesia, eâ lingua recitari non defite-
 rent, quam non amplius vulgus intelligebat, & tan-
 dem lectione sacrorum librorum plebs universam
 verdicta fuerit. Non est igitur quod dubitemus,
 quin, postquam Deo benignissimo visum est ut pas-
 sim legi cœperint scripta Apostolica, idq[ue] ut olim, i[n]
 lingua quam cunctus populus intelligeret, simul eti-
 am ab eodem Deo nobis restitutum fuerit, quo
 collapsam Christi Ecclesiam instaurare, citra ullam
 aliud speciale mandatum, omnino possimus atq[ue]
 deo debeamus. Iam quod addis, veræ Ecclesie Christi
 & credentium signa esse, in Christi nomine mi-
 racula facere, que cùm hodie non siant, certum sit
 Apostolicam Ecclesiam cessasse: Primum, hoc ostendere potest, nullam extare hodie talem Ecclesiam,
 non autem non esse conandum ut eam instauremus
 quamquam video te hoc ipsum contendere, nullam
 esse hodie talem Ecclesiam, de quo postea explicitius
 aliquid dicam. Deinde, si recte ratiocinari
 concludendum est, neminem hodie esse qui in Christum
 credit: & ita cùm sine Christi fide salus at-

sentemini a Deo offeratur, neminem salutis aeternae
hunc certam habere posse; aut certe frustra quem-
quam hodie de Christiana religione vel loqui vel e-
ciam cogitare. Quid enim? Numquid Christiana
religio sine fide in ipsum Christum consistere por-
test? At qui tu ipse concedis, dari hodie aut certe da-
posse, qui Christi nomine invocato, ab iniquitate
recedant, Ergo & qui in Christum credant. Qua-
modo enim, inquit Paulus, eum invocabunt, in quem
non credunt? Et sane ex superiori tua ratiocinatio-
ne, judecis iis verbis quae scribis, nullam firmiorem
videri regulam, quam quod apud omnes nationes,
qui Deum metuit & justitiam exercet, ei accepimus
sit; nisi ista de Christi nomine invocando & addi-
cisses & repetiisses, potuisse quispiam non omnino
injuriam suspicari, te in ea sententia esse, ut nemo
hodie adhuc sit, qui in Christum credat, eos tamen
fore salvos, qui alioqui Deum metuant & justiti-
am exerceant; quicquid tandem de Christo ejusve
religione noverint aut persuasum habeant. Quam
sententia ego & falsam & perniciosa admodum
esse arbitror.

Sed urges, ut appareat, planè nullam hodie vtrum signe
dari ecclesiam, que primæve illi Apostolice similis quæ creden-
tis sequi
sit, vel ob hoc, quod nota ista & tessera Apostolice
Ecclesia absit faciendi miracula; aut certe hac nota
et tessera absente, temerarium esse afferere, ha-
die talem Ecclesiam inveniri. Hoc verum esset, si
nota ista & tessera perpetua futura fuisset; sed non
futuram fuisse ejusmodi, jam ex eo ostendi, quod a-
lioqui

Qui nullus hodie esset; qui in Christum crederet
 in se enim credentibus nominatim ea a Christo ad-
 ducta est. Adde quod causa, cur adjecta fuerit, sat
 manifesta est, ea videlicet quam ipse attingit, ut
 Christi doctrina confirmaretur. quod cum iam sa-
 etatum fuerit, cessat causa ista, & propterea nihil
 cur effectum postulemus. Nam quod respondes, illa
 strata quidem & confirmatam fuisse Christi do-
 ctrinam, sed certa etiam signa illi fuisse adjecta,
 tanquam ejus veras notas & tesserias; hoc nihil ali-
 ud est, quam eodem revolvi, atq; ut Dialedicile
 quuntur, principium petere. Siquidem nego, signa
 ista, ut veram, id est, perpetuam notam & tesserae
 Christi doctrinæ ab ipso fuisse adiectam, sed tantum
 pro tempore, ad eam confirmandam addita. Quin-
 tam affirmo, ea, si perpetua fuissent, religiois ra-
 tioni obfutura, & fiduci experimentum, ut sic dixe-
 rim, ac meritum, ut quidam loquuntur, ademptu-
 ras, nec ullum deniq; inter bonos & malos discri-
 men relictura. Quis enim tam perversus fuisset, qui
 si Christi doctrina perpetuo conuncta ista signa ha-
 buisset, eam tandem non receperisset, non quidem je-
 sticie & sanctitatis, quam ea continet, amore, sec-
 certa spe ingentis, atq; adeò sine ulla comparatione
 omnium maximi immortalitatis & sempiterna be-
 atitudinis premii? Voluit igitur Deus sapientissi-
 mus, ut Christi doctrina per aliquod quidem tem-
 pus signa ista conuncta haberet, quo eatenus con-
 firmaretur, quatenus hominibus vel mente aliquo-
 sanu vel sanabilibus, ad eam recipiendam, ut pos-

um novam & inauditam humanæq; prudentiæ re-
pugnantem, satis omnino esset; sed perpetua esse
vult, ne improbi etiam homines, quiq; malam
mentem deponere nolunt, ad eam recipiendam sati-
berent. Probitatem enim & improbitatem, alio-
qui recipienda & non recipienda doctrinæ Christi
causas esse, restatur ipse Christus apud Ioannem,
ubi ait: Hoc est judicium, quod lux venit
in mundum, & dilexerunt homines ma-
gis tenebras quam lucem.. &c. Ioan. 3.19.
Verum adjungis, nunc maxime in tanta rerum
mūnium confusione, hujusmodi confirmatione verae
doctrinæ Christi opus fuisse, quæ cum a Deo nobis
concessa nondum fuerit, confidentum, nos adhuc in
Babylone esse, & ea quidem omnium, quæ umquam
fuerit, maxima; tantum abest, ut ullam Apostoli-
cam Christi Ecclesiam hodie extare affirmare quis
jure possit. At mihi aliter videtur. Primum, quia
quicquid sit, omnes in eo consentimus, quod Christi
doctrina vero. Assimilata & sanctissima sit, itaq; ad eam
in genere confirmandam nulla re nobis est opus. id
quod, dum signa illa extiterunt, iis qui tunc vive-
bant, non contingebat. Toto enim illo tempore aut
platiq; aut complures eorum quibus signa ista da-
bantur, ipsam Christi doctrinam in genere & abso-
lutè rejiciebant. Deinde in ea etiam convenimus,
unde cognitio vera doctrinæ Christi aut solùm aut
maxime petenda sit, nempe ex scriptis Evangelii-
starum & Apostolorum. Quare tota confusio est in
interpretatione istorum scriptorum. Atqui ut suprà

*attigi, horum vera interpretatio, quantum satu-
ad Ecclesiam constituendam, hoc est, doctrinam tu-
nendam ac profitendam, quae ad salutem aeternam
conciliandam satu sit, omnibus est obvia, quimodo
probitate mentis sint praediti, & a sincero pietatis
studio ne quaquam alieni.*

*Vtrum plu-
res hodie
cetus Chri-
stianorum,
rando Ecclesiæ Apostolice argumento ad me scri-
fice inter se beres; Alios condemnare, qui tecum per omnia non
aliquatenus diversi, ceteri
sentiant,*

*Iam vero quod ad ea attinet, quæ te potissimum
impulisse videntur, ut de hoc instaurare vel influ-
re Eccle-
sia inter se beres; Alios condemnare, qui tecum per omnia non
aliquatenus diversi, ceteri
affirmare, hoc non est Apostolice Ecclesia propri-
um, sed potius ab ea alienum. Quum enim multa in
religione Christiana sint, quæ, licet utilia, tamen
necessaria non sint ad aeternam salutem: nihil pro-
hibet, quominus plures catus Christianorum, for-
Ecclesiæ inter se aliquatenus diverse, omnes talen-
doctrinam habeant, quæ satis sit ad salutem istam
consequendam: nec ut ante indicavi, Apostolica Ec-
clesia ea demum est, quæ in nulla prorsus sue do-
ctrinae parte errat, sed ea, quæ in iis non errat, quæ
ad salutem sunt necessaria. Ceterum aliqua doctri-
nae capita constituere, sine quibus nemini salus con-
tingere queat, & qui in ipsis tecum non sentiat, i-
tuam Ecclesiam non recipere, aut cum inde ejici-
ut Apostolicum est, sic & nunc & semper fieri
potuit & debuit. Videat modò quicq; ut capita ista
ea constituant quæ constituenda sunt. Id autem facili-
siet, si, ut profectò decet, ex solo eoq; aperto Do-
verbo omnia petantur. Quodsi nihilominus hac*

parte erratum fuerit, quatenus aliqua capita constituta fuerint, quae ex isto numero revera non sint, non idcirco vera Christi Ecclesia ea, quae hoc fecerit, esse desierit, dummodo nullum eorum prætermiserit, quae ex isto sunt numero. Et quacunq; tandem ratione in iis constituendis erraverit, in eo tamen numquam errare dici poterit, quod eos recipere nolit, qui in illis secum non consentiant: immo errori adderet, si eos reciperet. Contra enim suam ipsius conscientiam ageret, & eos fratrum loco haberet ac Christi fidelium, quos tamen a salutati Christi doctrina abesse planè sibi persuasisset.

Vnum porro aliquem in singulis capitibus eligere, qui aliis Dei verbum explanet, atq; ex eo illos ad veram pietatem vitæq; sanctimoniam adhortetur, & Apostolicum est, nec ulla, ut mihi quidem videtur, ratio afferri posset, cur hodie id fieri non debeat. Quod verò ejus tanta sit auctoritas, ut omnia quæ dicit, sine ullo discrimine aut examine sint recipienda, nec aliis quidquam in Ecclesia dicere licet; hoc nec Apostolice Ecclesie est proprium, nec hodie in multis capitibus, in præsertim quibus ego, quatenus licuit, adhæsi, id fieri videamus. Immò in istis, & verbi Dei Ministri omnium comprehensionibus & correptionibus sunt expositi, ac porro sapissime ab aliis & reprehenduntur & corripuntur, & unicuiq; in Ecclesia de omnibus ad veritatem divinam pertinentibus suam sententiam dicere fas est: quinetiam nulla de re ejusmodi in Ecclesia quidquam constituitur, quin singuli nominantur.

De Ministris eligen-
dis & con-
stituendis,

cum prius suam sententiam rogentur. Quod si Apo-
 stolorum tempore , cum videlicet prophetie donum
 aperte in Ecclesia erat, tamen unus quis eligeban-
 tur, qui ceteris in Christi doctrina explicanda pre-
 ret, ut, præter omnem historiam, & complutes ali-
 os Apostolicarum Epistolæ locos, Epistola Pauli
 ad Timotheum & Titum planissimum faciunt: in
 video cur hoc tempore , quo, aperio prophetie donu-
 sumus destituti, id fieri nequeat, vel potius omnia
 non debeat. Nec leviter eos miror, qui ex eo quod
 Paulus ad Corinthios de prophetando in Ecclesia
 scribit, colligunt, non unius cuiusdam munus dicens
 populum demandatum esse , sed unicuique id permit-
 tendum: quasi, vel quod Paulus scribit pugnet cum
 electione unius cuiusdam qui Episcopi munere in
 populo fungatur, vel hodie prophetiae donum aperte
 extet; cui, si unitantur in Ecclesia docere licet,
 aditus quodammodo præcludatur, & hanc ratione
 divina beneficentia contemnatur. Adde quod ipso
 Apostolorum tempore non unicuique, in Ecclesia (quod
 quidem ad locum illum Pauli pertinet) de rebus di-
 vinis differere licebat, sed iis demum, quos prophete-
 tie donum habere constabat: neque enim omnibus illis
 donum concedebatur. Hæc autem dico, non quod da-
 mnum, si hoc tempore aliis etiam, præter eum qui
 peculiari munere verbi Dei in Ecclesia explicandi
 fungitur, de dogmatiis ipsis religionis nostræ, verbi
 facere in ipso cœtu liceat, id quod potius vehementer
 probo; sed quod ostendam, infirmissimas effera-
 tiones & testimonia , quibus nonnulli hodie utun-

ur, ad munus Ministrorum verbi Dei ex Ecclesia
volendum atq; exterminandum. sine quo, ut ipse
ferme sensus communis docet, sicut nihil umquam
in religione Christiana profectum est, sic nihil um-
quam aut proficietur aut profici potest. Tantum ca-
vendum est, ne quem admodum Petrus monet, po-
puli Pastores isti dominantur gregi: quod tamen
ipsius Petri tempore potius in ipsorum Pastorum vo-
luntate, quam in fratre aliquo ipsis quodammodo a
populo in ieiando repositum fuisse, ejus verba non
obscare docent; in quibus hac de re, non quidem po-
pulo, sed ipsis Pastoribus praecpta dantur. Similia
quedam in antedictis Epistolis Pauli ad Timotheum
& Titum scripta extant, ex quibus nullo negotio
intelligi potest, eorum, qui populo docendo prefelli-
trant, non exiguum fuisse auctoritatem, quam ut be-
neuterentur, potius ipsorum voluntatis esset, quam
populi curae. Sed haec in praesentia volo satius esse, ad
sententiam meam, quam intelligere cupiebas, tibi
exponendam, nec non ad ea refellenda que a te pro
contraria sententia allata fuerant. Paulicoviae. 17.
Martii. 15 & 5.

Ex alia

Ex alia ad eundem epistola

De externa Christi Ecclesia eri- genda seu instauranda.

Hinc initium sumam, ad primas tuas li-
teras respondendi, atq; ea diluendi, qui
in eis contra externum Ecclesia mini-
sterium disputatione. Nam certe in illis, nullam negare esse
nec esse posse hodie externam Ecclesiam, unde cum
Puccio te sentire ostendis, quae restantem illius causa
fuit ad Papatum revertendi. Vt rebatur ipse iudicem
ferme rationibus, quibus tu uteris; & potissimum
hoc unum urgebat, post collapsum externa Eccl-
esiae statum, necesse esse ad eundem erigendum, ut
aliquis vel aliqui divinitus excitentur, ita ut ex
signis, id est, prodigiis seu miraculis manifestu id
appareat ac cœlitus confirmetur, quemadmodum
antea factum est, cum primum iis status erectus fut.
Ego vero mihi video alius meis ad te literu banc
rationem satu convellisse. Explicabo tamen hoc le-
to aliquanto apertius, quid mibi velim. Dico igit
tur, longè diversam esse rationem ejus temporis, cu
primum Ecclesia externa erecta fuit, & cum postea
corrupta est, & hoc pacto ejus status verus ac legi-
timus labefactatus atq; collapsus. Antequam enim
erigeretur externa Christi Ecclesia, necesse fu
ejus doctrina, unde Ecclesia constat, hominibus qui
in ipsa Ecclesia futuri erant, fidem facere, ut possit

ne atq; inaudite, quæq; ab iis religionibus, que
tum in mundo erant, non solum plurimum aberat,
sed magna ex parte eis ex diametro, ut dicitur, ad-
versabatur, easq; penitus convellebat. Nec tantum
propter eos qui tunc erant, sed propter alios omnes,
qui usq; ad hujus saeculi finem futuri erant, omnino
novebat eam doctrinam tot ac tantus divinis testi-
moniis confirmari, ut nemo deinceps de ea merito
libitare posset. Et sanè si Apostoli & ipse Christus,
qui tamen universam suam doctrinam non per se-
ipsum protulit, sed per Apostolos non contemnda
ex parte eam publicavit, ad suam prædicationem
ne ullus miraculis accessisset, seq; divinitus missum
iuse variis rationibus non aperte confirmasset, ole-
um, ut est in proverbio, & operam facile perdidis-
set, nec nisi fortasse paucissimos aliquot ad discipli-
nam suam amplectendam pertraxisset. Neq; enim
eius disciplina certis quibusdam in principiis cum
dile conveniebat, ex quibus manifestè ipsa com-
probaretur, ceteræ vero improbarentur. Immò cùm
eius doctrina concederet principia ejus discipline,
sob qua ipse Christus natus erat, & quæ tamen per
ipsam ex parte aboleri debebat, & tota aliquâ ra-
tione immutari, esse ab ipso Deo profecta, id est,
sicut in veteris testamenti litteras, sive quæ illis com-
prehensa erant, divinitus tradita fuisses; necessari-
um planè erat, ipsam Christi doctrinam admirabilè
præter modum ratione aliqua confirmari, ejusq;
auctorem similiter Deum esse, evidenteribus docu-
mentis demonstrari, præserium cùm, quidquid ex
prin-

principiis illis ad eam comprobandum peti poterat,
 mysteriis quibusdam esset involutum, ac cœlesti qua-
 dum explicacione indigeret. At vero post collationem
 externæ Ecclesiæ statum, id est, veram Iesu Christi
 & Apostolorum ejus doctrinam in publicis casibus
 abolitam, non principiis modò ipsius doctrina, sed
 ut magna pars sentit eorum, in quibus eam infla-
 rare multi curant, ipsa etiam universa doctrina
 litteris consignata permanxit: quibus omnes, ut di-
 gitatus traditis, assentientur, quæq; adeò sunt aperi-
 ti, ut facile unusquisq; eam, quantum necesse est, in-
 de petere queat. Hinc enim fit, ut ii, qui in vitiato
 & corrupto Ecclesiæ statu adhuc perdurare volunt,
 in controversiis quæ ipsis moventur, solis illis literis
 agere nolint, & præterea causentur, carum inter-
 pretationem a sua ipsorum Ecclesiæ petendam es-
 sere. Et tamen velint nolint, coacti sunt tandem ad ea
 & ipsi consugere, ut suæ Ecclesiæ auctoritatem pra-
 bent, sine qua non inveniunt, quomodo sua falsa do-
 gmatia defendere, ne in speciem quidem, ullata tie-
 ne possint. Quid ergo est hic opus ulla nova & cele-
 sti confirmatione, cum, modò ipsa omnibus commu-
 nia principia urgeantur, vera Christi doctrina pro-
 fusa eluceat? An non re ipsa compirimus, iis soli in-
 gendis brevi tempore factum esse, ut infinita homi-
 num multitudo ab iis Antichristianis corruptelis
 ibi & caverint & caveant, que interitum affi-
 possunt? Nam quod quibusdam videtur, propter di-
 fensiones & magnas & multiplices, que inter
 hodie vigent, qui ex Antichristianis erroribus gra-

varibus emergerunt, incertum esse, quibus quis se
abungere debeat (id quod ipse quoq; satis aperte
unmemoras) & propterea ad externam aliquam
Ecclesiam erigendam, expectandum esse donec De-
nali quem sive aliquos excitet, qui sue auctoritatis
mirabilis aliqua ratione fidem facientes, has lites
componant. Hoc, inquam, facilem habet responsio-
nen, duplii de causa. Primum quia, qualescumq;
sunt dissensiones istae, plaeq; non circa ea verificantur,
qua per se ad salutem sunt necessaria; quemadmo-
dum jam complures animadverterunt, & satis ex
eo demonstrari potest, quod ego in aliis meis literis
ad te scripsi. Cum enim ad eternam salutem con-
sequendam nihil aliud requiratur, quam ut Christi
præcepta teneantur, dissensiones autem istae majore ex
parte ad ipsa Christi præcepta non pertineant, se-
quuntur, nihil necesse esse illas componi prius, quam
externa erigatur Ecclesia; nisi velimus non satis
esse ad Christi externam Ecclesiam constituantur,
sunt teneantur, quæ ad eternam salutem sunt ne-
cessaria. Deinde, inde potissimum istas dissensiones
viri quilibet facilè perspicere poterit, quod soli Dei
verbo pleriq; revera non adhærent. Nam adhuc præ-
ter sacras literas, nescio que Concilia, Patres, anti-
quitas, maxima sunt in veneratione, adeo ut divi-
ni oraculis propemodum aequentur. Cum tamen
ista omnia, & si que sunt alia ejusmodi, nullas vires
præterea apud cordatos homines habere debeant,
quam ut sensus Ecclesiæ illorum temporum fidem
faciant, vel etiam non temere recedendum mone-

ant ab iis dogmatis quæ ipsa approbant. Sed sacrâ litterâ apertè reclamantibus, quedam tamen mordicus retinere velle, quia scilicet ab istis approbantur; hoc nihil aliud est, quam divinam veritatem consulto presumdare, & ad Antichristiani Regni confirmationem ingentem fenestrâ patescere. Legantur modo Pontificiorum scripta adversus Lutheranos & Calvinianos, & satis intelligetur, si præter sacras literas istorum auctoritate sit standum nobis omnibus causâ cadendum esse. Sed quorū sum isthac mecum? inquires. Nempe ut animadvertas, tot dissensiones, quæ hodie inter illos sunt qui Christi nomen profitantur, de Christianâ religioni decretis, non quidem ex divinorum orationum obscuritate, sed potius ex eorundem contemptione quadam, dum ab illis solis universa Christiana doctrina non petitur, nat. atq; exortas esse; neve ex illis colligas, auctoritate sacrarum literarum cui quantum satis est, componi non posse; aut saltem non neges, ex ipsis divinis literis posse unumquem Christianam religionem ejusq; placita, quatenus ad hominem Christianum constituerendum necesse est rectè agnoscere. Namq; hoc concessio, sequitur continuo, Christi Ecclesiam ejusq; externum statum hoc tempore instaurari & posse & debere; quem admodum apertiùs postea ostendam. Libet enim prius te ad hoc concedendum quoddammodo adigere. Etenim nisi hoc concesseris, quomodo factum tuum defendes, qui de rebus ad Christianam religionem pertinentibus non pauca asseverare audens, contradic-

quam vulgo affirmatur, ac planè contendere, jam
videm plenam defectionem in Ecclesia extitisse,
fundamentumq; fuisse sublatum? An non hæc ideo
affirmari, quod ea ex sanctis literis colligi? Igitur
ut ipso teste, ex ipsis sacris literis veritas Christianæ
religionis percipi potest. Alioqui cur non de omni-
bus dubitas? aut cur te saltet aliis pleriusq; palam
non adiungas? immo vero te ab ipsis separas? Nonne
tibi & concedis & urges, hodie posse Deum coli, &
Christi nomen ritè invocari, etiam si externa que-
dam non adsint? At qui non video quemadmodum
id fieri possit, nisi aliunde verus Dei cultus & Chri-
stianominis invocatio petatur. Vnde vero, nisi ex
ipsi divinis oraculis? Quamquam ad id concluden-
dam quod volo, satis est hæc, qualia esse debeant,
sunt posse, unde cunq; tandem id sciatur. Certe e-
cum si hoc sciri: potest, potest etiam externus Eccle-
sie Christi status instaurari, cum externa Christi
Ecclesia nihil aliud sit, quam publica congregatio
seu convocatio hominum Deum colentium & Chri-
sti nomen ritè invocantium. Nam quid prohibet
quominus ii qui ista hæc faciunt, publicè etiam con-
veniant? Immò quomodo ista hæc facere dici possunt,
nisi palam aliquando congregentur, cum, ut cetera
mittant, inter alia Christi præcepta omnibus ejus
discipulis convenientia, quibus Deus colitur &
Christi nomen ritè invocatur, sit publica comme-
moratio ipsius Christi mortis? Ex iis que hucusq;
differui, satis, nifallor, responsum patet ad duo inter
issa, quæ contra Ecclesiæ externe instaurationem

attulisse mihi videric: quorum alterum est, eādem aut certe similitatione instaurandam esse Ecclesiam, quā edificata fuit; alterum verò, inter tot Christiani orbis dissensiones non posse veritatem di-gnoscī, nisi luce aliqua divinitus, ut Apostolorum tempore, illatā. Prædictis autē addo expressius, ra-tionem, quā primum edificata est Ecclesia, Dei & Christi verbum revera fuisse, cetera omnia ad hoc confirmandum pertinuisse. Itaq; cūm nunc idem Dei Christiq; verbum habeamus, idq; abunde con-firmatum, immo de quo nemodubit, eandem ra-tionem instauranda Ecclesie hodie revera habe-mus, quā primum edificata fuit. Iam vero ad reli-qua, partim ex iis quae hactenus tecum per literas disputationi, partim ex re ipsa satis paterē responsa videtur. Quod enim urges, Apostolorum tempore talem fuisse externam Ecclesiam, quæverum esset Dei edificium, in quo esset veritas, & extra quod tenebræ tantum essent & cæcæ nubes, quod videlicet hodie post subsecutam defectionem, nisi lux nova aliqua divinitus ac manifesto, ut antè factum est, affulgeat, haberi nequeat. Primum, hoc non ad externe Ecclesie instaurationem simpliciter dissua-dendam pertinet, sed ad ejus Ecclesie quæ par A-postolicæ illi futura sit. quod tamen satis refutatum est, ut arbitror, superioribus meis literis, in quibus est ostensum, ipsas Ecclesias Apostolicas, id est, ab ipsis Apostolis fundatas, errasse, idq; in rebus ad sa-lutem pertinentibus, dum adbuc ii rixerent & ea-rum curam haberent, qui ipsas fundaverant. Nec

sancti

Siue quæ de Ecclesia magnificè prædicat Paulus, affirmans inter cetera, quod sit columnæ & firmamentum veritatis. 1 Timoth. 3. 15. aut ad externam illam Ecclesiam pertinent, aut, si tamen pertinent, ut accipienda sunt, quasi Paulus sentiat, in aspergibili Ecclesia nullos errores esse, vel extra aspergibilem Ecclesiam nullam divinam veritatem. Sed est intelligendum, quia omni extera Ecclesia Christi doctrinam profitebatur, Christi autem doctrina est illa divina veritas; propterea Paulum Ecclesiam, id est, Christum profidentium cœtus fieri externam Ecclesiam (si modò, ut dixi, ibi eam intelligit) veritatis columnam & firmamentum appellasse. Opponitur enim ibi tacite, quemadmodum in pluribus aliis locis apud eundem Paulum, Christi disciplina in genere cunctis aliis disciplinis. Nihil autem vetabat tunc, quemadmodum methodie vetat, quominus posset qui veram Christi disciplinam amplecti & retinere, nec tamen ulli extera Ecclesie se adjungere, quod fortasse omnes dicujus erroris ad salutem ipsam pertinentis, sive iure sive iniuria suspectus haberet. Sed videamus leinde cur asseras, Ecclesiam Apostolorum tempore fuisse planè veram Dei Ecclesiam. Quia, inquis, ex spiritu sancto, quem tunc, post impositiones Apostolorum manus, homines conseqeabantur, & ex aliis operantibus ac miraculis divinitus editis confirmabantur, quod quicunque Iesu nomini fidem haberent, sanctum essent Dei templum &c. Atqui hinc omnino sequitur, si dari hodie possunt, qui Iesu nomini fi-

dem habeant, dari quoq; posse sanctum Dei tem-
plum & porrò Ecclesiam, eā, quæ Apostolorum tem-
pore fuit, quod huc attinet ut vera Dei Ecclesia sit,
nihilo inferiorem. Quare hic, ut in superioribus
quoq; litteris, innuere videris te sentire, hodie si-
dem: in Iesum Christum non dari. Rogaveram qui-
dem te, ut velles posthac sententiam tuam hic ali-
quanto apertius exponete, quo uberioris tota de re
secum disputare possem: sed quando id non fecisti,
ad opinionem istam ex tuis ipsius verbis convellen-
dam, ea pauca satis esse volo, que antea scripsi. Ve-
rūm hoc fortasse tibi vis, ex illis signis & Spiritus
sancti donis constitisse, eos, qui Iesu nomen prefite-
bantur, illud ex animo professos fuisse; qua de re ho-
die nulla ratione constet. Ad hoc rursus primum re-
spondeo, hinc non colligi, non esse instaurandam
externam Christi Ecclesiam, sed non esse speran-
dum, talem instaurari posse, de qua constet eam esse
veram Dei Ecclesiam: ex quo nequaquam sequitur,
eam re ipsa parem primæve illi esse non posse, cùm
nihil prohibeat quin aliquid tale sit, licet tale esse
non constet. Deinde dico, si tamen signa & dona
illa fidem faciebant animi non simulati eorum, qui
Iesu nomen invocare incipiebant, non propterea se-
qui, quod ex illis apparuerit constitutam jam fuisse
veram Dei Ecclesiam. Nam ad hoc necesse praete-
rea erat, ut in eadem sententia perseverarent.
Quod autem potuerint non perseverare, si quis est
qui dubitet, meminerit Christi verborum Matth. 7.
22. ex quibus etiam constare videtur, potuisse quæ-
piam

jam eodem tempore a vera fide in Christum defuisse, quo miracula, ejus nomine invocato, edebat; nūdum non potuerit aliquando ejusmodi signa saute, & postea a veritate deficere. Nam quod qui-
 lam veram, id est, ut hic intelligimus, ex animo in
 Christum fidem, a charitate sive a bonis operibus,
 ut Papistæ faciunt, sejungi posse affirmant, id planè
 falsum esse vel unica Iacobi sententia, quod fides si-
 ne operibus sit mortua, Iaco. 2.17. aperte ostendit.
 Itaq; cùm Christus iniquitatis operatores quosdam
 necet, qui in ipsius nomine miracula fecerint, appa-
 ret istos vel eodem tempore, vel saltem diversis, &
 signa ista edidisse, & vera in Christum fide caruisse.
 Quamquam non crediderim ego, spiritus sancti do-
 milla iu tantum suisse concessa, qui ex animo ab
 ipso initio Christi nomen profitebantur, sed omni-
 bui qui profiterentur. Ed enim potissimum tende-
 bant dona illa, ut veritatis discipline Christi fidem
 sacerent, non autem ut de vera Christum profiten-
 tum fide testarentur. Nam quod Petrus Act. 15.7.8.
 videtur omnino spiritum sanctum a Deo datum,
 certum testimonium statuere verae fidei eorum qui-
 bus dabatur, id arbitror esse singulare in gentibus,
 que ab initio crediderunt; quas, cùm antehac ab
 ipso Deo essent prorsus alienæ, non est verisimile
 Deum tanto dono dignaturum suisse, nisi ex ani-
 mo credidissent. Adde, quod ad id quod Petrus qua-
 rebat, concludendum ac persuadendum non est ne-
 cessere ut singuli ex gentibus, qui primi omnium cre-
 derent in Christum sunt professi, de quibus tantum

ipse loquitur, ex animo crediderint, sed ut aliqui
 ex ipsis. Siquidem hoc contendit Petrus, gente de-
 incepit a Dei regno exclusis esse censeri non debere,
 cum & Deus illis ostium fideipatefecerit, & ille
 vicissim ingressae fuerint. Nam certe nisi aliquis sal-
 tem ex iis, quibus ipse ab initio, Deo sic jubente, E-
 vangelium prædicaverat, ex animo credidissent,
 numquam Deus illis spiritus sancti donum imperti-
 tus fuisset. At vero dices forsan, me a scopo tuo
 multum aberrare, quippe qui sentias, Apostolorum
 tempore ad veram Dei Ecclesiam constituendam,
 satis fuisse Christi nomen profiteri, eiq; fidem habe-
 re, nam hoc testabantur dona illa spiritus sancti &
 alia ostenta ac miracula: bodie vero hoc non esse sa-
 tis, nam si esset, bodie quoq; aliquam ejusmodi divi-
 nam ac celestem approbationem Christi nomen
 profitentium eiq; credentium haberemus. Ergo, si
 ita sentis, credis religionis Christianæ conditionem
 labente tempore mutatam fuisse, nec Christum fu-
 isse & esse heri & hodie, & eundem in eternum;
 Heb. 13. 8. quod tamen scriptura affirmat. Ergo e-
 nuntiatio illa Christi, quod, ubi duo aut tres in ipsi-
 us nomine congregati fuerint, ipse in eorum medi-
 sit, Matth. 18. 20. quæ sola ferme potest totam han-
 de Ecclesia Christi nec ne instauranda questionem
 dirimere, & contra id bodie fieri posse negante
 sententiam ferre. ista, inquam, Christi enunciatio
 jam non est vera, ut antea aliquando fuit, dum sci-
 licet signa & miracula eos comitabantur, qui in
 Christi nomine congregati erant. Hac igitur ratio-
 ne et

nec cetera etiam omnia, que Christus dixit, universa, ipsius disciplina in dubium hoc tempore revocatur, id est, hodie haec ad nos nihil pertinere censibuntur, nec per plurima saecula ad quosquam ea pertinuisse, affirmari poterit. Cum tamen luce mendiana clarius sit, signa & miracula in eum finem tantum adhibita fuisse, ut Christi doctrina confirmaretur, certumque esset, illam perpetuam veritatem futuram, & locum habituram donec praesens manueret seculum. Ex quo, ut ante a dixi, necessario sequitur, ut, si signa & miracula, cum iis conjuncta vi Iesu Christi nomini ab initio fidem habuerunt, us monent, istiusmodi homines verum Dei templum fuisse, Dei verum templum hodie quoque sint it, qui Iesu Christi nomini fidem similiter habent, licet signis istis & miraculis sint destituti. que cur perpetua in Ecclesia non fuerint, immo esse non debuerint, satis me ostendisse opinor in superioribus litteris meis. Feras me, queso, vir optime ac praestantissime, si haec tecum frustra omnino fortasse dispiuto; nec arbitreris me tam hebetem ac suspicione esse, & simul ab omni Christiana charitate atque ad civili modestia alienum, ut tibi ridiculas & pernicioas istas opiniones ascribam, quas ipsa verba tua postmodum aperte satis refellunt: sed me non tui modis, verum etiam aliorum his scribendis rationem habere cogites; atque pro tua singulari humanitate, quid ad ea jam respondeam, quae privatione & proprietate contra Ecclesie externum ministerium hoc tempore a nobis instaurandum attulisti.

patienter audias. Ut enim eodem tempore ad id respondeas, quod a me assertur ut probem, hodie exterram Christi Ecclesiam instaurari posse, nos videlicet Dei Christi, verbum habere, quo ea a initio fundata fuit; affers primo loco exempla defensionis Israeliticae Eliæ temporibus, & captivitatis Babylonicae: ex quibus nos discere oportere a quamvis vera de Deo doctrina habeatur, non tam temerè ad externa ista profiliendum esse, quemadmodum nec illi profilierunt, qui in istis defectionibus verum Dei cultum nihilominus retinuerunt. Ad hoc respondeo, & nominatim de exemplo defensionis temporibus Eliæ agens (nam alterum captivitatis Babylonica, non videtur complures ob causas ad rem facere) dico primum, aliam fuisse conditionem illorum temporum, & externi cultus Dei sub veteri Testamento, & altam horum temporum externi, Dei cultus sub Testamento novo. Sub veteri enim Testamento externus cultus ille divinus a quo ii abstinebant, qui in media ipsa defensione idololatrici cultibus non adhaeserant, cuidam ceteri tribui ac familie quodammodo alligatus erat, id est Leviticae & Aaronicae; ut nulla ratione licet eterna ipsas alicui sibi sumere, ut illum administrare Quinetiam summum sacerdotium in tota familia Aaronica, uni domini Phinees alligatum erat, si quo divinus iste cultus administrari non poterat. Quid igitur, si nullus ex ea domo fortasse tunc era, qui idololatrici cultibus non consentiret? Anno recessus proorsus fuit interim illius divini cultus ad

ministrationem cessare? Adde, quod summus sacerdos ex domo illa, certa quadam ratione & successione eligebatur, quam spernere, & aliud in jam existenti locum, licet ex eadem domo, substituere, prius presertim hominibus nullo pacto licebat. Huc uedit, quod in Israeli Regno, ubi Eliæ tempore iefecit ista contigit, nullus poterat divinus cultus administrari, a quo reliquia illæ piorum abstinebantur. Omnia enim sacrificia, omnis Dei publica & uenientis adoratio & invocatio Hierosolymis in templo, ex ipsius Dei prescripto, peragenda erat, id est, in Regno Iudeæ, unde illi jam pridem secessionem fecerant, & penitus sese disjunxerant. Præterea agimus quidens istos Deo caros fuisse, eò quod ab idolatrici cultibus abstinuerint. quemadmodum & hodie eos Deo caros esse credendum est, qui intridololatras licet degentes, idololatre tamen non sunt. Sed non propterea eos commendari audimus, quod ita occultè solum verum Deum colerent, ut illas eos non agnosceret, & se solum unius veri Dei uitorem in populo illo relictum fuisse (ut quidem Paulus interpretari videtur) existimaret, aut certè reminem præter se publicè Dei causam agere affirmaret. Nunc consideremus ex altera parte conditionem externi cultus Dei sub novo Testamento. Ita autem vel omnino, ut quibusdam placet, vel possimum verbi Dei & sacramentorum (quæ vocant) administratione continetur. Iam vero verbis Dei administratio, presertim quæ ad externam Ecclesiam colligendam & constitugndam requiriatur.

tur, nulli certe nationi aut familiae, nulli eligendis rationi deniq; aut successioni alligata est. Patet howel ex eo, quod in ipso ferme initio prædicationis Apostolicæ, nullâ præviâ ad id munere factâ electione, si, qui Iesu Christi disciplinam amplexi fuerant, passim Evangelium annunciatabant, non solum felicibus successibus & divina comprobatione, ut legitur Act.8.4. & 11.19. &c. Nam si nunus ipsum Apostolicum, ipsis Apostolis adhuc viventibus, immixtum dum illud obire incipientibus, evangelizans & Dei verbum ministrandi iis qui extra Ecclesiam erant, omnibus Christi discipulis sua sponte exercere indistinctè licuit, multo magis profecto Christiano homini licere debet, iis, qui jam ad Ecclesiam pertinent, præire tantum quodammodo in verbis Dei recepto & ab omnibus approbato, exponendis atq; explicando, idq; ex aliorum omnium consensi, que hodie tota ratio est ministrandi verbi divini, necessaria ad externam Ecclesiam colligendam. Nam quod ait, priscos illos scivisse unde doctrinam hausissent, & sanam esse nihil dubitasse; hoc idcirco & scire, & pro certo habere nostri temporis Christiani possunt, cum Dei verbum eternum monumentum consignatum ac prorsus indubitatum habeant; a soli si quis penitus adhaereat, nullo pacto iniurie ad salutem pertinent, ita falli potest, ut condemnationem ullam incurrat. Quamquam quanto minus asseveranter loquendum est iis, qui, ut nunc sit, verbum Dei populo explanant, quam iis qui Evangelium annunciant, tanto minus necesse est, ut de de-

Unum suam erit oportet nihil dubitent. De Sacramentis De sacra
mentis.
 vero, id est, ut ferè ab iis receptum est, qui ab An-
 ubristo defecerunt, de Baptismo aquæ & Cenâ
 Domini: Quod ad Cenam Domini attinet, nihil est
 suspicari possimus, eam a quolibet Christi no-
 nati profidentium cœtu celebrari non posse. Neq;
 imparabilissima hæc & simplicissima cærimonie
 apostolis ut Apostolis a Christo præscripta fuit; sed
 impliciter ut ipsius discipulis seu mavis Christianis:
 quod & Pauli verba i Cor. ii. manifestum faci-
 nt, & satis ostendunt ipsa Christi verba a Paulo u-
 nius exposita, quibus ipsius cærimonie finis conti-
 netur, qui est commemoratio Dominicæ mortis, &
 annunciatio donec ipse Dominus veniat. Cui gra-
 turum actionem pro eadem morte fuisse conju-
 ñam, & res ipsa aperte monet, & satis indicat an-
 quissimum hujus ritus nomen εὐχριστία. Iam &
 Christi mortem commemorare & annunciare, &
 mea gratias publicè agere, ad omnes Christianos
 per quæ pertinere, nemo est quin fateri cogatur.
 Neverò est in hoc ritu alicujus divinæ rei ulla da-
 in seu ministratio (sic enim loqui oportet) & pro-
 pria nullus certus homo requiritur, qui quasi
 Christi vicem gerens, panem & vinum cæteris di-
 tribuat aut porrigat; quamvis ab ipso initio, cum
 agitatus fuit, id Christus, qui eum instituebat, fe-
 dit. Ex accidente id enim fuit, & quia tunc pri-
 num ab ipso instituebatur, qui compendii cuiusdam
 ratia, facta quedam verborum loco substituit. Cæ-
 terum

terum unicuique de cœremonia ista recte alioquin sen-
tienti abunde constare potest, nihil aliud sensisse
Christum, quam ut sui discipuli pane simul fan-
gendo ac comedendo, poculoque infundendo ac bi-
bendo, corporis sui fractionem & sanguinis fasio-
nem pro ipsis mox secuturam, postea, ut iam pera-
etiam commemorarent ac concelebrarent. Ex quo
id intelligitur, quod supra attigi, tantum abesse ut
errent, quicunque Christi discipuli meritò dici volunt,
hoc rito peragendo, ut potius errare omnino existi-
mandi sint, nisi, quantum in ipsis est, current, ut il-
lum peragant. Nihil autem simile fuit Eli et tem-
po-re, a quo ii abstinerent, qui Deo cari erant.

De aquæ baptismo ego ita sentio, cum Eccle-
sie in perpetuum præscriptum non fuisse, nec um-
quam, ut illum acciperent, ius præceptum neque
Christo neque ab Apostolis fuisse, qui jam ipsi Christi
alia quacunque ratione publicè nomen dedissent, vel
primis annis in Christiana disciplina educati atque
instituti essent. Quia de mea sententia, cuius alii e-
tiam ante me fuerunt, justum librum conscripsi, in
quo omnia testimonia sacra omnesque rationes di-
genter examino ac diluo, quæ illum infirmare pos-
se videantur; cui titulum feci, An homini Chi-
stiano aquæ baptismo carere liceat, disputa-
tio. fratrum autem rogatu eum conscripsi. Vi-
tum, ut ad propositum revertar, dico, aquæ bapti-
mum ad Ecclesiam externam hoc tempore insta-
randam, meo judicio, nihil pertinere, remque inde-
ferendam.

lacentem esse (in qua utinam fratres nostri nihil
 uare tentassent) atq; idcirco non esse, quod de eo
 quidquam in hoc proposito explicatiū dicam. Cre-
 uiderim tamen, si is hodieq; retinendus sit, propter
 us qui ab aliis religionibus ad Christi religionem
 invertuntur, potissimē retinendum esse: quos non
 video, cur ii baptizare non possint, qui illis Christum
 annunciauerint; aut si neminem ex hominibus ge-
 nitorē (ut ita dicam) in Christo habuerint, cur
 id facere non possit is, qui huic muneri ab eo cōtu,
 si se adjungere voluerint, destinatus fuerit; cūm a-
 que baptismus, in Iesu Christi videlicet nomine mi-
 stratus, nihil aliud sit, quam adumbratio remissio-
 ne peccatorum in nomine Christi, ejusq; nominis
 uera professio, atq; in ipsius religionem initiatio
 quedam, id est, per eum nihil revera detur: sed tan-
 tummodo eorum, quae vel jam data esse, vel datum
 iri certissimum est, externa quedam agnitus signi-
 ficetur. Quod si illi, qui Elice tempore, propterea
 quod ab idolatria sibi cavissent, a Deo in aliorum
 iude conservati fuerunt, persuasum habuissent,
 quemadmodum nostri homines de aquæ baptismis
 persuasum habent, aliquem fuisse ritum a Deo pre-
 scriptum, quem nisi ritè quis peregisset, in ejus po-
 polo numerari non posset, & tamen illum prorsus
 neglexissent; putasne eos Deo tantopere caros fu-
 turos fuisse, nec ejus iram aliqua saltē ex parte
 sensuros? Breviter, non video, quid istorum exem-
 plum, ad externe Christi Ecclesia instaurationem
 diffua-

Baptismus
aqua quid
est.

dissuadendam momenti habere possit; quos nem
negaverit rectius facturos suisse, si publicè & pa-
lam se idololatrico illi cultui, qui in populo vigebat,
minime assentiri protestati essent, seseq; ab aliis
qui idololatre erant, quam maximè poterant, se-
gregassent. Nihil autem dico, quod hoc tempore
multa clarissima indicia dedit Deus voluntatis sua,
ut externa Christi Ecclesia instauretur, & Anti-
christianum Regnum diruatur; atq; inter alia, vim
infinitam hominum excitavit, qui suo sanguine ve-
ram Christi doctrinam, quantum ad salutem sati-
est, confirmarunt, & falsam Antichristi refelle-
runt, adeò ut si quis rectè animadvertiset, miraculis
& spiritus sancti externis donis exceptis, quibus
propter eas causas quæ ante sunt exposite, hoc tem-
pore nihil opus erat, maxima similitudo inter hac
& Apostolicatempora, & quæ illis proximè succes-
serunt, appareat. Ut merito affirmari possit quem-
admodum tunc nasci, sic nunc renasci Christi Ec-
clesiam cœpisse; & consequenter concludi, non esse
Eliæ tempora illa cum nostris hisce temporibus allo-
modo comparanda, non magis quam cum ipsis Apo-
stolicis. Vbi semper meminisse oportet, ad Christi
Ecclesiam constituendam, non esse necesse ut veritas
omnium rerum divinarum teneatur, sed satis esse
ea sciri, sine quibus æterna salus nemini contingere
potest.

De seniori-
bus Eccle-
sia.

Nunc ad illud accedo, quod addis de discrimi-
ne seniorum Ecclesie nostri temporis, & Ecclesie
qua-

que Apostolorum tempore fuit: ex quo concludere
nō, nostros non esse veros seniores, nec illorum Ec-
clesiam veram Ecclesiam; immo quia hodie tales
seniores, quales antiquitus fuerunt, nulli apparent,
nullam etiam instaurari posse externam ecclesiam.
Tu enim hoc tempore seniores ab Ecclesia constitui,
tu autem a senioribus Ecclesiam colligi, quod con-
tra, inquis, fiebat in primitiva Ecclesia. Ad hoc, e-
xamini ea certissima ēbent quae pro concessis sumis,
dandē ex superioribus responsio patet, propter tem-
porum rationis diversitatem. Tunc opus fuit ut se-
niores Ecclesiam colligerent, quia tum primum sun-
tabatur Ecclesia, nec ulla principia certissima atq;
indubitate erant, quibus omnes assentirentur, &
ex quibus per se ipsi veritatem agnoscere, & Dei
populo se aggregare sua sponte possent. Nunc vero
instauratur Ecclesia ex i*n* principiis, de quibus inter
omnes constat: quare certo aliquo architecto nihil
est opus, sed unusquisq; per se suaq; sponte partem
in instauratione habere potest atq; adeo habet.
Monitore tantum opus fuit vastationis Ecclesiae, e-
iusq; instauranda rationis: quos sane non unum sed
plures habuimus, qui etiam in ea instauranda gna-
riter laborarunt. Sed animadvertendum præterea
est, te pro concessis sumere ea, quae mihi minus cer-
tudinentur. Neq; enim in primitiva Ecclesia colli-
gebantur cœtus a senioribus, sed i*n* cœtibus sive Ec-
clesiis præficiabantur, quae Apostolorum & aliorum
evangelizantium ministerio collecta fuerant. E-

Exempli causa, ecclesiae Corinthiorum, Philippensium, Ephesiorum, non a senioribus, id est, pastoribus qui in illis perpetuo erant, sed a Paulo Apostolo fuerant collectae, in quibus ipse deinde seniores constituit; non quidem ex sua tantum ipsius voluntate & sententia, sed ipsa approbante ecclesia. ut ex eo intelligi potest, quod Timotheus ipse tantus Pauli minister, non sine impositione manuum Presbiterii, id est, Senatus, ut sic dixerim, ecclesie, qui ipsius ecclesie personam sustinebat, ut alicuius urbis Senatus, Civitatis & Reipublic: personam sustinet, ad munus pastori, quo in ecclesia fungebatur, delectus fuit. An non legimus, mandatum suisse Tito a Paulo, ut in singulis Creta urbibus seniores constitueret? Quod sine dubio de iis urbibus intelligendum est, in quibus jam aliquis numerus Christi fidelium collectus erat, quibus volebat Paulus pastores dare ad ipsos verbo Dei pascendos, adq; ecclesie conservationem & incrementum, ut satis ex ipsius verbis ubi hac de re agit, apparet. Quomodo igitur tandem temporis a Senioribus ecclesiae colligebantur, si iam collectis Ecclesiis seniores præficiebantur? Non tamen hic similiter est intelligendum, Titum debuisse aut posuisse ex proprio tantum sensu proprio arbitratu, quoscumq; magis ipse probasset, seniores constituere, sed ei mandatum suisse, ut curaret seniores constitui ex ipsius Ecclesiae consensu; qui modo tales essent, quales Paulus descriperat. atq; ejusmodi seniores ipsam Ecclesiam per se sibi constitue-

re potuisse, nihil est quod dubitare nos sinat. Et sām illi ipsi Ecclesiis, in quibus Paulus ipse Seniores ab initio (ut legitur Act. 14. 22.) quemadmodum paulò antē dixi, constituerat, illis deficientibus, ecclesiastam ipsam per se alios sibi constituere potuisse, necessarium quodammodo est, & ex ecclesiastica historia sic quoq; factum fuisse intelligere licet. Tardius hoc tempore non est perpetuum, immo verò admodum rārum, ut ecclesia ipsa Seniores, id est, pastores sibi eligat, ecclesia, inquam, cui ipsi seniores prasunt. Eliguntur enim ab aliis pastoribus ut plurimum, quamvis non sine consensu illius Ecclesie. Quinetiam non solū ab ipso initio renascentis Evangelice veritatis, collectae sunt Ecclesiae ab ipsis pastoribus pluribus in locis, ut a Luthero, Zwinglio, Oecolampadio, Balthasare Pacimontano, & aliis; sed postea etiam sāpē numero contigit, ut homines prudisq; erudiendis non inepti, vel planè sua sponte, vel ab aliqua ecclesia jam collecta missi, ecclesias ubi nullæ erant, collegerint ac fundaverint; quod cum alibi rūm in Gallia potissimum factum esse scimus. Itaq; nihil mihi hac etiam in parte dissimiludinis inter hæc & primitivæ Ecclesie tempora esse videtur. Et, si insignis aliqua tamen in ipsis iniis fuisset, jam ejus rei causam attuli, ex qua apparet non propterea sentiendum, præpostera ratione hodie in ecclesia instauranda agi. Post ipsa initia nulla profecto dissimilitudo, que alicuius momentis sit, inter hæc duo tempora animadverti posuit.

Sed quidquid sit, ut de re ipsa, quæ in controve-
rsia est, agamus, illud unum scire velim, cur hodie
non licet hominibus recte, quantum satius est, de re-
ligione Christiana sentientibus convenire, mem-
triam Christi mortis, ut jussi sunt, celebrare, com-
munes preces ad Deum fundere, sese in vicem ad
pietatem ac perseverantiam in fide cohortari, de
divinis rebus colloqui ac disputare, aliquot ex suo
numero certos homines habere, quorum hic alii in
verbo Dei explanando præeat, ac rudiores in dis-
ciplina Christiana instituat; ille singulariter paupe-
ribus, ex communibus Ecclesiae pecunia subveniendi
curam habeat; alii, ut omnia ordine ac decenter in
cœtu fiant, provideant & curent; alii sint, quorum
prudentia ac rerum divinarum cognitioni univer-
sus cœtus plurimum deferat, & quos idcirco tam-
quam senatum suum esse statuat; alii deniq; aliis
muneribus vident, que ad totius congregationis
conservationem pertineant: Velim, inquam, scire,
cur hæc facere non licet hoc tempore, quidve, quo
minus fiant, jure prohibere possit. sive ejusmodi
congregationem Ecclesiam appellare velis, sive no-
lis, sive tales congregaciones pares aut similes A-
postolicis Ecclesiis esse concedas, sive minus. Certe
cum Deus a nobis quam maxime colendus sit, &
Iesu Christi disciplina quam apertissimè profiten-
da, & quantum in nobis est, propaganda; cumq;
hæc omnia ad Dei cultum, & professionem ac pro-
pagationem Christi disciplina plurimum pertine-
ant;

ant, immò sine his existere aut consistere nequeant,
necessè est sacerdoti, quicquid præterea de illis iudices,
& quocunq; nomine ea voces, cuncta non modo fieri posse sed etiam debere. Nam quod tu afferis,
multos pietate & justitiâ insignes viros, sine ex-
ternis istis notis & signis hodie Deum colere &
dum coluisse, id mibi nullo pacto verisimile videtur,
nisi vel ubi ista habendi facultas non fuerit, vel si
fortè viris istis omnes cœtus, in quibus hæc fuerint,
aliquo perverso & saluti æternæ contrario dogmate
viri fuerint contaminati: alioquin prorsus necessè
esse statuo, ut quilibet Christianus alicui Christum
positentium cœtui palam adhæreat, ei videlicet
quem aliis puriorem esse judicaverit. Cujus senten-
tia infiniti pietate præstantes viri nostra ætate sue-
unt, & adhuc sunt; quibus ob hanc causam grave-
musuit fame atq; honorum jacturam facere, & se-
se manifestis vitae periculis exponere. Non dubito,
quin, ut ipse sancte affirmas, optima mente & solo
veritatis amore ea & scripseris & sentias, quæ in
me ad me literis de hoc argumento continentur: sed
transfigurat se hic (*ignoscere quofo libertati meæ*)
satanas in angelum lucis, & per te talem tamq; in-
signi alioqui pietate virum, aliosq; non contemnen-
dos homines, ruinam Christi Ecclesiæ renascentis
struit. Cujus artes & astutum agnosce obsecro, nec
paterem, ut te paulatim seducat, & tandem, cum
prorsus tibi persuaserit, nullam inter eos qui a Ro-
manæ Ecclesiæ defecerunt, hactenus esse vel esse pos-
se externam Christi Ecclesiæ, nec scriptum, quod

habemus. Dei verbum ad eam erigendam satis esse, ut ad Ecclesiam istam, quæ perpetuam ab Apostolis & ministeriis & doctrinae successionem, ac spiritus sancti assiduum favorem & præsentiam audacter, nec proorsus ineptè (ut compluribus videtur) jactare solet, ut Puccium, aliquando reducat aut aggredit. Quod omen Deus, ut spero ac fore mibi penitus persuadeo, pro sua bonitate avertat. Nec verò credas aut me, aut alios innumerabiles qui mecum sentiunt, clariorem multo, quam nunc habeamus, veritatis divinæ patefactionem non expectare. Et sanè si quis usquam est, qui hoc expectet, ego i sum; cui fortasse ii omnes, qui Christi nomine appellantur, in pluribus adhuc errare videntur, quam vel tibi vel cuiquam alii videri possint. Sed non propter ea censemus, talem hodie veritatis celestis lucem non assulisse, que ad salutem eternam consequendam satis sit; vel ad talem lucem habendam non satis esse divini litteris penitus adherere, ex iisq; solis divinam veritatem petere. Ex quo necessario consequitur, externam Christi Ecclesiam hoc tempore instaurari & posse & debere.

*Non possum autem non vehementer mirari, non possum autem non vehementer mirari,
horum Christi verba, quod portet inferorum non esse
tibi Matth. 26. 15. Porta adversus ipsius Ecclesiæ prævalitur, ita inter-
inferni non pretari, ut nondū ejus rei tempus extiterit. quod nihil
prævalebat aliud est, quam, vel negare ullam Christi veram
ecclesiam hanc non extitisse, vel Christum mendaci coarguere. Atqui Christi verba non ita prorsus
sunt accipienda, ut credamus, quæ verba Christi Ec-
clesia*

clesia est, eam non posse satanæ astutia subverti; sed quamdiu vera Christi Ecclesia fuerit, fieri non posse, ut ab ipsa morte atq[ue] inferno quidquam detrimenti patiatur. Non negaverim quidem, sicut etiam non affirmaverim, in hoc seculo talem Christi ecclesiam futuram, quæ desicere nulla ratione posset, idq[ue] Christum suis verbis significare voluisse. Sed in eo a multis erratur, quod vaticinationes seu predicationes non nisi in eum sensum accipi posse existimant, qui potior sit, & nulla sermoni figurâ quantumvis usitatâ expressus. Cum tamen & Christi ipius dicta, & Apostolorum ejus scripta, & deniq[ue] res ipsa apertissimè docent, in predictionibus divini sapissimè duplum sensum inesse: unum videlicet, qui ex ipsis verbis omni tropo prorsus nudatus lati potest, alterum verò qui usitatæ verborum, hanc aliqua ratione figuratae significationi est consuetaneus. Verum bac de re, quæ latissimè patet, non sit hic uberioris differendi locus.

De spe ac fide in venturum Christum, qua predicti fuerint patres illi sub vetere Testamento, ita ut in suis Sacrificiis ad illum respecte exerint, nihil aliud in praesentia dico, nisi, me nullo modo diffiteri, Christum ibi adumbratum suisse; sed ideo hoc illos intellexisse, quod nobis demum patesciendum erat, ut celestis atq[ue] aeternæ veritatis & lucis confirmationem ex antecedentibus figuris & umbris habemus, sub quibus veteres illi omnes conclusi erant usq[ue] ad correctionis tempus, ut loquitur Apostolus Heb. 9. 10. Et quod dixi de Messia Hic etiam temp-

De spe au
fide in ven-
turum Chri
stum, qua
predicti fue
rint patres
sub veteri
Testamен-
to.

poribus aperte promisso, ita ut nova quedam promissio censeri debeat, verissimum est, & per ea, quam ejus Prophetæ vaticinatione scripta sunt, cap. 23. & repetita cap. 33. abunde confirmari videtur. Tametsi enim antea per alios prophetas, præcipue verò per Esaiam Messiae adventus ita prædictus fuerit, ut nunc ejus vaticinationem legentes, historiam potius quam vaticinationem nobis legere videamus; tamen eo tempore prædictiones istae obscuriores erant, eaq; ad varios atq; extraneos sensus accommodari poterant. Cujus rei fidem faciunt quod hodie inter Iudeos receptæ sunt earum interpretationes. Pleraq; enim de Iesu Nazareno ibi prædicta, non modò de illo accipere renuum, sed etiam de Messia, quem ipsi tamen expectant, accipi posse nolunt. At vero quæ de Messia ab Hieremia primum, deinde ab Ezechiele & Daniele aliisque prædicta sunt, qui etiam clarissimi verbis antecedentem Babyloniam captivitatem & ab ea liberationem certè tempore futuram prædixerunt, adeò sunt aperta, ut nulla extranea interpretatione occultari aut obscurari possint, nec ad ipsum Messiam ea omnino pertinere Iudei umquam negare sint ausi. Itaque quod dicas, Christum etiam antiquioribus illi patribus fuisse promissum, id sanè fateor. Sed nego ita apertas fuisse promissiones, ut id ipsi inteligerent nedum ad se pertinere arbitrarentur illud, quo non ipsis, sed eorum posteritati se daturum Deum promiserat. Nam quod sive in Epistola ad Heb. cap. 1. sive alibi de spe futurorum sibi ipsis bonorum, quod patet

patres illi prædicti essent, scriptum est; in eo neq; ad ipsius Christi personam illos respexisse traditur, aut illis ullam rationem habuisse, nec alius quam vel mysticus sensus, vel eventum potius quam ipsorum animum significans est, admittendus. Sed requirit bæres longiorem disputationem, quam ut hisce litteris includi possit.

Declarationem verborum tuorum, quod Christum non esse ex Adamo, vel Adami filium, libenter amplector; atq; ut idem sentiamus, satis mihi est quod ait te credere illum verum hominem ex Davidis semine prognatum, & interim licet in virginis, id est, mulieris utero, non tamen per communionem maris & fæminæ conceptum.

De loco autem illo, solvite templum hoc &c. quod suspectus censeri debeat, nullus modo tibi asseriri possum. Nam quamvis dicas te non propentes in dubium revocare sacra oracula, id tamen, si non mentem tuam quidem sed rem ipsam species, necessariò aliter se habet. Etenim si de uno aliquo loco, qui in omnibus codicibus & exemplaribus, & apud omnes interpres eodem modo legatur, ut iste legitur, dubitare licet, nihil est car de omnibus dubitare non liceat: & tu ipse adjungis de Sacris orationibus verba illa, quantumvis hinc inde depravata: quibus verbis satis indicas non debere omnibus, quæ in divinis litteris scripta leguntur, temere fidem adhiberi. Ego quidem contrà ita sentio, Nihil in iis scriptis, quæ communiter ab iis, qui Christiani sunt dicti, recepta & pro divinis habita sunt,

Christum
non esse ex
Adamo A-
dami filium

De verbis
Christi, Io-
an. 2.19. Sol
vite templū
hoc, & in
tribus die-
bus erigam
iliud.

constanter legi, quod non verissimum sit; hocq; ad divinam providentiam prorsus pertinere arbitror, ut ejusmodi scripta numquam depraventur aut corruptantur, neq; ex toto neq; ex parte; et, si aliqui Codices aut exemplaria alicubi mendosa sint, ex aliis emendationibus, vel ex antiquorum Interpretum auctoritate emendari queant. Qua de re disserui pluribus in opusculo quodam, quod de Auctoritate librorum veteris & novi Testamenti, Italiâ lingua conscripsi. Praestat, mi frater, mibi credere, cum in aliquem scripturæ locum incidimus, qui nobis falsam sententiam continere videatur, una cum Augustino hac in parte ignorantiam nostram fateari, quam eum, si alioquin indubitatus planè sit, in dubium revocare. Nihil habent verba illa apud Iohannem Christo tributa, quod non sit verissimum & cum reliquis omnibus sacris oraculis consentiens, ut ipse fortassis, si umquam scripta mea legeret, præsertim vero disputationem meam cum Erasmo Iohannis, ingenuè fateberis. Depone, queso te, istam, quam habes de sacris scripturis opinionem; quæsila, nisi caveris, innumerabilium in religione erratum, quemadmodum alii compluribus Christum profitentibus, causa tibi esse poterit; & si ipsas vim atq; aliorum exempla attendere velimus, facile quemvis in atheismum inducere tandem potest.

De Invocatione Christi,

ex eadem epistola.

Video nihil hodie edi posse in tota Christiana religione majoris momenti, quam hoc sit. Demonstratio videlicet, quod Christus, hic est rei creatae, tamen invocatio & adoratio seu cultus divinus conveniat. Nam hoc præsertim quod ad invocationem attinet, de qua nominatim inter me & Franciscum Davidum disputatur, me in ea responsione satis demonstrasse confido; cui addi poterunt disputationes meæ cum Christiano Francken, cum quo præcipue de adoratione mihi disceptatio fuit, & sic res tota clarius apparebit. Si enim hoc demonstratum fuerit, concident omnes Trinitarium munitiones, quæ revera uno hoc fundamento adhuc nituntur, quod Christo adoratio & invocatio conveniat, quæ solius Dei illius altissimi omniratiæ videtur esse propria; & ex altera parte, vera Christi potestas atq[ue] maiestas ostendetur, & in omnium animis confirmabitur: Sine cuius cognitione nec Deus ipse, nec quidquam rerum divinarum nata cognoscitur; salutis nostræ ratio revera ignoratur; quidquid, præsertim de expiatione nostrorum peccatorum per Christum, in sacris litteris legitur, pessime intelligitur; ipsius Christi universa religio in dubium revocatur, aut saltem mutationi & fini in hoc ipso seculo obnoxia redditur; summum ac prestantissimum nostræ spei ac fidei in Deum fundamen-

damentum nobis eripitur; ac denique, ne omnia hinc
provenientia mala & incommoda, que innumera-
bilia sunt, enumerare hic nunc velle videar, in
ipsum Christum & Deum patrem gravissime pet-
catur. Nam quod tu pro Maxima, ut inquis, habes,
Nullum de Christo adorando preceptum in Sacra
litteris extare; unde concludere vis, non modo non
debere, sed ne posse quidem jure Christum adorari.
duplicem habet responsionem. Nam & assumptio
& consequentia falsa est. Probo utrumque simile ex
duobus sacris testimonioribus, ex quorum utroque appareat,
& Deum omnino velle ut Christus a nobis adore-
tur, & non suisse tamen necesse ut hae ejus volun-
tas expressa disertè fuerit. re enim per se ipsam mo-
nere, Christum omnino a nobis adorandum esse.
Primi testimonium est verba sunt ipsius Christi, le-
an. 5.22. 23. Neque; enim pater judicat quem-
quam, sed omne judicium dedit filio, ut o-
mnes honorificant filium, sicut honorifi-
cant patrem. Qui non honorificat filium,
non honorificat patrem qui misit illum. Hic
primum audis, Deum velle ut Christus honoretur,
sicut ipse honoratur: ex quo aperte intelligitur,
Christum eo genere honoris a nobis afficiendum es-
se, quo ipse Deus afficitur, & consequenter a nobis
adorandum esse. Nam honoris genus quo Deum af-
ficimus adoratio sine dubio est. Tametsi enim par-
ticula sicut, plenam similitudinem necessariò no-
significat, neque ego hoc loco significare volo (nulla
enim alioqui esset differentia inter honorem Dei
debitum)

debitum & Christo, quam ego non minimam con-
stituo) tamen ut aliquam peculiarem similitudi-
nem significet necesse est. Nam si nulla alia esset
similitudo nisi prorsus generalis, id est, in eo simpli-
citer quod uterque honoratur, inutilia & vana omni-
no fuissent verba illa, sicut honorificant Patrem.
Et ne quis putet, honoris similitudinem istam in eo
tantum consistere, quod doctrina & praecepta Christi
non minus sit parendum, quam Dei doctrina &
praecepta pareatur (quamquam nec sola obedientia
simplici honoris nomine appellari solet, & Christi
praecepta ac doctrina non sunt, ut ipse dicebat, ipsius
Christi sed Dei) animadvertisatur causa honoris,
qua est, quia Deus dedit Christo omne iudicium,
ita ut ipse pater jam non judicet quemquam, id est,
vnde regimen ac gubernationem Ecclesie ei com-
misit, & paenarum ac præmorum in eam, eosve qui
quacunq; ratione cum ea aut cum Evangelii prædi-
catione quidquam commune habent, distribuendo-
rum omninoq; potestatem dedit, & quod adhuc
attinet, in sui ipsius loco cum constituit. Iudicare en-
im phrasi Hebraica, non solum iudicere & sen-
tentiam ferre, sed etiam, idq; præcipue, regere ac
governare significat. Consideretur, in qua, causa
ista, & intelligetur hic de honore agi qui debetur
Christo, non quatenus ejus præcepta & mandatis
obeditur, sed quatenus pro nostro Rege ac Domino
caelesti agnoscitur, qui in nos omnes vita necuq; po-
testatem habet, ac perpetuo, ut Dei vicarius, nostri
curam gerit. Hunc autem honorem, adorationem
& divi-

& divinum cultum esse, nemo (opinor) sane mentis negaverit. Patet igitur ex his Christi verbis, Deum velle ut Christus adoretur & divino cultu afficiatur; que expositio divine voluntatis nihil diuid est, quam praeceptum: ac proinde pater, extare praeceptum de Christo adorando. Deinde vides ex hisdem verbis manifestò colligi, gubernationem & potestatem a Deo Christo concessam tanti esse, ut ipsa per se moueat, Christum esse adorandum, nec ullus præterea præcepto ad eam rem esse opus. Inquit enim, Omne judicium dedit filio, ut omnes honosificent filium, &c. Igitur omne judicium habere a Deo, trahit secum necessariò adorationem. It sanè, quemadmodum ipse sensus communis dicit, ut iùs, qui hic in terris nos regunt & gubernant, certum sit (ut profectò est) eos a Deo reges & gubernatores nobis fuisse datos, terrenum hondrem humanumq; cultum exhibeamus, etiam si nullum ea de re præceptum extaret; sic idem sensus communis planè dicit, ut ei qui in cœlis degens, divisa ratione ex Dei voluntate nos regit & gubernat, cœlestem honorem & divinum cultum praestemus, etiam si id facere numquam jussi fuisset. Sed iam ad alterum testimonium veniamus, quod est apud Paulum Philipp. 2.9. Propter quod & Deus superexaltavit illum, & donavit illi nomen, quod est supra omne nomen, ut in nomine Iesu omne genu fleatur, cœlestium, terrestrium & subterraneorum, & omnis lingua confiteatur, quod Dominus[est] Iesus Christus

sus ad Dei patris gloriam. His similiter pri-
 um vides expressam (idq; graphicè) adorationem,
 quæ nomini Iesu ab omnibus rebus creatis debeat
 ur, ex ipsius Dei voluntate; quare manifestum ha-
 bes de Iesu adorando præceptum. Demide causam
 tydit, quæ non solum aperte docet, hanc esse divi-
 nam adorationem (nam ei qui supra omnes crea-
 turas, etiam caelestes, electus est, non potest propter
 hoc ipsum deberi cultus nisi divinus) sed etiam pro-
 pter modum, qui cum suo effectu hic coniungitur,
 dare ostendit, ubi ea sit, ut certè in Christo est, ne-
 cessariò ibidem effectum istum adorationis & divi-
 nus cultus esse oportere, nec neceſſe esse aliunde ea de-
 re divinum præceptum extare. Sed quod ad præcep-
 tum attinet, habemus expressum aliud testimoni-
 um, Heb.1.6 ubi verba illa Psal.97.7. Et adorent
 un omnes Angeli Dei, manifestè ad Christum
 inferuntur, ad ostendendum quanto Christus ex-
 cellentior omnibus Angelis sit, utpote qui ab ipsis o-
 nibus adorari debeat. Neq; hic est opus ostendere,
 niā si verba ista in Psalmo ad Deum ipsum refe-
 rentur, tamen merito potuisse a divino illo scripto-
 te ad Christum referri. nisi & scriptoris illius &
 diorum, quorum monumenta in sacro volumine
 extant, qui nonnunquam ea que deo sunt dicta,
 ad Christum referunt, auditoriatem in dubium re-
 vocare velimus. Est tamen id a me breviter osten-
 sum in Animaadversionibus in Assertiones collegit.
 Posnanien: de trino & uno Deo, Assert. 21 num. 6.
 quem locum, si libuerit, poteris percurrere. Sed
 multo

multo fusius idem ostendi in disputatione mea cum
Erasmo Iohannis. Quod si Christus ab omnibus Dei
Angelis adorari debet, quanto magis ab hominibus,
iis praesertim quorum propriè est cælestis Rex &
Dominus? Sed dices fortasse, Angeli Christum vi-
dēnt, homines hodie non vident. quasi verò vel pra-
ceptum de solo Deo adorando, ex quo revera omnis
oritur causa dubitandi an Christus adorandus sit,
eos tantum excludat qui non videntur, vel Christi
potestate & perpetua gubernatione in Ecclesia
concessa, una cum necessaria non modo factorum &
verborum nostrorum, sed etiam cogitationum omni-
um cognitione conjuncta, quam concedere divina
oracula omnino cogunt, possit ullum discriminē
constui inter Christum a nobis visum & non visum;
quemadmodum in prioribus meis ad te de hoc argu-
mento, litterim memini me scripsisse. Sed quale pon-
dus in Christi persona habere possit discriminē istud,
postea clarius videbimus. Prius enim examinanda
ea sunt, quæ a te ad Christi adorationem infirmam-
dam sunt allata. Alii igitur primum, Christū ipsum
Satanæ pollicenti, se illi daturum omnia mundi re-
gnū, si procumbens se adorasset, respondisse: Abie
conspectu meo satana, scriptum est enim
Dominum Deum tuum adorato, cumq; so-
lium colito. Sed quid hoc ad rem, cum hic de eo,
quem adorare deberet ipse Christus, agatur? Num
quid, si ipse Christus adorandus est, sequitur, cum
potuisse non Deum modo, sed etiam semetipsum a-
dorare, & propterea falso praeceptum illud de soli

Deo adorando sibi accommodasset? Non crediderimus te hasce ineptias dicturum. At respondebis, idcirco cum istum ad rem facere, quia inde appetet, etiam post Christum exhibitum vigere præceptum in lege Mosis datum de solo Deo adorando, per quod Christus, cum is non sit ipse Deus, non secus atq; aliae mentes creatæ ab adoratione excluditur. Ad hoc uno loco respondeo, post Christum exhibitum, dum ille adhuc mortalis in terris degeneret, non solùm præceptum istud de solo Deo adorando viginisse, sed alia omnia que in lege Mosis scripta erant, quantumvis cérimonialia & (ut sic dicam) umbratilia, que tamen postea, Christo glorificato, sublatæ sunt. Ex quo sit, ut hinc nihil concludere liceat; præser-
tim cum post Christum glorificatum apparuerit, tantam esse ex ipsius Dei voluntate in nos Christi præstatem & gubernationem, ut meritò a nobis o-
mnibus adorari debeat: adeò ut necesse sit, si modò
præceptum istud eam vim habet, ut nullo modo qui-
quam præter Deum ipsum adorari possit, id post
Christi glorificationem non amplius vigere. Secun-
diorespondeo, istud præceptum minimè istam vim
habere aut habuisse umquam, nisi ex accidente,
quatenus scilicet nemo esset præter Deum ipsum,
qui adoratione dignus esset ex ipsius Dei voluntate,
injusq; adoratio tota ad ipsum Deum referretur:
nam quandocumq; talis extitisset, nequaquam per
præceptum istud ejus adoratio prohibita fuisset. No-
men enim solus, & particulæ idem significantes, „
cum de Deo dicuntur, numquam eos excludunt, qui „
cum illis „

¶ illi sunt subordinati. Solus Deus, exempli causa, est Servator, & tamen multi homines quoq; servatores merito sunt appellati, & ipse Christus passim Servator dicitur. Nempe quia isti omnes quamvis reges & servaverint aut servent, non tamen ex se ipsis aut aliunde, quam ab ipso Deo id potestatis adepti sunt. Quis negaverit (ut de precepto aliquo similiter agamus) soli Deo confidendum esse? & tamen, ut alios omnem, Christo confidendum esse, passim est scriptum. Causa hujus rei est, quod, ut ipse Christus dixit, qui ipsi confidit sive in ipsum credit, non in ipsum credit, sed in eum qui misit illum, cui videlicet soli confidendum est. Sic dicere possumus, & quidem summo jure, quod, qui Christum adorat, non ipsum Christum adorat, sed Deum qui illi eadedit, unde ad gloriam ipsius Dei adorari & possit & debeat. Nam, ut Paulus diserte ait, quod omnis lingua confiteatur Iesum Christum esse Dominum, hoc ad ipsius patris gloriam pertinet. tantum abesse ut dubitare possumus, ne honor, qui Christo tribuitur, Dei honori quidquam deroget. Itaq;, ut multa alia ejusmodi exempla in ipsius Christi persona reziceam, si quis velit ex precepto de solo Deo adorando concludere, Christum non esse adorandum, operetur ut vel ipse probet, Christum ea non habere quibus adoratio conveniat; aut certe ejus adorationem ad ipsum Deum non referri; vel ea diluat, ex quibus contrarium ab aliis probatur. alioquin nihil agat. Pleraq; autem, que ad argumentationem tuam refellendam, ex Christi verbis illis ad Satanam du-

Bat̄ pertinere magnopere possunt, sciens prudentia
 mitio, sperans hæc pauca satis esse; & ad illud ac-
 cedo, quod deinde affers de eodem ipso Christo, qui
 discipulis suis petentibus ut ipsos orare doceret,
 Cum orabitis, inquit, dicitote, Pater noster
 quies in cœlis, &c. & addis: Hujus ipsius Christi
 mandati fines quis transgredi audebit? Hic primūm
 adorationem cum invocatione confundis, quod ra-
 men fieri non debet, cum utriusq. sit diversa quedam
 ratio: adeò ut ego, quamvis nihil prorsus dubitem,
 præceptum extare de Christo adorando, & etiam si
 non extaret, tamen cum omnino adorari a nobis
 debere; non idem tamen existimem de eodem in-
 vocando, cum videlicet invocatio pro ipsa opis im-
 ploratione & directione precum nostrarum accipi-
 tur. Hic enim statuo, id quidem merito a nobis fieri
 posse, id est, posse nos jure ad ipsum Christum preces
 nostras dirigere, ejusq. opem nominatim implorare,
 nihil tamen esse, quod nos id facere cogat: Alioqui
 numquam posset a nobis Deus solus, id est, Christo
 non etiam rogato, rogari. quod tamen falsissimum
 esse, & ipsorum Apostolorum exempla, & perpetuus
 Ecclesiæ usus demonstrat. Atq. hæc ratio, que mihi
 evidentissima videtur, tantum apud me ponderit
 habet, ut non paucos locos novi Testamenti, ubi
 Christi invocatio præcipi videtur, quos satis diligen-
 ter in disputatione mea cum Francisco Davidis col-
 legi, ita interpreter, ut ibi non præcepta, sed com-
 monefactiones tantum habeantur & adhortatio-
 nes. Quis enim ex nobis non vehementer lætetur, si

sciat se in omnibus suis necessitatibus posse confidenter ejus opem implorare, qui homo mortalis fuit, ut nos sumus? qui ea omnia mala est expertus in hoc mundo, quæ nos quotidie experimur? qui licet Dominus, tamen idem noster frater est, & caro ex carne nostra, osq; ex ossibus nostris? qui deniq; nostra si-dei ac professionis, ob quam tam multa patimur, princeps, dux & auctor est, cuiusq; propterea plurimum interest ut nos salvi simus? Quis non libenter ad ejusmodi servatoris opem confugiat, eamq; imploret? Ex quo apparet summa Dei erga nos benignitas cum summâ sapientiâ conjuncta, qui hac admirabili ratione, ubi similiter infinitam suam potentiam ostendit, voluerit fragilitati nostrae succurrere, & in mediis nostris calamitatibus nos non modò securos, sed etiam letissimos reddere. Nec vero metuendum est, ne si Deo solo invocato, ut supra dictum est, Christus ipse non invocatur, vicissim, Christo solo, id est nomine Dei præterito, invocato, Deus ipse non invocetur, & sic precepto Dei ipsum invocandi non satisfiat. Nam licet, qui Regem rogat, hoc ipso ejus præfectum non roget, tamen qui præfectum Regis rogat, hoc ipso ipsum Regem rogarre intelligitur. Subordinatus est enim præfetus Regi, sed non contrà Rex præfecto. Sic Christus Deus subordinatus est, sed non contrà Deus Christo. Quare etiam si, qui Deum invocat, non idcirco Christum omnino invocat, tamen qui Christum invocat, omnino ipsum Deum invocare dicendus est. Verum quia, ut ex iuu verbū patet, tu ex Christi verbiu-

cum orare discipulos docuit, non solum concludere
in non fuisse praeceptum ut Christum oremus, sed
etiam non posse eum a nobis orari: Dico, Christi ver-
ba hanc vim nullo pacto habere posse, nec praecepti,
quod dedit, fines cum transgredi, qui ipsum Chri-
stum oret. Neq; enim vel discipuli ab ipso exquisie-
runt, quem orare deberent; vel ipse, ut consequens
sit, id illis prescribere voluit. Sed id exquisierunt
discipuli, quibus verbis & quenam orare Deum de-
berent, quem orandum esse constabat: & Christus
necessario similiter nihil aliud eos docuit, nisi qua-
ratione Deum orare deberent. Quid igitur hoc ad
Christi invocationem excludendam, si alioquin ap-
pareat, eum illa habere quae ad invocationem re-
quiruntur? Numquid peccarunt iidem discipuli,
cum postea ipsum Christum orarunt, ut se in navi
vereentes servaret, sibiq; augeret fidem? quae tamen
res sunt ejusmodi, quas nemo ante a nisi ab ipso Deo
petere ausus fuisset. Cur vero non peccarunt? quia
nidelicet vel animadverterunt vel merito credide-
runt, Christum ista praestandi potestatem & munus
ab ipso Deo habuisse. quod satis est, ut quin jure o-
mnino invocari possit, si modo invocantis preces au-
dere vel percipere queat. Adde quod etiam si disci-
puli interrogassent, quem orare deberent, quia sine
dubio de numine aliquo intellexissent, quod, licet
ab ipsis non visum, praesens tamen ipsis esset, &
Christus, quisnam iste esset, eos docuisse; non idcirco
tamen se ipsum ab invocatione exclusisset. Adhuc
ruim conspiciebatur ipse ab illis, neendum eam vim

Et potestatem fuerat adeptus, ut quamvis nulli conspectus, omnibus tamen esset praesens; aut certeas de re nihil adhuc constabat, quae tanta erat, tamquam ab omniverisimilitudine abhorrente videbatur, ut equum esset eam prius effectis comprobari, quam ipsius tantum Christi verbis asseri. Quamquam cum jam hora illa appropinquaret, quia cundum illi erat ad patrem, et mox pluribus documentis confirmandum, eum vi ista ac potestate preditum esse; non pretermisit ipse eosdem suos discipulos monere, ut quod antehac numquam fecerant, patrem Deum in ipsius nomine rogarent, se enim facturum quid hanc ratione rogassent. Quippe cum dicit se facturum, idque etiam repetit, sicut significat, Rogare patrem in Christi nomine, nihil aliud esse quam patrem rogare, ad ipsum Christum preces dirigendo. quod quia fieri posse nondum constabat, idcirco patri sua prerogativa interim expresse conservata ostendo, sui ipsius invocationem, non ipsius secundum revera invocationem esse; summa cum modestia tantum de se ipso rem significavit potius quam disertum verbum expressit, et propterea etiam quod se, si rogassent, facturum dixerat, poste apertum daturum affirmavit, ac deinde subiunxit: In die illa in nomine meo petetis. quasi diceret Hoc, quod nunc satis intelligere non potestis, vel, si tamen intelligitis fieri a vobis posse, persuaderi tunc omnino facietis, cum post meam glorificationem agnoscetis et planè percipietis aliquando, me licet a vobis absentem, tamen et precatio[n]es vestrae

exaudire, & vobis in tempore secundum vota ve-
 stra opitulari posse. Tametsi non est omittendum,
 in Codicibus Latinis, & in Syriae interpretatione
 ubi Christus secundo ait, se facturum quod peti-
 issent in ipsis nomine, ad hunc modum legi. Si quid
 petieritis me in nomine meo. que lectio ne-
 quaquam inepta est, ut quidem Franciscus Davidus
 existimabat quod me, vel ipsis testimonio, in mea
 cum ipso disputatione satis probasse confido. Iam
 quod ait, exemplum nullum extare adorati seu in-
 vocati Christi. & ad id confirmandum Apostolorum
 exemplum afferit, qui aliquando orantes ad ipsum
 tantum Deum preces direxerint; infirmissima o-
 mimo est haec confirmatio & ratiocinatio, quia vi-
 delicit quidpiam aliquando factum non fuerit,
 numquam factum fuisse; sive, quia aliquando fa-
 ctum non fuisse legatur, hanc legi utquam fuisse
 factum. Atque & adoratum & invocatum fuisse
 Christum, probant aperte vel illa duo exempla que
 N. N. protulerat: ad que responsionem tuam,
 quam ego miratus fueram, dum defendere cona-
 ris, eamq; ut mihi admirationem adimas, apertius
 explicare, multò magis, (ignosce obsecro) me mira-
 ri cogū. Tua enim responsio in litteris ad ipsum
 N. N. prorsus haec est; questionem esse. Num
 quisquam Christum non visum veneratus sit, vel
 cum adoraverit, non autem, an visum aliquando:
 nam de hoc nullum est dubium. Ego hanc responsio-
 nem sum miratus, que post Christi glorificationem,
 discrimen, quod ad eum adorandum & invocandum

attinet, ponit inter ipsum visum & non visum.
Nam propterea ibidem pluribus niteris ostendere,
Christum ipsum a Stephano corporeis oculis fuisse
visum; ubi meo iudicio, addere debueras, Stephano
num vicissim a Christo corporeis auribus fuisse au-
ditum. Attuli autem rationes, cur, si sacris testimo-
niis credimus, nulla sit causa ut quisquam discri-
men istud ponat: quae rationes a te resellenda erant,
si mihi admirationem admovere volebas, & demon-
strandum, plurimum interesse in hoc invocationis
& adorationis Christi negotio, utrum Christus con-
spiciatur nec ne; præsertim cum alioqui apertum
sit, sive absentem sive presentem neminem divino
cultu, sine Dei expressa aut saltem tacita voluntate
afficiendum esse. Nam quod, ut rectè quid tibi
velis percipiam, cum aii Christum ipsum adoratum
fuisse, scribis, multos quidem a Christo, quem præ-
sentem viderunt, multa petiisse, cum tamen id nul-
lam adorationem evincat. Hæc certè non videtur
zui dicti explicatio, sed potius refutatio; nisi ado-
rationis nomen alio sensu hic extuleris, quam supra
verbum adorandi. Pugnat enim aliquo modo hoc,
quod ex petitionibus illis nulla Christi adoratio e-
vincatur, cum eo, quod Christus visus adoratus fue-
rit; tantum abest ut illius possit esse explicatio. Ve-
rūm arbitror, te, cum dixisti Christum visum fuisse
adoratum, non divinum honorem sed humanum
tantum exhibitum intellexisse, postea vero adora-
tionis voce divinum honorem omnino significare vo-
luisse; quasi divinus honor seu Deo debitius nemini
vixi

viso exhiberi possit. Quod si ita est, nihil erat cur Christus satanam a se visum propterea adorare recusaret, quod scriptum esset, solum Deum esse adorandum; quandoquidem preceptum istud de divino exhibendo honore accipiendum esse, nulli dubium esse potest. Non tollit igitur conspectus ipse divinam adorationem. Quemadmodum vicissim ex altera parte, nemo est qui ex eo solo, quod Christo coram dum ab eo aliquid peteretur, exhibitus a petentibus honor & cultus quidam haud raro legitur, concludat, Christum divino honore affectum fuisse. quod tamen a quibusdam concludi, ipse existimare vide-
 ri, idq; exemplo Elisei refutare conaris, coram quo mulier illa Sunamitis procubuit: quo interim exemplo afferendo atq; explicando non parum confirmas & explicas Christi licet absentiis invocationem;
 quam, ut ante dixi, cum adoratione confundis, nec minus hanc quam illam ei admere videris. Etenim si, ut ait, idcirco ante Eliseum procumbens mulier illa suscitationem pueri ab illo petiit, quod videret Deum ei vim & virtutem suscitandi mortuos & alia faciendi miracula dedisse; nihil est cur, si animadverterimus Deum Christo, licet a nobis corpore absenti, vim & virtutem nobis opitulandi dedisse, cumq; precationes nostras exaudire posse, illius operem venerabundi implorare dubitemus. Nam quod excipit, mulierem illam ab Eliseo non tanquam a Deo, a quo solo omnia petenda sunt, filium suum suscitat petiisse; nec ego sanè aliter de Christo sentio, quidquamve ab ipso tanquam a Deo, a quo solo

omnia petenda esse fateor, peti posse volo: id est, haec ipsa in re, ut Eliseum mulier illa, sic ego Christum non primam & solam, sed secundam & ascitam causam agnoscere; quamvis magnum alioquin inter Eliseum & Christum hic discrimen constitutum. Vnde enim seu potestas Christo data, perpetuo ac constanti simile in ipso residet; idque in hanc ipsum finem, ut ad eum opem omnes confugere possimus, quod neutquam de Eliseo affirmari potest. Ex quo sit, ut alia & multo majore fiducia ac veneracione a Christo petendum sit, quam ab Eliseo peti poterat. Hic autem vides, te optimè agnoscere, id verum esse quod supra dixi, particulatas exclusivas (quas recant) non excludere ab ipso Deo illos qui ei sunt subordinati. Alioqui quomodo aut a solo Deo omnia petenda esse, & interim non obscurè consideris recte ab Eliseo mortui pueri suscitationem petitam fuisse? Ex predictis patet, ad exempla, quae N. N. adorari & invocari Christi attulerat, refellenda nihil pertinere id, in quo tuæ responsionum impo- sueras. Christum videlicet tum fuisse conspectum; nisi de Iesu Christi a nobis corpore absenti cura & potestate in Ecclesia, ac spirituali praesentia dubitez, aut diversum a nobis sentias. quae de reposito modum aliquid explicatius dicendum erit. Nunc reliqua refutandi sunt, quae ad eadem exempla convellenda pertinere existimasti. Inquis enim Stephanum non adorasse Christum, sed ei vitam in manus commendasse; annon ipse concedis, a Stephane Christum fuisse invocatum? Nam quodcausam af- fers,

fers, quod sciret illum a patre datum esse Servato-
 rem, recte est. Verum nos quoq; idem scimus, &
 propterea ut nos servet, illum similiter invocare pos-
 sumus, seu in illius manus vitam nosiram commen-
 dare. Quod cum sit omnium, que ad nos pertinent,
 maximum & praestantissimum, nulla causa est
 cur quisquam dubitet, an simpliciter dici queat,
 Christum a nobis merito invocari posse. Immo, ut
 Christi invocatio afferatur, nihilopus est noscire
 cum fuisse Servatorem a patre datum. Sive enim
 hoc nos sciamus sive minùs, verissimum tamen id
 est, & orit semper. Atq; idcirco si hæc Christi invo-
 candi causa est, certissimum esse debet, Christo in-
 vocationem perpetuò convenire. Itaq; vel prorsus
 supervacaneum mihi videtur id, quod subjungit
 Stephanum confirmatum fuisse in sententia, quod
 Christus scilicet datus esset a patre servator, cum
 videret cælos apertos & Iesum ad Dei dexteram;
 vel certè ad exemplum istud invocati Christi ultra
 ex parte elevandum nibil momenti habet. Primum
 enim non id hoc loco queritur, an si nos Christum
 invocaverimus, id bona conscientia, sive ut Pauli-
 ni locutione utar, ex fide facturi simus; sed simpli-
 citer, an Christus merito a nobis invocari queat.
 Deinde bona plane conscientia atq; ex fide Christum
 invocat, quiquis, ut verum est, ita credit ac
 sibi persuadet, Christum a Deo datum fuisse Serva-
 torem; nec magis quam Stephanus ea in re a quo-
 quam reprehendi iure potest. Quid enim est opus
 alia confirmatione, ubi quis id, quod verissimum est,
 jam

jam firmiter credit? Quamquam si sacris novi sa-
deris litteris credendum est, multo magis in hac
sententia, quod Christus datus fit a patre servator,
confirmati nos sumus, quam fuerit Stephanus ex
visione illa. Nam nos quoque ex eadem visione pari-
ter confirmamur, ac præterea innumerabilia pœnè
alia documenta & apertissima testimonia ejus rei
habemus. Itaque necesse est omnino, ut qui Christo
invocationē nō convenire suspicatur, novi Testamē-
ti scripta omnia tandem suspectissima habeat, &
propter ea neget nobis constare, an Iesus Christus
perpetuus Servator a Deo nobis datus fuerit, si mo-
dò, ut ipse satis aperte confiteris, hoc satue est, ut pro-
fecto est, ad Christi opem salutis consequendæ gra-
ziæ implorandam. Non recte igitur inter Christum
et Stephano conspectum, et nobis verò minime, dif-
ferentia a te constitui videtur, ob eam causam,
quod ille in ea sententia, quod Christus Servator a
Deo datus fuerit, confirmaretur, nos verò scilicet
non confirmemur. Immo multo absurdius dictum est
hoc, quam si dixisses idcirco differentiam istam con-
stitutus debere, quia potuit Stephanus sperare, Chri-
stum, quem videbat, suas preces percepturum, nos
autem, cum illum non videamus, non est cur id spe-
remus. quemadmodum te ratiocinatum tacite fusi-
se in tuis ad N. N. litteris prorsus existima-
bam. Hic enim id saltē nobis probandum relin-
quitur, Christum a nobis licet corpore absentem,
precatio[n]es nostras audire: quod quantumvis Sacri
testimoniu[m] confirmatum, negant tamen ii omnes.

qui

qui Christo hodie invocationem admunt. Itaq; ut
antea dixi, est cur explicationem sententiae tue in
resellendis exemplis a N. N. allatis, multo ma-
gius mirer quam ipsam sententiam mirabar. Nam
quod attinet ad alterum exemplum, Apostolorum
videlicet qui Christum adorarunt, nihil affers pra-
ter id quod prius dixeras, Apostolos tunc Christum
vidisse; quod vero non visum postea adorassent, nul-
lum extare in sacris litteris exemplum. Ostenden-
dum est igitur, sive quod ad invocationem, sive
quod ad adorationem attinet, nullam differentiam
esse inter Christum visum & non visum, postquam
is a Deo glorificatus fuit. Est autem questio haec to-
ta ad Christi in celo manentis in nos potestatem &
gubernationem referenda, de qua videamus quid
ipse sentias. Ali igitur, potestatem & gubernatio-
nem ejus esse in Ecclesiam, ut ei distribuat dona
spiritualia a patre accepta. Ergo haec poterunt a
Christo peti. Quod enim illico addis, Pro quibus cum
Pater invocatur, dat ea petentibus, sed non nisi per
Iesum Christum filium, inq; ejus nomine, juxta
Christi praeceptum, Quicquid per meum nomine pe-
tieritis, id faciam; si eam vim haber, ut nolit amē
haec ab ipso Christo peti, sed tantum a Deo, id &
rationi manifestae, & tuis quodammodo, que sub-
jungis, verbis aperte repugnat. Cum enim statim
addis; Sed dices fortassis, non satis esse ea tantum
petere; plura esse petenda, Videris velle occurrere
tacite objectioni, quasi pauciora a Christo peti posse
concesseris, quam revera peti possunt. Nam alioqui

non apparet, cur me ista dictum suspicari queat.
 Ostendunt quidem sequentia alia verba tua te aliud
 sensisse: verum id extra propositam questionem
 esse videtur, adeoq; veritati minime consentaneum.
 Videris enim nolle, ab ipso Deo quidquam peti posse
 praeter dona spiritualia, aut certè non esse cur aliud
 petamus, quod ut multis sacris testimoniorum & ratio-
 nibus inde sumptis, nesciis, refellitur, sic iis paucis,
 que afferis, neutiquam confirmatur. Sed quoniam,
 ut dixi, hoc extra propositam questionem esse mibi
 videtur, de eo pluribus differendum non censui. Itaq;
 ad rationem venio, ex qua omnino probari posse
 existimo, non ab ipso Deo tantum, sed etiam a
 Christo nominatum dona spiritualia peti posse. Si
 modo verum est, quod ipse orissimum esse & agno-
 sci & concedi, ejusmodi dona a Deo non nisi per
 Christum dari. Nam quid queso est aliud, aliquid
 per Iesum Christum dari, quam proximum (ut sic
 dixerim) datorem esse ipsum Christum? id quod
 ipse sati agnoscis, cum huc accommodas verba illa
 Christi. Hoc faciā. (quamquam intelligis omnino,
 Christum ita dare, ut tamen semper cum dat, quod
 dat, a Deo accipiat.) Etenim si concedis, Christum
 perpetuam dandi potestatem habere jam inde a sua
 glorificationis initio sibi traditam, nobile est cur ne-
 ges cum in iis, que ad eam potestatem pertinent,
 invocari posse, ut mox ostendam. Iam vero Deum
 nullum potestatem revera dandi Iesu Christo con-
 cessisse, sed tantum instrumentalem quandam nec
 liberam ejus rei causam cum constituisse, cum di-
 vinis

vinū litteris adversatur, que præter alia multa ejusdem sententiæ testimonia, disertè alicubi testantur, Christo omnem potestatem in cælo & in terra datam fuisse, tum rationi repugnat, quæ nullo modo patitur, a Deo quidquam frustra fieri. Frustræ autem facturum fuisse Deum, si Christum glorificatum & in cælis perpetuè manentem, simplex ac nudum instrumentum dona sua spiritualia ejus fidelibus dandi effecisset, vel id demonstrat, quod quantumvis diligenter quis id investigare conetur, nullam tamen ejus rei probabilem causam sit comprehensurus. Causam autem cur id fecerit, nobis nulla ratione constare, absurdissimum censeri debet; cum satis superq; manifestum sit, quicquid Deus Christo concessit, id ad nos in fide ac spe salutis nostræ confirmandos pertinere. Quid verò huc obseruo, pertinere potest, quod Christus solus sit simplex ac nudum instrumentum distribuendorum Dei donorum? Certè, si Christus nullam ea in re liberam ac perpetuam potestatem habet, nihil est cur hinc Deo magis quam antea considendi argumentum ullum habeamus. At verò, si ejusmodi potestas a Deo sicut Christo concessa, ut pro arbitratu suo suis fidelibus spiritualia dona largiri queat; nemo est quin & videat & sentiat, si modo Christi fidelis sit, quantopere hinc in salutis aeternæ spe jugiter confirmetur. Qua de re supra, quantum satis est, egimus, exq; iis, quæ ibi diximus, abundè constat, istam Christi potestatem, invocationem ejusdem Christi secum trahere; non modo quia certum ex sanctis litteris

litteris est, Christum in celo regnante renes &
 corda scrutari, Apoc. 2. 23. & consequenter multo
 magis verba prectionum nostrarum exaudire ac
 percipere: verum etiam quia hoc praecepsum est ef-
 fectum, proximusq; finis potestatu ejusmodi a Deo
 Christo concessus; ut videlicet sine ulla dubitatione,
 ejus opem ad opportunum auxilium, ut loquitur
 Apostolus Heb. 4. ver. ult. implorare possumus. Sensit
 Franciscus Davidis, senserunt & alii, qui vel ante,
 vel post ipsum, Christi invocationem negare sunt
 ausi, quam sit necessarium, Christum invocari posse,
 si distributio ista donorum spiritualium, que a te
 agnoscitur, illi concedatur: & propterea tandem,
Christum nihil plane nunc agere affirmarunt; sed
tantummodo in tutela Dei esse, donec regnum su-
 um, quod nunc illi revera admittunt, ineat atq; assu-
 mat: atq; in hunc sensum non minus ridicule, quam
 impiè interpretati sunt Christi sessionem ad Dei
 dexteram, donec Deus ponat illius inimicos scabel-
 lum pedum ejus. cum tamen & ex ipsa locutio-
 ne, & ex Pauli & aliorum Apostolorum explica-
 zione, & ex ipso loco unde sententia ista de Christo
 sumpta est, & deniq; ex tota religioni nostræ ana-
 logia, nemo non perspicere queat, ejusmodi sessione
 Ad Dei dex nihil aliud significari, quam supremam post Deum
 trahit sessionem ac gubernationem, duraturam donec
 quid signi- mors ultimus hostis aboleatur; cum interim alii ho-
 facit.
 stes paulatim debellentur, & Christo subjiciantur.
 ab ipso quidem Deo (inde enim tanquam ex fonte
 omni virtus & potentia derivatur) sed tamen, ut
 pet

per secundam causam, per ipsum Christum nullo
prorsus pacto otiosum, sed perpetuo ac jugiter vi &
potestate sibi a Deo tradita eam re, agentem & o-
perantem, quemadmodum David, hac in re Christi
typus, in sibi inimicis suis subjiciendis nulla ratione
fuit otiosus; immo ipse is fuit, qui virtute ac poten-
tiâ sibi a Deo concessâ omnes suos hostes tandem
debellavit. Et sanè nemo fuerit umquam, qui ex di-
vinis testimoniorum edictis Iesum post crucis mortem
a Deo factum fuisse Dominum & Christum, id est,
dominatorem ac regem populi sui, cumq; cum Da-
videm typo comparans & componens, non planè agno-
scat necesse esse ut Jesus Christus re ipsa Dei populi
curam ac gubernationem habeat, eiq; præsit, cumq;
regat, in eum deniq; supremam post Deum, vel po-
tius Dei quodammodo vice, potestatem atq; impe-
rium exerceat: & idcirco quemadmodum poterat
Israelis populus ad Davidem in omnibus, que ad
eius regnum pertinebant, sic populum Christianum
ad Christum Iesum in omnibus, que ad eius regnum
pertinent, opis implorandæ & impetrandi gratiâ
meritissimo confugere posse; ac simul non fateatur,
in Davidi terreno & carnali (ut dicitur) regi hu-
manus & carnalis cultus ab Israelis populo prorsus
debebatur, sic Christo Iesu regi cœlesti & spirituali
divinum & spiritualem cultum ab omnibus Chri-
stianis prorsus deberi. Cumq; ex ejusmodi regno &
potestate in nos omnes, necessario ejusdem Christi,
licet corpore absens, efficacia spiritus, & facto-
rum, dictorum, cogitationum omnium nostrarum

cognitione, perpetua præsentia colligatur & con-
sequatur, necesse est confiteri cultum istum ei, huic
a nobis corpore in oculis non viso, perpetuo exhiben-
dum esse. Quamquam ejus in celo manentis, apud
uos hic in terris præsentia ex pluribus alioqui sa-
cerdotrum litterarum locis aperte colligitur; ut, cum
ipse dicit, se in eorum medio esse, qui in ipsius no-
mine fuerint congregati; cum se cum Apostoli ad
consummationem usque sæculi futurum ait; cum de-
niq[ue], ut alia testimonia omittam, pollicetur, si quis
ipsum dilexerit, se unâ cum patre ad eum ventu-
rum, & mansionem apud eam facturum. Quidam
aperte ex sanctis litteris constat, Christum, li-
cet corpore absentem ac non visum, adorandum ta-
men esse; cum disertè, ut supra vidimus, scriptum
sit, omne genu cœlestium, terrestrium & subterra-
neorum in nomine Iesu sicut Deum, ipso superex-
altando & nomine omnium summo donando, curasse.
Itaq[ue], quamvis tu aliter sentire videaris, & Christo,
licet corpore præsenti, divinum cultum exhibitum
fuisse negare, ea exempla missa facio ex quibus con-
stat, Christum corporeis oculis visum divino cultu
affectionem fuisse, seu longè aliamquam politica huma-
nave ratione, si adorantium mens spectetur, fuisse
adoratum; qualia sunt que habentur Matth. 14. 23.
& Ioan. 9. 39. Tametsi ejusmodi exempla fidem fa-
ciunt atque demonstrant, divinum cultum qui Chri-
sto exhibetur, nihil pugnare cum præcepto illo de
solo Deo adorando, sive præceptum illud nihil im-
pedire quominus Christus divino cultu associatur:

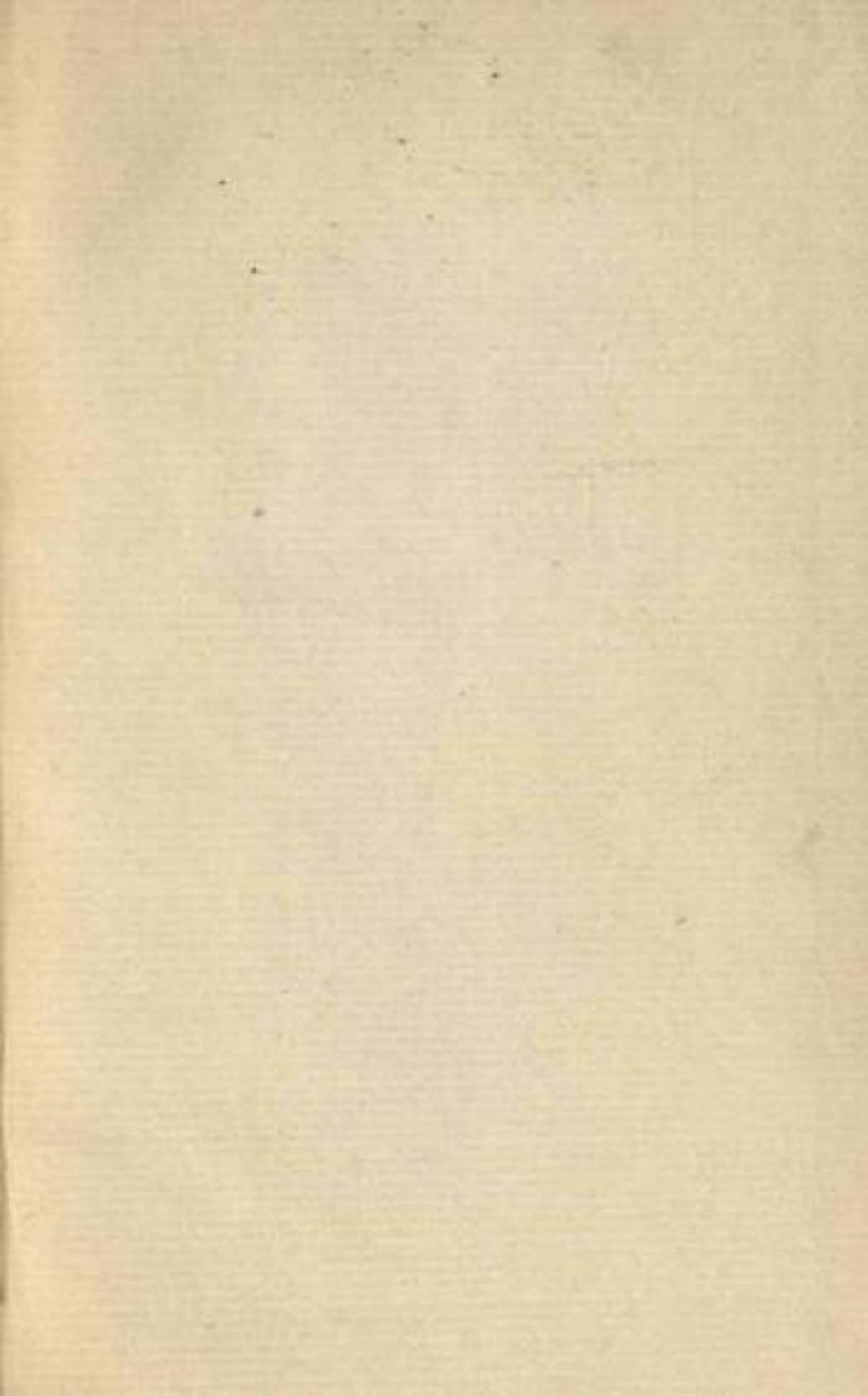
quo evillo, & Christi perpetuâ inter nos præsentia
ex sacris litteris aperte ostensa, ipsaq. totius Christianae religionis, præcipue vero ipsius Christi munera ratione recte perpensa, non est quid quis dubi-
zat, vel potius dubitare non exhorrescat, utrum
Christo divinus cultus conveniat. Breviter, ipsius
Christi nomen unumquemq. satis superq. admonet,
Christum perpetuò a nobis colendum & divinara-
zione, quando a nobis corpore jam diu abest, adoran-
dum esse, adq. illius opem atq. auxilium nos summa
cum fiducia confugere posse. Alioqui jam Christus,
id est rex noster, quatenus Dei populus sumus, reve-
ra non esset, & turpiter a Deo divinisq. hominibus
delusi fuissimus omnes, qui apertissime sapissimeq.
sunt contestati, hunc nobis regem dominumq. suisse
datum. Quamabrem, etiam si verissimum est quod
aut. hic de re omnium maxima agi; nihil est tamen
quod nos suspensos sive anticipites, qualem te esse
consisteris, hac in re tenere debeat. Immo, quia de
re omnium maxima in religione nostra agitur, nul-
lil prorsus est cunctandum, sed apertissima veritas
statim amplectenda & mordicus retinenda. Nam
unde factum esse existimas, ut ab ipso serme nasce-
nū Ecclesie Christi initio, usq. ad nostra tempora, tot
viri, adeò ut nullus sit numerus, non minus pietate
quam doctrinā clarissimi, tot ipsius Christi sanctissimi
martyres eum alioqui gravissimum errorem
secuti fuerint, quod Christus sit ille unus Deus qui
omnia creavit, aut certe ex illius propria substantia
genitus, nisi quia nimis aperte in sanctis litteris ea

illi tribui animadverterunt, quæ soli Deo tribus
 conservaverunt, & inter cetera potissimum adoratio-
 nem & invocationem, eâve a quibus adoratio &
 invocatione illa ut prorsus debita, hæc ut planè conve-
 niens, nullo pacllo se jungi possunt? Noli igitur, rogo
 atq[ue] obsecro te, veritati manifestissimæ quidquam
 repugnare, & summum ac præstantissimum Chri-
 stianæ pietatis mysterium & fundamentum agno-
 sce, supremam videlicet in nos omnes Iesu Nazar-
 eno datam a Deo in perpetuum præsentem pote-
 statem & gubernationem: quam graphicè inter a-
 lios locos descriptam, & ὑποστύχωσε quidam o-
 culis subjectam habes in prioribus tribus Apoca-
 pitibus quibus, ne tibi quidquam desit, quintum e-
 iusdem libri caput adjunge; ubi præter alia hic ap-
 pertissimè pertinentia, in uno octavo versiculo ea
 ipsa satis expressa habes, de quibus nominatim agi-
 mus, Christi videlicet adorationem & invocatio-
 nem: idq[ue] tecum deniq[ue] serio reputes, quantus error
 sit, si Deus Christum a nobis adorari debere &
 invocari posse velit, ei adorationem invocationemq[ue]
 denegare; contrà verò, quam leviter is erraret, qui,
 etiam si id Deus non juberet, Christum tamen ado-
 rari debere & invocari posse, non verbis tantum,
 sed factis quoq[ue] comprobaret; modò, ut res ipsa mo-
 net, ad ipsum Deum omnem Christi adorationem
 & invocationem referret. Quæ latius hic expone-
 rem atq[ue] explicarem, nisi persuasum haberem, ex
 quæ suprà disputata sunt, ea satis intelligi ac per-
 cipere

cipi posse. Quare finem etiam hoc de argumento differendi faciam in præsentia, donec mihi uberioris rem totam tractandi abste occasio detur. quod nūquam facere detrectabo, quamvis plurima jam eadem de rescripserim; si modò animadvertere poterote nihil tergiversari, idq; unum re ipsa querere ut veritatem agnoscas & amplectaris: quem dmodum de te sperare mihiq; certò polliceri, & charitus Christiana, & opinio quam jam diu extui ad me itterie, de tua pietate & integritate concepi, non solum suadet, verum etiam cogit.

F I N I S.

卷之二

Otto Rauchhaupter
Buchbinderei
Rauchhaupter

